

HAYATTA EN HAKİKİ
MÜRSİT İLİMDİR

K.ATATÜRK

DOĞU DİLLERİ DERGİSİ

Journal of Oriental Languages

Ankara Üniversitesi
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Doğu Dilleri Dergisi / Journal of Oriental Languages

Cilt/Volume: VII Sayı/Number: II Aralık/December 2022

e-ISSN: 2791-7606

Yılda iki kez yayımlanır. / Published semi-annually.

Yayıncı: Ankara Üniversitesi / Publisher: Ankara University

Dizinler

Ankara Üniversitesi

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Adına Sahibi / Owner in Behalf of the Faculty
Dekan / Dean

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR (Ankara Üniversitesi)

Baş Editör / Editor in Chief

Prof. Dr. Kemal TUZCU (Ankara Üniversitesi)

Editör Kurulu / Co-Editors

Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ (Ankara Üniversitesi)

Doç. Dr. Davut ŞAHBAZ (Ankara Üniversitesi)

Doç. Dr. Derya ADALAR SUBAŞI (Ankara Üniversitesi)

Doç. Dr. Yalçın KAYALI (Ankara Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Esra BÜYÜKBAHÇECİ (Ankara Üniversitesi)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Asuman BELEN ÖZCAN (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Bedrettin AYTAÇ (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. H. Derya CAN (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. H. Can ERKİN (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. M. Ertan GÖKMEN (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Kemal TUZCU (Ankara Üniversitesi)

Doç. Dr. Gürhan KIRİLEN (Ankara Üniversitesi)

Danışma Kurulu / Advisory Board

- Prof. Dr. A. Merthan DÜNDAR (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ayşe Nur TEKMEN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Celal SOYDAN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Derya ÖRS (Türkiye Cumhuriyeti Tahran Büyükelçisi)
Prof. Dr. Korhan KAYA (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Hakkı SUÇİN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Faruk TOPRAK (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Musa YILDIZ (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Rahmi ER (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. S. Sarraju RAYAVARAPU (Haydarabad Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdüsselam BİLGİN (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali KÜÇÜKLER (Erciyes Üniversitesi)
Doç. Dr. Aykut KİŞMİR (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Bhim SINGH (Haydarabad Üniversitesi)
Doç. Dr. Celal Turgut KOÇ (Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Ganga Sahay MEENA (Jawaharlal Nehru Üniversitesi)
Doç. Dr. İnci İNCE ERDOĞDU (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Osman DÜZGÜN (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Pınar ALTUNDAĞ (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Sinan LEVENT (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Vinod TİWARİ (Delhi Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Gonca ÜNAL (Ankara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yeşim BAĞRIAÇIK (Ankara Üniversitesi)
Öğr. Gör. Dr. Özlem GÖKÇE (Ankara Üniversitesi)
Öğr. Gör. Dr. Zuhale KOÇYİĞİT (Ankara Üniversitesi)
Öğr. Gör. Elif ÖCALMIŞ (Ankara Üniversitesi)
Öğr. Gör. Emel SİYİLİM BAŞARIR (Ankara Üniversitesi)
Öğr. Gör. S. Yeşim FERENDECİ (Ankara Üniversitesi)
Yab. Uzm. Eunmi YU (Ankara Üniversitesi)

Teknik Destek Ekibi / Technical Support Team

Arş. Gör. Pınar ALTAY YILMAZ (Ankara Üniversitesi)

Yönetim Merkezi / Main Office

Ankara Üniversitesi

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Başkanlığı

Adres / Address

AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Atatürk Bulvarı, No:45-45/A

06100 Sıhhiye/Ankara

Türkiye

E-posta: dogudilleridergisi@gmail.com

İçindekiler / Contents

- Bilgi ve Teknoloji Çağında Hindî Dilinin Küresel Yapısı
Global Form of Hindî Language in Information and Technological Era
- Manju PURİ** 26-35
Çev. Ozan Cem AYDIN
- Poetic Language of Nazir Akbarabadi and His Poems
Nazir Akbarabadi'nin Şiirlerinin Dil ve Üslup Özellikleri
- Kumud Ranjan MİSHRA** 36-47
- Kore ile İlgili Antik Çin ve Kore Kaynakları
Ancient Chinese and Korean Sources About Korea
- Tilla Deniz BAYKUZU, Ece SARICA** 48-71
- İran Diaspora Edebiyatı ve İran Diasporasının Edebî Yayın Faaliyetleri
Iranian Diaspora Literature and Literary Publication Activities in Diaspora
- İsmail SÖYLEMEZ** 72-95
- Muhammed Bin Hinduşah Nahçıvani Tarafından "Sihahul-Furs"
Sözlüğünde Kullanılan İslami Terimler
*Islamic Terms Used in the "Sihahul-Furs" Dictionary of Muhammad Ibn
Hindusah Nakhchivani*
- Miryaqub SEYİDOV** 96-105

Ankara Üniversitesi
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Doğu Dilleri Dergisi / Journal of Oriental Languages

Cilt/Volume: VII Sayı/Number: II Aralık/December 2022

Sayı Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Esra BÜYÜKBAHÇECİ

Sayı Hakemleri

Ayşe Gül FİDAN
Canan ERDEMİR
Davut ŞAHBAZ
F. Ecem CEYLAN
Ferruf SADİGHZADEH
Gökhan ÇETİNKAYA
Korhan KAYA
Pınar ALTUNDAĞ
Serpil YILDIRIM
Ümit GEDİK

Teknik Editör

Arş. Gör. Pınar ALTAY YILMAZ

BİLGİ VE TEKNOLOJİ ÇAĞINDA HİNDİ DİLİNİN KÜRESEL YAPISI

Manju PURI¹

Çeviren: Ozan Cem AYDIN²

Öz

İnsan sosyal bir varlıktır, bu yüzden duygularını ve düşüncelerini paylaşabilmesi için birtakım sesler ve işaretlere dil kavramı içerisinde ihtiyaç duyar. Bu bağlamda Hindî dilinden bahsedecek olursak, Hindî dilinin tıpkı vücudumuzu saran damarlar gibi Hint medeniyetini sardığını ve ülkenin kültürel koruyucusu olduğunu söyleyebiliriz. Hindistan'da anlama ve konuşma oranlarında başı Hindî dili çekmektedir. Mahatma Gandhi Hindî dilinin olmadığı bir Hindistan'ı sağır ve dilsiz, kendini ifade edemeyen bir Hindistan olarak nitelemiştir; çünkü dil güçlü bir ifade aracıdır. Bilgi ve teknoloji çağında Hindî dili global perspektifte önemli bir rol üstlenmiştir ve uluslararası düzeyde de bu rolünde sağlam adımlarla ilerlemektedir. Dünya piyasası baskısı nedeniyle bilişim bilimiyle ilgili çeşitli kavramlara Hindî dilinde ulaşmakta birçok şirket zorlanmaktadır. Elektronik ticaret, elektronik kitap, web-portal gibi platformlar Hindî dilinin uluslararası alanda teknolojik bağlamda yaygınlaşmasında büyük rol oynamaktadır. Dünyada ileri gelen "Microsoft, Google, Yahoo, IBM, Oracle" gibi birçok çok uluslu şirket Hindî dilinin yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Değişen siyasi, toplumsal, dinsel, ekonomik, kültürel, edebi, bilimsel, ulusal ve uluslararası koşullar çevresinde Hindî dilinin yaygınlaşması, kullanımı ve otoritesi için durmadan çalışmalara devam edilmektedir. Şu an resmi dil olan Hindînin aydınlık geleceğine dair kaygılı olmamıza gerek yoktur; çünkü Hindî dünya dilleri ile kozlarını paylaşabilecek pozisyonda bir dildir. Hindînin diğer bazı dünya dilleri gibi Birleşmiş Milletler'in resmi dillerinden biri olması çok uzak değildir.

Anahtar Kelimeler

Teknoloji
Teknik
Standartlaşma
Mühendislik
Küreselleşme

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi:
29.11.2022
Kabul Tarihi:
28.12.2022
E-Yayın Tarihi:
31.12.2022

GLOBAL FORM OF HINDİ LANGUAGE IN INFORMATION AND TECHNOLOGICAL ERA

Abstract

Humans are social beings, therefore they do need various sounds and signals to express their feelings and ideas within the language concept. In this context we can clearly say that for Indian civilization, Hindi language is just like the vessels that wrap around our body. In addition to that, Hindi is like a cultural protector of the country. Hindi is such a language that has the highest rate of understanding and speaking in India. Based on this, Mahatma Gandhi believed that India would be mute and lack of being able to express itself without Hindi, since language is an efficient expressing tool. Hindi

Keywords

Technology
Technical
Standardization
Engineering
Globalization

¹Bu çalışma Puri, M. (2021). Sūcna Aur Praudyogiki Yug Mein Hindi Bhaṣa Ka Vaiṣvik Svarūp, International Journal of Hindi Research (Vol. 7/3) s. 107-110 künyeli makalenin Hintçe (Hindî) den Türkçeye çevirisidir. <https://www.hindijournal.com/archives/2021/vol7/issue3>.

² Öğretim Görevlisi, Ankara Üniversitesi, Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi (TÖMER). ozanaydinc@gmail.com ORCID: 000-002-0626-9321.

language is playing a significant role on global perspective and also working on expanding that role on international level, furthermore, platforms such as E-commerce, E-books, web portals lead Hindi to spread further in technological field and also international level. Due to the pressure of international marketing, many companies are having difficulties in transferring and applying those terms to Hindi, which are about information science. Multinational well-known corporations like Microsoft, Google, Yahoo, IBM, Oracle led up to the spread of Hindi language. Efforts are being made for utilization, publicity and prestige of Hindi, the official language, in changing political, social, religious, economic, cultural, literary, scientific, national and international environment. It's pretty clear that there is no need to worry about the bright future of Hindi, since Hindi language is prepared to compete with other world languages. Hindi might achieve a status as one of the official languages of the United Nations just like other world languages did.

Article Info

Received: 29.11.2022

Accepted: 28.12.2022

OnlinePublished:31.12.2022

Giriş

Dil insan davranışı ve iletişimde insanların birbirini tanmasını, anlamasını ve analiz edebilmesini sağlayan en güçlü araçtır. Bu yüzden dil akan bir nehir gibidir. Bir ülkenin kurulmasında o ülkenin ulusal dilinin büyük önemi bulunmaktadır. Ülkenin vatandaşlarına kendi dillerinde eğitim sağlamak da fazlasıyla önemli ve ülkenin gelişmesi adına önemli bir unsurdur. "Hindî dilsel bir etkiden fazlasıdır, birçok farklı kaynaklardan, nehir ağzlarının birleşmesiyle oluşan Ganj'in ağzıdır. Engin Himālaya tepelerinden taşıp gelen, akmakta olan halkın nehri." (Mishra, 2008: 38) Ne yazık ki Hindistan'ın çok dilli bir ülke olması, dil fanatikliği, aşırı dil hassasiyeti, bölge ayrımcılığı gibi sorunları da getirmektedir. Hindî dilinin işlevsel gücü ve diğer Hint dillerinin sayısı göz önünde bulundurulduğunda Hindî sadece bir iletişim dili veya resmi dil değil, aynı zamanda Birleşmiş Milletler dillerinden biri olabilecek donanımlara da sahiptir. Dil üzerine çeşitli konularda tam anlamıyla bir netlik, açıklık ve belirginlik olmaması sebebiyle birçok zorluklarla birlikte fikir ayrılıkları meydana gelmektedir. Hindistan'da eyaletlerde yapılan araştırmalarla birlikte anayasada kabul görmüş tüm Hint dilleri önem taşımakta ve aktif olarak kullanılmaları kültürel aktarım ve yaratıcı ifade açısından önem arz etmektedir. Ünlü Rus bilim insanı Mikhail'in "Dil toplumdur." şeklinde bir yaklaşımı vardır; bununla birlikte toplumun psikolojik, tarihsel ve coğrafi değişiminin de dil üzerindeki değişimde büyük etkisi vardır. Şüphesiz ki Hindî dili Hindistan'ın çok geniş ve büyük alanlarına yayılmış ve o bölgelerde konuşulmaktadır. Ülkenin %60'lık alanında ve toplam nüfusun %40'ı tarafından konuşulmaktadır. Bu verilerden Hindî dilinin kitlesel büyüklüğü kolaylıkla anlaşılabilir; lakin bu verilere rağmen uluslararası seviyede Hindî dilinin hak ettiği konumu elde edememesi bir gerçektir. Hindî dilinin yer edinemediği Birleşmiş Milletler'de kabul edilmiş beş dil olan İngilizce, Fransızca,

İspanyolca, Rusça ve Çinceden sonra pozisyonunu koruyan Almanca gelmektedir. Bir hayli konuşucu sayısına sahip olan Hindî dili uluslararası düzeyde kazanmaya ve korumaya çalıştığı itibarını kendi ülkesinde de korumaya çalışmaktadır. Dünyanın otuz sekiz ülkesinde konuşulmakta ve yurt dışında yaklaşık doksan dört ülkede Hindî eğitimi verilmektedir. Tüm bunlara rağmen Hindî dilinin dünyadaki konumu nedir? Sahip olduğu itibar, yapısı ve bilimselliğine rağmen Birleşmiş Milletler'in altıncı resmi dili olamamasının sebebi nedir?

Dilin itibarı ve gelişmesi onun edebiyatına ve kültürel önemine bağlı olmakla beraber günümüzde teknolojiye yardım alıp almadığı da bir o kadar önemlidir. Bilgi teknolojisi, teknoloji yardımıyla bilgiyi toplayan ve ileten basit bir araçtır. "Modern çağda dilin toplumsal yapısını daha zengin ve kapsamlı hale getirmede modern bilim ve teknolojinin önemli ve bahse değer bir katkısı vardır." (Prasad, 2016: 15) Günümüzde hiçbir ulus dilini küreselleştirme çabasına sokmadan gelişme gösteremez. Bu yüzden teknolojiyi topluma uyarlamak için önce teknolojiyi toplumun diline göre uyarlamak önemlidir; zira dilin toplum tarafından ve bilim-eğitim alanında kullanımı gibi parametrelerden potansiyel yaygınlığı ve donanımı anlaşılabilir. Hindî dilini halkın daha rahat ve fazla kullanabilmesi için dilin üzerinde basitleştirme çalışmalarının yapılması gereklidir. Bütün karmaşıklıkların giderilerek, sadeleştirilerek kavramların daha anlaşılır hale getirilmesi gereklidir. Bunun için ihtiyaç duyulması durumunda yabancı kelimeleri de dile dahil etmek gerekir. Hindî dilinin basitleştirilmesi adına birçok kayda değer ve işlevsel önerilerde bulunan Dr. Ram Manohar Lohia şunu der: "Yabancı kelimelerin Hindî dilinde kullanımına karşı burun kıvrıma gerek yoktur, revaçta olan yabancı kelimeler insanlar tarafından çekinilmeden Hindî dilinde kullanılmalıdır. Herkesin diline oturmuş yabancı kelimelerin Hindî karşılığını kullanmakta ısrarcı olmak komik olur. "Station" kelimesi için Hintçe karşılık olarak "Lohpathgāminī Vishrām Sthal" ya da "Sigara" için "Dhūm Dandikā" kelimesini kullanmamıza gerek yoktur."

Günümüzde devlet işlerinde de halk için dilsel saydamlık getirmek adına halkın anlayabileceği bir dil kullanılmalıdır. Buna örnek olarak "Çin" "Güney Kore" "Japonya" gibi ülkeleri ele alabiliriz. Bu gelişmiş ülkelerde teknoloji dili o ülkelerin kendi dillerinde kullanılmaktadır. Bunun dışında haber dili veya gündelik aktivitelerde yabancı dile karşı kendi dillerini kullanma oranları Hindistan'a kıyasla daha yüksektir. Hindistan'da eğitim görmemiş yerli insanların İngilizce bilme oranı çok düşüktür. İngiliz sömürgesi yüzünden Hintlilerin belli bir kesimi birçok farklı sebep ve etken içerisinde Hindî dili yerine İngilizceye daha fazla önem vermektedir. Bu sebeplerden biri de sömürge altında yaşamış olmanın dilin konuşucularının dile yaklaşım biçimi üzerindeki etkisidir. Teknoloji konusuna dönecek olursak eğer Hindî

dilini teknoloji ile buluşturmak başarılabilirse Hindînin Birleşmiş Milletler'in dilleri arasına girmesi çok da zor olmaz. İşlevsel bağlamda Hindî dilini tüm Hindistan ekonomisi, ticaret, çeşitli iş alanları, ihracat-ithalat alanı ve gündelik işlere daha çok dahil etmek gerekir; çünkü Hindî dili teknolojiyle ne kadar bağdaşarsa o kadar bilgi ve teknoloji alanında yaygınlaşabilir. Günümüz çağında en önemli teknoloji bilgisayarlar diyebiliriz ve bilgisayarlar olmadan bu bilgi ve teknoloji çağı şüphesiz yarım kalır. Günümüzde dünyada ulaştırılması kolay hale gelen çoğu bilgiler ve veriler bilgisayarlarda toplanıp korunmaktadır. Hindistan'da Hindî dilinin büyük ölçüde okunup, okutulması ve konuşulmasına rağmen bilgisayar diline Hindî dilinin hâkim olmasına İngilizce engel olmaktadır; çünkü yazılım geliştirme vb. teknolojik alanlara İngilizce hakimdir, oysaki bu tamamen dil seçimiyle alakalıdır yoksa Hindî dili de şüphesiz teknolojiye uyarlanabilir bir yapıya sahiptir. Bu durum ulusun bütün gelişiminde bir engel olarak görülebilir; çünkü bir ulus dilini tamamıyla kullanmadan ve yaygınlaştırmak için çaba göstermeden gelişemez. Hindî dili bizim kalbimizde atan ritim gibi olduğundan biz Hindî dilini kadın suretindeki Hindistan'ın 'bindî'³ 'si gibi görürüz. Şu da bir gerçektir ki bir dilin üzerinde ne kadar ağır bir baskı olursa o dil o kadar hızlı gelişmeye meyilli olabilir. Bu şekilde günümüzdeki Hindî dilinin konumunu ele alabiliriz. Hindî dilinin modernleştirilmeye ve basitleştirilmeye ihtiyacı vardır; çünkü ne kadar teknik ve terminolojik kavram dilbilgisinde, edebiyatta ve eğitimde üretilir, kullanılır ve çeşitli alanlarda eserler üretilirse o kadar dilin kullanım oranı artacaktır. Hint hükümeti, milli ekonominin ilerleyen gelişiminde yaşam standartlarını daha iyi hale getirmek adına ve ulusal bağlamda ilerleme göstermek için insan kaynakları, eğitim ve geliştirme alanında teknik eğitimin önemini göz önünde bulundurarak kademeli ekonomi planlamasına dayanan "Five Year Plans" adlı kalkınma planında teknik eğitimin gelişimi üzerinde durmuştur. Teknik eğitim ile alakalı olarak bilgi ve görsellik doğru şekilde birleştirildiği takdirde teknik yazı ve iletişim alanında sınırsız olasılıklar vardır. Bu yüzden kimsenin 4G ve 5G teknolojilerinden mahrum kalmaması gerekir; çünkü günümüzdeki küresel çağda eğitimde, devlet işlerinde ve telekomünikasyon sektöründe bu teknolojinin önemi büyüktür. Bu yüzden halkın teknik durumlarda Hindî dilinde muhattabını bulabilmesi amacıyla Merkez Bankası, Ulusal Banka Yönetimi Enstitüsü, Indian Overseas Bankası, Baroda Bankası gibi kuruluşların hepsi çalışanlarına Hindî dilinde halka teknik destek sağlayabilme amacıyla eğitim vermektedir. Hepimiz için büyük

³Çevirmen notu; Hintli kadınların evlendiklerine alınlarına kondukları kırmızı noktaya denilir. Yapımında türlü türlü otların karışımlarından elde edilen su kullanılır.

önem arz eden bu dil, teknoloji ile doğru bağdaştırılıp halka uygun dilde sunulursa Hindî ve Hindistan şüphesiz ki daha iyi bir konuma erişecektir.

Kabîr, Premçand, Nirālā, Mahādevī Varmā gibi kültürel anlamda önemli ve eserlerini yaşatma konusunda idol gösterilebilecek sayısız önemli tarihçi ve yazar vardır. Bu yazarların eserlerini okumaktan ne kadar onur duysak ve eserleri bize belli bir yolda umut verse de onlardan yardım bekleyerek ilerleyemeyiz; ancak onların gösterdiği yoldan ilerleyebiliriz. Dünya genelinde Hindî dilinin Hindî edebiyatında rolü büyüktür ve bu rol zaman içinde sürekli değişim halindedir. Artık Hindî edebiyatı teknolojiye de kendisine yer bulmuştur. İnternette Hindî dilinde nesir ve deneme türü farklı formlar “Garbhanāl”, “Abhivyaktī” gibi sitelerde daha çok yer almaktayken, “Anubhūti” gibi reklam alan web sitelerinde daha çok şiir benzeri edebi formlar yer almaktadır ve bu Hindî edebiyatının daha çok yaygınlaşmasına olanak sağlamaktadır. İnternetin dillere ulaşılabilirliği kolaylaştırmasıyla beraber bu tür siteler ve dolayısıyla eserler, yabancı ülkelerden de farklı bir okuyucu kitlesi kazanmaktadır. Küresel çağda bilgi ve teknolojinin uyumu olmadan Hindî dilinin yaygınlaşması, daha geniş kitlelere ve alanlara ulaştırılması neredeyse imkansızdır. Bütün bu zorluklara rağmen Hindî dili dünya pazarında iyi bir konuma ulaşmıştır ki bu durum övülmeye layıktır. Dil-teknoloji gelişimi için farklı ülkelerde yaşayan Hindî diline gönül vermiş yerli ve yabancı insanlar durmaksızın çalışmaktadır. Teknoloji sayesinde her birey ve onun varlığı daha da önemli hale gelmiştir diyebiliriz; çünkü internet ortamında bireyin varoluşu demek internet dünyasında hızla yayılmakta olan Hindî dilinde daha yeni ve daha fazla bilgi paylaşımı demektir. Hepimizin bildiği ünlü arama motoru Google’ın üst düzey yöneticilerine göre gelecek beş ila on yıl içerisinde Hindî dili de internet ortamında kullanım oranı bakımından İngilizce ve Çince gibi bir seviyeye ulaşacak ve internet dünyasının başlıca dillerden biri olacaktır; ancak bu sadece ulaşım, ihracat-ithalat, ticaret, işlevsel teknoloji, askeri kamp, astronomi gibi alanlarda konum edinerek olabilir. Hindî dilinin bilim dünyasındaki konumuna bakacak olursak Hindî dilinde bilimsel terimlerin kullanılması her ne kadar gerçeğe uzak görünse de 10. Dünya Hindî Konferansı Hindî dilinin teknoloji çağındaki konumunu göstermiştir. Bu konferansta tıp, mühendislik, teknoloji gibi birçok alanda müfredatlar ve içerikler üzerinde ilk kez Hindî dilinde kayda değer incelemeler yapılmıştır ve bunların bilim dünyasını etkilemesi hedeflenmiştir. Günümüzde bilim dalında öğrencilerin alanlarında çalışma yaparken Hindî diline daha sıcak bakmaları amacıyla temel bilimlerle ilgili yazıların ve makalelerin Hindî dilinde daha çok yayımlanması için çalışmalar sürdürülmektedir. Bilimde Hindî dilini daha işlevsel kullanmak adına günlük bilim dergileri basılmalı ve teknolojik laboratuvarların da desteğiyle sosyal medyada Hindî dilinde bilimsel içerikler daha fazla üretilmelidir.

“Bilimsel ve Endüstriyel Kaynaklar Kurulu (CSIR) Basım ve Bilgi Direktörlüğüne göre 1966’dan 1980’e kadar yaklaşık on beş yıllık bir sürecin yayım istatistikleri için yapılmış bir anketten anlaşıldığı üzere ülkede çoğunluğu toplam üç bin üç yüz kırk dört bilim ve teknolojiyle ilgili kitabın yayımı Hindî dilinde olmuştur. Farklı bilim alanlarıyla ilgili bilgiler sunan üç yüz yirmi bir dergi basılırken bu verinin çoğunluğunu yine temel bilimler üzerine yazılmış kitaplar oluşturmaktadır.” (Prasad, 2016: 279) Bilimsel kuruluşlar tarafından bilimsel konular üzerine yazan araştırma dergilerinin Hindî dilinde de basımının zorunlu kılınması üzerine çeşitli görüşler de vardır.

Hindî dilinde yazarken teknoloji ve bilim alanında farklı dillerde fazla ve ortak kullanılan kelimelerin olduğu gibi Devnāgarī yazı sisteminde yazılması kabul edilmelidir; ancak bunun sonucunda Hindî dili bilim alanında bir yer bulabilir. Bununla beraber Hindî dilinin dilbilgisi ve yazı sisteminin özgün ve sistematik bir yapısı olduğu için bilgisayar diline uyarlanabilmesi de gayet olağandır. Devnāgarī yazı sistemini programlama diline aktarmada birçok kombinasyon uygulanabilir; bununla birlikte sadece Hindî dili değil, diğer Hint dillerinin de kullanım oranı arttırılarak dillerin yok olması engellenebilir. Bu yazı sisteminde (Devnāgarī) herhangi bir dünya dilinin tercümesi kolaylıkla yapılabilir. Latin alfabesindeki mevcut harflerden iki kat fazla karakter sayısına sahip olan Devnāgarī yazı sisteminde tercüme bağlamında diğer dillerdeki sesleri karşılayacak karakterler mevcuttur bu da Devnāgarī yazı sistemini özel kılan unsurlardan biridir. Örnek vermek gerekirse Hindî dilinde “ट” ve “ते” karakterleri için latin alfabesinde “T” harfini kullanırken “थ” “ठ” için “Th” harfini kullanırız. Bu durumda latin alfabesinde “T” harfini kullanırsak bunun Devnāgarī yazı sisteminde “ट” mı yoksa “ते” karakterini mi karşıladığından emin olamayıp şüpheye düşeriz; lakin bu tip bir şüphe hiçbir zaman Devnāgarī yazı sisteminde görülmez; çünkü yeterince sistematik bir yapıya sahiptir ve bu bize bu yazı sisteminin diğer yazı sistemlerinden daha üstün ve bilimsel olduğunu gösterir. Devnāgarī kendi yazı sistemini global perspektifte kabul ettirebilecek donanımlara sahip bir yazı sistemidir. Hindî dilinde yazılım hazırlıkları artmakta ve birçok farklı konuda bilgiler web sayfalarında Hindî dilinde paylaşılmakta ve yayılmaktadır. Dilin ve kelimelerin karmaşıklığına takılmadan teknik ve terimsel sözcükleri olması gerektiği gibi kullanmalıyız; çünkü bir öğrenci çalışmasını veya araştırmasını Hindî dilinde yayımlayabilirse bu Hindî dili için önemli bir ilerleme olacaktır. Eğer bir ülkenin kendi dilinde yeterince yazı yayımlama ve kendi dilini yaygınlaştırma kültürü varsa bu o ülkenin gelişimi için önemli bir katkı demektir. Hindî dilinde yazılmış Zooloji, Biyokimya, İmmünoloji, Mikrobiyoloji, Biyoteknoloji vb. alanlardaki çalışmalar bize şunu gösteriyor ki Hindî dilini teknolojiyle bağdaştırmak aslında terimsel olarak mümkündür. Elektrik-Elektronik mühendisliğiyle ilgili ise; temel

seviye elektronik yönetim, elektronik devre analizi, güç devresi vb. konuları içeren kitaplar Hindî dilinde mevcuttur. İktisat istatistik, Ekonomi vb. Politeknik öğrencileri için elektronik ileti yönetimi, Mikro-Profesör, C Programlama Dili vb. alanlarda da Hindî dilinde kitaplar hemen hemen her yerde bulunabilmektedir ki bunun da Hindî dilinin konumunu belirlediği bir gerçektir. Bu bağlamda Hindî dilinin gelişimine daha fazla katkı sağlayan teknolojinin büyük bir rolü vardır. CDAC'in (Centre for Development of Advanced Computing) yardımıyla dört kutsal kitap olan Veda'lar ve birçok farklı eski metinler "Vyās" adında bir web sayfasında yayımlanmıştır. Bunun dışında "Leela" web sayfasının yardımıyla Hint dillerinin eğitimi online olarak ücretsiz bir şekilde sağlanmaktadır. "LEAP" ofis programında ise İngilizce-Hindî sözlük, çeviriler, eş anlamlı kelimeler ve e-posta sistemi gibi imkanlar Hindî dilinde sunulmaktadır. Aslında Hindî dilini bilgisayara uyarlamada bize en çok kolaylık sağlayacak unsur yine Devnāgarī yazı sisteminin sistematikliğidir. Karakterler, kaligraflar, makaleler, sözlükler, sözcükler, birleşimler, Nārad Purāṇ gibi eserler ve Çāṇakya gibi tarihte yaşamış kişilere ilişkin bilgilerin yazılım teknolojisinin aracılığıyla birleşip teknolojiye ulaşılabilir hale gelmesiyle Hindî dili teknoloji çağındaki önemini ortaya koymaktadır. Diğer bir taraftan teknolojinin bu denli gelişmesiyle çeviri alanında dijital çeviri için çeşitli teknolojiler de geliştirilmiştir. Danışmanlık hizmeti sunan IBM şirketi, "Aarav Kev" bilgisayarının yardımıyla menüsü ve komut sistemi Hindî dilinde olan "Hindî DOS" isminde özel bir işletim sistemi geliştirmiştir. Motorola şirketi ise Hindî dilinde kablosuz telekomünikasyon cihazı geliştirmiştir. Tüm bunların dışında uluslararası düzlemde Hindî dilinin önemini hatırlatmakta olan bir başka daldan bahsedecek olursak, spor dalında dahi Hindî dilinin önemi katbekat artmaktadır. Örneğin Hindistan'da Hindî dilinin konuşulduğu bölgelerde günümüzde spor terimlerinin Hindî dilinde kullanımının arttığı görülmektedir. (बल्ल) Ballā, (Kriket Raketi) (गेंद) Gend, (Top) (बल्लेबाजी) Ballebāzī (Kriket sporunda topa vurma eylemi) gibi kelimelerin kullanılması bunun somut bir örneğidir. Birçok dil ile etkileşime girmiş olan Hindî dili, Sanskrit dili dahil olmak üzere, bütün eyalet dilleri ile birlikte İngilizce gibi yabancı dillerin kelimelerini de kendisine dahil etmektedir. "İnternet, çeviri alanında yeni bir devrim yaratmıştır; ancak buna karşılık küreselleşmekte olan günümüzde ise 'edebiyat' kelimesinin kullanımının daha kolaylaştığı ve yaygınlaştığı söylenebilir; zira bugün çoğu koleksiyon eser 'edebiyat' kelimesi içerisinde sınıflandırılmaktadır." (Sontakke, 2015: 165) Buna rağmen teknoloji çağında ve alanında hızla yayılmakta olan Hindî ipleri eline almış bir vaziyette kendi geleneksel yapısını korumakta, geliştirmekte ve zaman içerisinde şekillendirmektedir. Hindî dili aktif bir konumu elektronik ticaret, elektronik kitap, internet ve web dünyasında edinmeyi kolaylıkla başarmıştır. İnternet dünyasında her karaktere bir sayı değeri

karşılığı atayan bilgi teknolojisi standardı olan ve bütün dillere eşit önem vermekle beraber İngilizcenin küresel sahnesini gölgelemekte olan “Unicode” sisteminin ve Hindî dilinin yapısına ünlü yazar Çakradhar aşağıdaki sözleriyle dikkat çeker:

*“Herkes kendi lisamı güzel,
Bilgisayarla yeşeren umut,
Hindî ana kucak açar,
Unicode’un harikalığı bu.”*

Hindî dilinin teknik, bilimsel ve işlenebilir yapısının kapsamlı pazar alanında getirebileceği faydaları gören Microsoft, Google, Yahoo, IBM gibi dünya şirketlerinin Hindî dilinin kullanımına daha çok önem vermeye başladığı bir gerçektir. Şüphesiz ki Hindî dili her zaman varlığını korumaya çalışmaktadır; fakat buna rağmen Hindî dilinin bilimsel ve teknik gelişiminde bugün dahi yeterince çözülmesi gereken husus vardır. İngilizce ve roman harflerdeki mevcut font çeşitliliğinin Hindî dilinde olmaması buna örnek olarak verilebilir. Font çeşitsizliğinden dolayı ara sıra da olsa internette Hindî bir yazı okumak çok pratik olmayabilmektedir; ne var ki Unicode Hindî dilinde birkaç font geliştirmeyi başarmıştır. Yazılım alanında Unicode her karakter için platform, program, dil ayırt etmeden özel bir alan kodu sunar ve Unicode’un bu fontu sayesinde kolaylıkla yazılımın araçlarını, komut ve mesaj arayüzünü Hindî dilinde geliştirmek mümkün olmuştur. Bunun sayesinde günümüzde birçok yazılım Hint dillerinde geliştirilmeye başlanmıştır. Artık günümüzde birçok tablet, akıllı telefon, televizyon gibi elektronik cihazlar Hindî dilinde kullanılabilir ve sadece sunulan bu yeni dil seçeneğinden dolayı kullanım ve talepte bir hayli artış görülmektedir. Milyonlarca kullanıcı, sunulan bu dil seçeneğinden dolayı bu cihazları kullanmaktadır. Bu, Hindî dili için bir gelişme olmakla beraber Hindî dilini teknolojik alanda kullanmak isteyen insanlar için onlara büyük bir imkân sunmaktadır ve sadece Hindistan içinde değil, tüm dünya üzerinde bir etkileşim yaratmaktadır. Bu sayede Hindî dilinin teknoloji alanında kullanımı artmış ve internet dünyasında yeni bir topluluğun oluşturulmasına zemin hazırlanmıştır. Hindî dilinin teknoloji alanındaki gelişimiyle beraber sosyal medyada da büyük etkiler görülmektedir. Bilgisayarın Hindileştirilmesinden sonra dünyada birçok büyük muhtelif şirket, ürünlerinin reklamlarını Hindî dilinde yapmaya başlamıştır. Hindî dilinin teknoloji alanındaki bu sıçramasından sonra Hindistan ile iş yapan iş adamları için bile Hindî dilini bilmek ve öğrenmek önem arz etmeye başlamıştır. Hindî filmlerinin popüleritesi de Hindî dilinin büyük kitlelere ulaşması ve yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır; bununla birlikte yurt dışında da Hindî

diline olan ilgi büyük ölçüde artmıştır. Hindî her ne kadar film dünyasında büyük bir sıçrayış yakalamış olsa da bambaşka bir alan olan teknoloji alanında daha fazla gelişmesi için çözülmesi gereken birçok unsur vardır. Bilgi teknolojisinin değişen ortamında Hindî dili daha önce belirttiğimiz gibi yavaş yavaş pozisyon almaya ve bunu korumaya hazırdır. Hindî dilinin kullanımına ilişkin akıllarda bir soru işareti yoktur; çünkü Hindî dili öz yapısını koruyarak yavaş ama emin adımlarla gelişimini sürdürmektedir. Diğer bir yandan eğer dilimizde gereğinden fazla İngilizce kullanma alışkanlığını bırakmazsak Çin, Japonya, Güney Kore, Rusya, Almanya gibi ülkelerin yaptığı şekilde kendi dilimizi resmi ve halk dili seviyesinde yeterince geliştiremezsek bu bizim için utanç verici bir durum olacaktır. Bu durum için teknolojik destekle Hindî diline bir yer açmalı, Hindînin orada edineceği konumu korumak için gayret etmeli ve kendimize bunun için söz vermeliyiz ayrıca Hindî ve ona yakın diğer bölgesel dillerde teknoloji alanında üretim sağlayabilmek için kampanyalar da yürütülmesi gerektiğini vurgulamamız doğru olur. Teknoloji alanı bilindiği üzere çok geniş bir alandır ve bu alanın bir dalını karmaşıklık ve sınırsızlık olarak banyan⁴ ağacıyla eş tutabiliriz. Bugün hayatlarında bir sürü yardımcı olabilecek en küçükten en büyük bilgilere aç insanlar internet aracılığıyla bilgisayarlarından bu bilgilere ulaşabilmektedir; fakat bunda en büyük engel genellikle dil farkıdır. İnternette mevcut materyallerin %80'i İngilizce bulunmaktadır. İş adamı, eğitimciler, sanatçılar, esnaflar ve çiftçiler gibi Hindistan'da her meslekten kendi alanında başarılı yüz binlerce insan vardır ve bunların hiçbirinin İngilizce bilme zorunluluğu yoktur. Kırsal alanda yaşayan çiftçi ve zanaatçıların her biri ülkenin gelişiminde rol oynamaktadır. Eğer işe yarar teknolojik ve teknik bilgiler insanlara Hindî veyahut kendi bölgesel dilinde ulaşırsa çok mühim bir gelişme olacağı kaçınılmazdır. Hindî dilini daha çok yaygınlaştırmak, gelişimine katkı sağlamakla beraber internet ortamında Hindî içerik üretimini arttırmak için daha çok çalışılması gerekmektedir ki Hindî içeriklerin yüzdesi artabilsin ve teknolojik alanda adeta bir banyan ağacı gibi dallarını açarak bu büyük sahnede bütünüyle rol alabilsin. Sudish Pachauri bu durum üzerine şunu der:

"Hindî eğlence sektöründe bilgilendirme ve tüketim açısından harika bir araç olmuştur ve bu pazarda kendine öyle bir önemli yer edinmiştir ki çok uluslu tüketici markalı firmalar bu pazara dahil olmak ve bu pazarda ürün reklamı verebilmek için Hindîyi benimsemektedir; bununla birlikte şunu da göz önünde bulundurmalıyız ki tarihçiler, yazarlar ve dergilerin yanı sıra film ve reklam endüstrisinde şarkılar, reklamlar, kampanyalar vb. unsurlarla birlikte bu pazarda Hindî konumunu epeyce güçlendirmiştir." (Sindhu, 2018: 34)

⁴ Ç.n; nemli ve sıcak bölgelerde yetişen Hint inciri olarak da bilinen bir sürü dalı aşağıya sarkan ve bu dalların yeni kökler oluşturduğu bir ağaç türü.

Uzun zamandan beri Hindî dilinin sadece duyguların ve hislerin dili olduğunu, fikirlerin dili olamayacağı şeklinde bir sürü görüş vardır ve bunun yanlış olduğunu kanıtlamak hepimizin borcudur. Bugün çeşitli konferanslarda, sempozyumlarda ve resmi görüşmelerde resmi dil olarak Hindî dilinin kullanıldığını görmek her ne kadar mutluluk verse de Hindî dilinin daha çok ideolojik kısmını halka indirgemedi yapılan çalışmalar yeterli olmamıştır. İdeolojik Hindînin farklı düzlemlerde farklı formlarının gelişimi ve yaygınlaşmasında muhtemel bir eksik yoktur; ancak eksik olarak bazı insanların çeşitli bağlamlarda Hindî yerine İngilizceye bağlı kalması ve İngilizce konuşmaktan gurur duyması, Hindî konuşmaktan utanması örnek verilebilir.⁵ Diğer taraftan uluslararası seviyede Hindî dili işlevsel ve uyarlanabilir yapısına rağmen en çok web sayfalarının kullanımı konusunda mücadele vermektedir. Özellikle profesyonel iş dünyasında kendini bazı noktalarda geliştirmesi gerekmektedir. Ulusal düzeyde iş dünyasında Hindî dilinin kullanımı yaygınlaştırılmazsa bu durum Hindînin uluslararası düzeyde yayılmasında da şüphesiz problem yaratacaktır; bu yüzden sözü edilen durum için gerekli tedbirlerin alınması önemlidir. Bugün bizim dilimiz (Hindî) gelişime açık olması sebebiyle gelişme yolunda hızla ilerlemektedir. Hindistan'ın kalbi olan Hindî dilinin yalnız olmadığı gibi diğer birçok Hint dilleri de yalnız değildir, bu diller omuz omuza vermiş bir şekilde gelişimlerini sürdürmektedir. Bahsettiklerimiz sadece yüzleşeceğimiz zorlukların bir kısmıydı, gelecekte hepimiz daha farklı zorluklara karşı omuz omuza mücadele vereceğiz.

KAYNAKÇA

Madhukar R.G.K. (Editör) *"Milli Dil Hindi"*⁶

Mishra M. & Mishra D. (2008). *"Dünya pazarında Hindi"* Yeni Delhi: Vani Prakashan.

Prasad V.K. (2016). *"Dil ve Teknoloji"* Yeni Delhi: Vani Prakashan.

Prasad V.K., (2016). *"Dil ve Teknoloji"* Yeni Delhi: Vani Prakashan.

Sindhu K. (2018). *"Küresel perspektiften Hindinin Rolü"* Yeni Delhi: Sanjay Prakashan.

Sontakke M. (2015). *"İşlevsel Hindi Kullanımı ve Çevirisi"* Yeni Delhi: Vani Prakashan.

⁵ Ç.n.; bu yıllardır güncelliğini koruyan sömürge, sahte modernleşme, küreselleşme, dilsel sınıf ayrımı gibi birçok sebebe dayanan ve farklı bölgelere, farklı insan kesimlerine, okuma-yazma oranına ve jenerasyon gibi birçok çeşitli etkenlere göre farklılık gösteren bir tartışmadır. Her Hintli bu duruma uymamaktadır.

⁶ Ç.n.; çevirinin orijinalinde bu kaynağın yayım yılı ve yerine ilişkin bir ibare yer almamaktadır.

NAZİR AKBARABADI'NİN ŞİİRLERİNİN DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Kumud Ranjan MISHRA ¹

Öz

18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başlarında, Hindi ve Urdu dilinin şekillendiği dönemde birçok dilbilimci Nazir'e dikkat çekmiştir. Şairler genellikle halkın diline yakın bir dil kullanmayı tercih ederler. Nazir de bu amaç doğrultusunda, Hindi ve Urdu dili arasında kaldığı düşünüldüğü için tartışma konusu olmuştur. Ancak bu tartışmalar Vidyapati ve Meera gibi şairlerin üslup özelliklerinin benimsenmesi yönünde değil, açık bir şekilde Nazir'i ve kullandığı dili eleştirmek içindir. Yazıları Nastalîk tarzında olduğu için, bazı araştırmacılar onu bir Urdu şairi olarak tanımlamaktadırlar. Aynı şekilde Nazir'in yaratıcı kompozisyonları ve konu tercihleri nedeniyle bazı araştırmacılara göre de Hindi diline yakın bir şair olarak görmektedir. Edebiyat, farklı kültürlerden ve konulardan etkilenmektedir. Özü aynı olsa da Hindi ve Urdu dili arasındaki farklılıklar politiktir ve bu ayırım 19. yüzyılda başlamıştır. Hindistan tarihi ise, bu politikardan olumsuz etkilenmesi sebebiyle birçok yaratıcı gerçek mevcudiyetini hala korumaktadır. Bu bağlamda Nazir, Hindi-Urdu siyasetinin kurbanlarından biri olduğu düşünülmektedir. Bu çalışma Khari Boli'nin ilk dönem şairlerinden biri olan Nazir'in Hint şiirine olan katkısının altını çizmektedir. Çalışmada ayrıca Nazir'in Hindi dilindeki şiirlerinde pek çok nüans, sayısız şiir türü, şiir dilinin çeşitli özellikleri ve ayrıca içerik çeşitliliği olan birkaç şairden biri olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Hintli Şair
Şiir
Hindi Dili
Urdu Dili
Nazir Akbarabadi

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi:

10.12.2022

Kabul Tarihi:

30.12.2022

E-Yayın Tarihi: 31.12.2022

LANGUAGE AND STYLE OF NAZİR AKBARABADI'S POEMS²

Hindi poets have always had this affinity to the people's language. Many linguists paid attention to Nazir at the end of the 18th century and the beginning of the 19th century when the Hindi-Urdu dispute was shaping up. There has been a debate between Urdu and Hindi regarding Nazir, however, this conflict was not to adopt, like Vidyapati and Meera but to exclude. Because of his script, Hindi academicians identified him as an Urdu poet. As his writings were available in Nastalîq. Similarly, due to Nazir's diction and subject preferences in his creative compositions, people in Urdu assumed that he belongs to Hindi. His taste in literature was influenced by multiple cultures. In essence, the separation of Hindi and Urdu was political in nature

Keywords

Indian Poet
Poem
Hindi
Urdu
Nazir Akbarabadi

¹ PhD. Scholar, Banaras Hindu University, Department of Hindi, ICSSR Doctoral Fellow. kumudranjanm1@gmail.com. ORCID: 0000-0001-8531-2246.

² This research paper was named "Koī Kitāba Uske Tayīn Sāf Na Thī Darśa Kī" has been originally published in Hindi in September 2020 (Special Issue) of Aksharwarta – An International Refereed & Peer-Reviewed.

and started in the 19th century. Our history was negatively impacted by these politics, and many misleading facts were presented to us. Nazir was one of the victims of Hindi-Urdu politics. This study underlines Nazir's Contribution to Hindi Poetry as an early poet of Khari Boli. This paper also discusses how Nazir is one of the few poets, in Hindi, who has many shades in his poetry, diversified poetic diction, and erudite contents.

Article Info

Received: 10.12.2022

Accepted: 30.12.2022

OnlinePublished:31.12.2022

Considering the poetry-tradition of Khari Boli prior to the Dwivedi era, it is surprising that a mediaeval poet, who is also an expert in Arabic-Persian, would choose a "bazaar" language for his poetry, especially at a time when Persian poetry and Persian poets enjoyed special patronage in the royal courts of India. "Persian was so prominent in the cultural domain that people were reluctant to pick a colloquial language for the literature,"³ says; Ehtesham Hussain in *Urdū Sāhitya kā Ālochnātmak Itihās*. The language strategy of Nazir reminds of the Bhakti period, when trained Sanskrit poets such as Sūrdās and Tulsīdās preferred to write their poems in a vernacular tongue or dialect rather than in Sanskrit. Buddha established this tradition of Sanskrit resistance by opting to communicate with people in their native language, Pali, as opposed to Sanskrit. During the Bhakti era, its vast influence was evident. Bhakti poets chose a common language to express themselves, likely due to the preferences of their audience. To accomplish this goal, they adopted the popular or folk language. Their intention must have been to connect to the ordinary individual. The use of colloquial language against Sanskrit shows two significant shifts in Indian society. The feudal structure was being replaced on the one hand, while mother tongues were struggling against classical language on the other. The significance of mother tongue was recognised by the poets of this time. Poets from Vidyapati to Mirabai and after carried out this duty for mother tongues. Poets of Bhakti era have contributed significantly in bridging the cultural gaps. Kabir's use of Khichadī bhāṣā, is not an act of ignorance; rather, it is an effort to bring as many people together as possible, he wants to unite people through his writing. Considering this, Kabir's writings use words from many different languages, including Punjabi, Rajasthani, Braj, Awadhi, etc.

However, Hindi poets have always had this affinity to the people's language. The writings of Siddha-natha were well-liked by the common people for this reason. In fact, the native language of the populace at that time was Apabhramsa. Apabhramsa

3 Husaina, Saiyad Ehatashāma, *Urdū Sāhitya kā Ālochnātmak Itihāsa*, Lokabhārati Prakāshana, 2011, Page No. -39

was also referred to as "Deśbhāshā" by Bharatmuni⁴. It referred to as a "lokaprachalit kāvyabhāṣā" by Acharya Shukla which means popular poetic language. We can find this popular poetic language, which Acharya Shukla is referring to, in the writings of the Siddhas and the Nathas. Since it was other than Sanskrit, it was known as Apabhramsa. The same affection for the native language is seen in Vidyapati's writing. Even though he has lot of Sanskrit compositions, his love for the native language is still evident in these words –

' desil bayanā sab jan miṭṭhā
te taisan jampao avahaṭṭhā '

देसिल बअना सब जन मिट्टा। ते तैसन जंपओ अवहट्टा

It means, the native language is sweet to everyone. Even Khusrau was impacted by the beauty of this native language. Although Khusro was originally a Persian poet, he was also well-versed in the vernacular tongue. The influence of this vernacular can be seen in his later works, and as we all know, it is in his works that the standard form Khari Boli is first seen. The dialect seems very polished. Khusro's admiration for Hindi can be determined by these lines –

"Main hindustān kī tūṭī hūn. Agar tum vāstav mean mujhse jānanā chāhte ho to hindavī mean pūchho. Main tumhen anupam bāten batā sakūngā"⁵

मैं हिन्दुस्तान की तूती हूँ। अगर तुम वास्तव में मुझसे जानना चाहते हो तो हिन्दवी में पूछो। मैं तुम्हें अनुपम बातें बता सकूँगा

The emergence of the regional languages that is evident in the Bhakti period, however, was not a one-off; rather, it had begun here. Kabir progressively - but firmly - rejected the classicism of Sanskrit –

Sanskirat hai kūpa-jal, bhāṣā bahatā nīra
संसकिरत है कूप-जल, भाषा बहता नीर

4 'Bharatmuni (vikram tīsarī śatābdī) ne 'apabhramśa' nām na dekar lokabhāṣā ko 'deśabhāṣā' hī kahā hai' Hindī Sāhitya Kā Itihāsa, Āchārya Rāmacandra Śukla, Page – 25.
https://bharatdiscovery.org/india/अमीर_खुसरो

Kabir put his trust in the flexible language. Since Sanskrit was set with all grammatical binding, they find it to be as steady as well-water. With words from various languages and dialects, including Punjabi, Rajasthani, Braj, Bhojpuri, Hindi-Urdu, etc. Kabir believed the language to be dynamic. This is the main reason, Kabir's poetry has a wide geographic scope; even today, one can find people performing his verses anywhere in North India even by an illiterate, Kabir intentionally used this language in his poems to speak to man which we now refer to as the uneducated. Likely because of this, we also judge Kabir to be an illiterate. The prime objective of entire Bhakti movement was to use poetry to reach every single person. Because they wanted to speak to the ordinary individual, poets like Meera, Tulsi, and Jayasi valued the language of the people over more sophisticated or intellectual forms of expression.

In Nazir's literature, we may observe the same struggle of commons against classics. Nazir also wanted to replace Persian with Hindi. He has rejected the court and its rhetoric because he finds his audience elsewhere, not in the courts. Nazir possessed more than just a decent command of Persian despite being a Persian teacher. The children of Raja Vilas Rai were taught Persian by him. According to Prof. Shahbaaz, Ghalib received his primary education under Nazir's guidance. In addition to Persian, Nazir was also proficient in Braj, Awadhi, and some Arabic. Most likely, Nazir's multilingual melioration was the inspiration of the bhakti period. The mediaeval poets of Hindi literature exhibit multilingualism; Tulsi wrote in both Awadhi and Braj. We are aware of the conflict between Gujarati and Rajasthani related to Meera.

There has been a debate between Urdu and Hindi regarding Nazir, however this conflict was not to adopt, like Vidyapati and Meera but to exclude. Because of his script, Hindi speakers can identify Nazir as an Urdu poet. His writings were done in Nastaliq. Similarly, due to Nazir's diction and subject preferences in his creative compositions, people in Urdu think he belongs to Hindi. His taste in literature was influenced by multiple cultures. In essence, the separation of Hindi and Urdu was political in nature and started in the 19th century. Nazir was one of the victims of Hindi-Urdu politics. Our history was negatively impacted by these politics, and many misleading facts were presented to us.

For example, while discussing the history of Khari-Boli poetry, we frequently discuss Khusrau and Kabir later, move straight to Dwivedi era. It wasn't a sudden move, a comprehensive tradition of Khari-Boli existed even before Nazir, as may be

seen by referring to the history of Urdu literature. which we did not include as Urdu literature because it was written in the Nastaliq, often known as Persian script. Most likely, that is where Nazir would have learned this custom. Just look at these lines –

*jise ishq kā tīr kārī lage
use jiandagī kyūn na bhārī lage⁶*

(Valī Dakkanī)

*piyā bāj pyālā piyā jāe nā
piyā bāj ek til jiyā jāe nā⁷*

(Kulī Qutubashāha)

*jainab āhe usakā nāma
māthā jānūn sūraj bāṭa
amṛut ghole sonā bāya
saragān jaise lambe bāla
nayan salone jyon bādāma
yāke jānon cānd lalāṭa⁸*

(Śāh Aśaraf Biyābānī, 1503-04)

*bālā thā jab sabako bhāyā
barā huā kuch kām na āyā
khusaro kah diyā usakā nāva,
artha karo nahīn choṛo gānva⁹
(Amīr Khusaro)*

*sarāsar bhūl karate hain, unhen jo pyār karate hain
burāī kar rahe hain aur asvikār karate hain¹⁰
(Jayaśankar Prasāda)*

*jyon nikal kar bādalon kī God se
thī abhī ek būnd kuch āge barhī
socane fir fir yahī jī men lagī
āh kyon ghar choṛa kar main yon barhī¹¹*

6 Husaina, Saiyad Ehateshāma, Urdū Sāhitya kā Ālochanātmak Itihāsa, Lokabhāratī Prakāshana, 2011, Page No. - 35

7Ibid., Page - 28

8 Ibid., Page - 22

9 Ibid., Page - 13

10 <https://www.rekhta.org/hindi-ghazals/saraasar-bhuul-karte-hain-unhen-jo-pyaar-karte-hain-jaishankarprasad-hindi-ghazals?lang=hi>

11 <http://www.anubhuti-hindi.org/gauravgram/hariaudh/ekboond.htm>

(Ayodhya Sinha Upādhyāya 'Hariaudha')

Among these, Wali Deccani, Quliqutub Shah, and Shah Ashraf Biyabani are known as Urdu poets, Khusrau is adopted by both sides and Jaishankar Prasad, Ayodhya Singh Upadhyay 'Hariodh' as poets of Hindi, but there is no significant language difference. Some words are definitely from Arabic and Persian but nearly all have been adopted by Hindi. In fact, it is the form of early Urdu poetry. The words of Arabic-Persian were rarely used in so-called Urdu, until 16th and 17th century. Later communalists preferred using Arabic-Persian words in the language to distinguish Urdu from Hindi, and some people preferred using Sanskrit words to distinguish Hindi from Urdu. When we look at Wali Deccani's later works, we can see that he uses more Persian words. As an example –

*husna kā masanada-nashīn vo dilbare mumatāz hain
dilbaron kā husna jis masanad kā pāandāz hai¹²*

Prof. Ehtesham Hussain has written that when Wali arrived in Delhi, a court poet named Shah Gulshan advised him to use Persian themes and ideas in the composition¹³, which could explain Wali's use of Persian-dominated language.

Nazir chose Khari-Boli for compositions. He wrote in Persian as well as Braj, but he prefers Khari-Boli. We can find one or two of his compositions in Braj, but it is possible that he wrote more poems in Braj because many of his compositions are still unavailable. In fact, Braj was very popular among Hindi poets at the time. Prof. Shahbaz wrote in *Zindagani-e-Benazir* that Nazir wrote more than two lakh couplets, of which only 6,000 are available. Nazir has written poetry and prose in Persian, but they are not available. His Persian compositions have a strong Islamic philosophical influence –

*yārab hai terī jāt ko donon jahān men baratarī
hai yād tere fazla ko rasmen khalāik paravarī
dāim hai khāso ām par lutfo atā hifz āvarī
kyā unasiyā, kyā tāyerā, kyā vahśā, kyā jinnon parī
pāle hai sabako, har jamā terā karam aur yāvarī¹⁴*

12 Husaina, Saiyad Ehatshāma, Urdū Sāhitya kā Ālochanātmak Itihāsa, Lokabhāratī Prakāshana, 2011, Page No. - 35

13 Ibid., Page - 34

14 Muhammada, Dr. Nazīra(Editor), Nazīr Granthāvalī, Uttar Pradesh Hindī Sansthāna, Lakhanaū, 1992, Page No. - 03

Nazir has praised God in this nazm. Here, he tells us that God is beyond our sense and imagination. Here's a poem –

*tum shahe duniyāo dīn ho yā muhammad mustafā
sar girohe musalamīn ho yā muhammad mustafā
hākime dīne matīn ho yā muhammad mustafā
qiblaai ahale yakīn ho yā muhammad mustafā
rahamatul lil ālamī ho yā muhammad mustafā¹⁵*

Nazir has glorified Hazrat Muhammad Sahab in this nazm. The syntax of this nazm is almost of Persian. –

*din rāt macī ān ke khaibar kī larāī
aur fatah kāi roza talak hāth na āī
le nādealī haqa ne payambar ko bhijāī
jibrīl ne yah bāt vahīn ān sunāī
yah garha to kisī tarah na jāvegā ukhārā*

*aur yūn hī bahut roza talak tum se laregā
laśkar pe larāī kā barā bojh paregā
pāmāl na ho, khāka men haragij na garegā
jab tak na alī ān ke is garha pe charhegā
yah garha to usī śāh se jāvegā ukhārā¹⁶*

The poem “khaibar kī larāī” is a mythological composition in Islamic philosophy. The syntax is Khadi Boli, but the words are frequently Persian. The important point to remember here is that when Nazir approaches Islam in his writing, religious education becomes more effective in his works. His compositions are influenced by religious education wherever he talks about Allah, the Prophet, and Islamic myths in his poetry.

As previously stated, Nazir's composition in Brajbhasha is limited, but the essence of Braj can be found in his poetic language frequently. In fact, Nazir's poetic field was Braj itself. In addition, a large portion of his contemporary writings were written in Braj. As a result, he was powerless to resist the influence of Brajbhasha. Braj's diction appears frequently in his poems. As an example –

15 Ibid., Page - 22

16 Ibid., Page – 50,51

*hai rīt janam kī yon hotī, jis ghar men bālā hotā hai
us mandal men har man bhītar sukh cain dobālā hotā hai
sab bāt bithā kī bhūle hain, jab bholā-bhālā hotā hai
ānanda mandīle bājat hain, nit bhavan ujālā hotā hai
yon nek nachattar lete hain, is duniyān men sansār janama
par unake aur hī lacchan hain jab lete hain avatār janama
subh sāt se yon duniyān men avatār garabh men āte hain
jo nārad muni hain dhyān bhale sab unakā bhed batāte hain
vah nek mahūrat se jis dam is sṛuṣṭi men janme jāte hain
jo līlā racanī hotī hai vah rūp yah jā dikhalāte hain
yon dekhane men aur kahane men, vah rūp to bāle hote hain
par bāle hī pan men unake upakār nirāle hote hain¹⁷*

The syntax in the preceding lines is typically Khari-Boli, but the vocabulary is clearly Brajbhasha. These are the words of Brajbhasha: Nachhattara, Rta, Janama, Bith, Bjata, Lachhana, Garabha, and so on. In this 31-line stanza, Nazir has composed the entire story of Krishna's birth. Here's another example –

*jab khelī holī nanda lalan hans hans nandagānṛ basaiyan men
nar nārī ko ānanda hue kḥuśavaktī chorī chaiyan men
kuch bhīra huī un galiyon men kuch log thāthṭha ataiyan men
kḥuśahālī jhamakī cār taraf kuch ghar-ghar kuch caupayyan men
ḍaf bāje, rāg aur ranga hue, holī khelan kī jhamakan men
ḡulaśor gulāl aur ranga paṛe huī dhūm kadam kī chaiyan men
har jagah horī khelan kī taiyārī sab ranga jatana
amboh hue kḥuśavaktī ke aur aiś kḥuśī ke rūp barana
picakārī jhamakī hāthon men aur jhamake tan ke sab abarana
har ān har ik nar nārī se horī khelan lāge nanda lalana
ḍaf bāje, rāg aur ranga hue, holī khelan kī jhamakan men
ḡulaśor gulāl aur ranga paṛe huī dhūm kadam kī chaiyan men¹⁸*

Along with the diction, the influence of Braj in syntax can be seen in this poem. One thing to note is that wherever Krishna appears, the influence of Braj can be clearly seen in the poem's language. Even in the presented poem, the word Brajbhasha can be clearly seen. Words like basaiyana, chhaiyna, ataiyna, chaupyana, horkhelana,

¹⁷ Ibid., Page -554

¹⁸ Ibid., Page - 366

barana represent Braj, and we can find Nazir's abundance of Brajbhasha words in descriptions of Braj's festivals and fairs. Have a look –

*koī ākar bahāne aur misase
mil rahā hai, milā hai dil jisase
hote haian ā milāp jis tisa se
laṛa rahā hai koī kahīn risa se
koī khoyā gayā hai majlisa se
kaun chillāe pūchie kis se
kohānī, baājū men lag rahe ghisse
aur dhakkā pela, aur dhamāndhisse
ranga hai rūp hai, jhamelā hai
zor baldev jī kā melā hai¹⁹*

The theme of Nazir's language is determined by the subject on which he is writing. When he writes about Islam, he uses Arabic and, in particular, Persian as his primary language of composition. When he speaks about Krishna, the festivals and fairs of Agra-Mathura, and the place, Braj, his language is filled with Brajbhasha words. Many examples can be found in his compositions, some of which have been described here.

Despite the fact that Nazir has used both Braj and Persian in his poem, the basic structure, syntax, and supporting verbs are all in Khadi Boli. Such poems include myths about Islam and other similar topics, in which the poem begins with the Persian formation but ends with Khadi Boli. In this context, we can see the poem *Mojizā Hazaratalī Alaihislām*, which is about the justice of oppressed gryphons. In the first verse, Persian words such as *muhibbāne, dost-dār, mojizā, śaha, āškāra, aza-nakla, hazmat, nāmadāra* (मुहिब्बाने, दोस्त-दार, मोजिज़ा, शह, आश्कार, अज़-नक्ल, हश्मत, नामदार) are used, but except for one or two words, the rest of the verse is in Hindi. The verb 'ljo' is a Braj word. We can identify Nazir's legacy here, which is the formation of composite culture. Other poems include 'Ishq Allāh' and 'Tārīf Panjatan Pāk.' In Nazir's poem, we also find Dakkani's spark. Like -

*hamako to par unhon se adab ke khayāl hain /
aksar unhon ke bhes men sāhib kamāl hain //
jo kuch murād māngo yah bar lāven hījare II²⁰*

19 Ibid., Page - 389

20 Ibid., Page - 508

The use of 'unhon' in these lines reflects Dakkani's influence.

In fact, Nazir preferred Khadi Boli because it was a local dialect. The majority of his works are written in the refined Khadi Boli –

*jab ādamī ke hāl pe ātī hai muflisī
kis tarah se usako satātī hai muflisī
pyāsā tamām roza biṭhātī hai muflisī
bhūkā tamām rāt sulātī hai muflisī
yah dukh vah jāne jis pe ki ātī hai muflisī*²¹

xxx

*kyā baqt thā vah ham the jab dūdh ke caṭore
har ān āncalon ke māmūr the kaṭore
pānvon men kāle ṭike, hāthon men nīle ḍore
yā cānda sī ho sūrata, yā sānvare va gore
kyā sair dekhate hain yah tifla śīr khore*²²

xxx

*jab āī holī ranga bharī, so nāzo adā se maṭaka-maṭaka
aur ghūnhaṭ ke paṭ khol diye, vah rūp dikhāyā chamaka-chamaka
kuch mukharā karatā damaka-damaka kuch abaran karatā jhalaka-jhalaka
jab pānva rakhā khusāvaktī se tab pāyal bājī jhanaka-jhanaka
kuch uchalen, sainen nāza bharen, kuch kūden āhen thiraka-thiraka
yah rūp dikhākar holī ke, jab nain rasīle ṭuk maṭake
mangavāye thāl gulālon ke, bhar ḍāle rangon se maṭake
fir swānga bahut taiyār hue, aur thāṭh khusī ke jhurmutake
gul śor hue khus hālī ke, aur nāchane gāne ke khatake
maradangen bājī, tāl baje, kuchh khanaka-khanaka kuch dhanaka-dhanak*²³

These lines clearly show the form of Nazir's language. Satātī, biṭhātī, sulātī, matak, chamaka, thiraka, khataka, katore, chatore, and other verbs are unique to Khadi Boli. Nazir's language is almost as refined as modern Hindi. Even a layperson who knows basic Hindi will be able to understand it. Nazir has used words from everyday life. Nazir has taken words from ordinary people's lives. The word 'Jhurmutake,' which means a group of shrubs, appears in the preceding verse. There is also a popular

21 Ibid., Page - 259

22 Ibid., Page - 280

23 Ibid., Page - 355

phrase in Hindi, 'Jhurmuta mārṇā,' which gives the sense of 'to beat a group.' See also 'Mardange,' which is the same form of 'Mridang' that becomes 'Mardang' or 'Mirdang' due to rusticity. 'Bakta' is a rustic form of the word 'Vakta,' which means time. The language of these compositions is similar to the above poem –

'bāra-bār ātī hai muzako madhur yād bachapan terī
gayā le gayā tū jīvan kī sabase masta khushī merī
cintā-rahit khelanā-khānā vah firanā nirbhaya svacchanda
kaise bhūlā jā sakatā hai bachapan kā atulit ānanda?
ūncha-nīc kā jīnā nahīn thā chuāchūt kisane jānī?
banī huī thī vahān zoanpaṛī aur cītharon men rānī
kiye dūdh ke kulle maianne chūs angūṭhā sudhā piyā
kilakārī killol machākar sūnā ghar ābād kiyā
ronā aur machal jānā bhī kyā ānanda dikhāte the
baṛe - baṛe motī - se ānsū jayamālā pahanāte the²⁴
(merā nayā bachapana, Subhadrā Kumārī Chauhāna)

xxx

sājana! holī āī hai! sukh se hansanā
jī bhar gānā
mastī se man ko bahalānā
parva ho gayā āja-
sājana! holī āī hai! hansāne hamako āī hai!²⁵
(sājana! holī āī hai! , Faṇīshvaranāth Reṇu)

Although Nazir's works contain Persian and Brajbhasha vocabulary, Nazir's Khadi-Boli, or what we now call Hindi, has a larger scope than Persian and Brajbhasha. When he was writing, there was no distinction between Hindi and Urdu. This language was known by the names Hindī, Hindavī, and Hindustani at the time. While reading the history of Urdu literature, we will come across many such poets who use the name Hindī / Hindvī, etc. for their language, but we call them Urdu today. Such names include Bahāuddīn 'Bājan (15th century), Nusratī (15th century), and others.

Many linguists paid attention to Nazir at the end of the 18th century and the beginning of the 19th century, when the Hindi-Urdu dispute was shaping up. A notable scholar Padma Singh Sharma wrote - 'What should be the colloquial language of ordinary people, poems of Zāfar, Nazīr and Hālī represent that, these three great

24 https://kaavyaalaya.org/meraa_nayaa_bachpan

25 <http://kavitakosh.org/kk/>

poets were scholars of Arabic-Persian; it was not difficult for them to write in such a difficult and incomprehensible language, but they wrote poems in such a simple, succinct, and sweet language. In terms of language and sentiment, Nazir's poetry embodies 'Pure Hindustani'.²⁶

The argument of this discussion is that if we consider just one Rītikāl poet, Nazir, he has many shades in his poetry, numerous kinds of poems, various features of poetic language, and diversity in contents. The scope is so broad that narrow-minded criticism fails to comprehend Nazir. When Firaq Gorakhpuri says, "Nazir was born before his time," he is referring to the poet's uniqueness. The reason for Nazir's ignorance in the histories and criticism of Urdu and Hindi literature is that we shrink our view while reading Rītikāl poems. We are still unable to depart from the path blazed by Āchārya Rāmchandra Shukla's history.

REFERENCE

Śarmā, Padmasinha (1951). *Hindī, Urdū aur Hindustānī*, Hindustānī Ekeḍemī, Ilāhabāda.

Nazir Granthāvalī (1992). (Editor: Muhammada, Dr. Nazira), Uttar Pradesh Hindī Sansthāna, Lakhanaū.

Husaina, Saiyad Ehatshāma (2011). *Urdū Sāhitya kā Ālochanātmak Itihāsa*, Lokabhāratī Prakāshana.

Rāmacandra Śukla (1884-1941). *Hindī Sāhitya Kā Itihāsa*. Bharatmuni (vikram tīsari śatābdī) ne 'apabhramśa' nām na dekar lokabhāṣā ko 'deśabhāṣā' hī kahā hai'.

Web-Site:

kavitakosh.org/kk/

kaavyaalaya.org/meraa_nayaa_bachpan

www.anubhuti-hindi.org/gauravgram/hariaudh/ekboond.htm

www.rekhta.org/hindi-ghazals/saraasar-bhuul-karte-hain-unhen-jo-pyaar-karte-hain-jaishankarprasad-hindi-ghazals?lang=hi

bharatdiscovery.org/india

26 Śarmā, Padmasinha, *Hindī, Urdū aur Hindustānī*, Hindustānī Ekeḍemī, Ilāhabāda, 1951, Page No. - 111

KORE İLE İLGİLİ ANTİK ÇİN VE KORE KAYNAKLARI

Tilla Deniz BAYKUZU¹

Ece SARICA²

Öz

Kore tarihi hakkındaki en eski bilgiler Çin yıllıklarında bulunmaktadır. Çin'in tarihin başlangıcından itibaren yazılı kültürü olması, yazısı olmayan devletlerin tarihleri, kültürleri ve yaşadıkları coğrafyalarla ilgili konuların öğrenilmesine büyük katkı sağlamıştır. Kore ise yazı kullanmayan göçebe bozkır toplumundan gelmektedir. Çinliler yıllıklarda kendinden olmayanları yabancı bölümlerine kayıt etmişlerdir. Kore'yle ilgili ilk kayıtlar da yabancı biyografilerinde yer almaktadır. Çin'in "24 Tarih" 二十四史 kayıtlarından 21 tanesinde Kore'yle ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Kore'de ise ilk tarih yazımı 12. yüzyılda Samguk Sagi ile başlamıştır. Ardından yazılan Samguk Yusa ise tarih kitabının tamamlayıcısı olmuştur. İki kaynağın arasındaki tek fark ise Samguk Yusa'nın tarih kitabı değil de hatıra (hikâye) kitabı niteliğinde olmasıdır. Kore'de, geç bir dönemde tarih yazımına başlandığı için onlarla ilgili ilk bilgilere Çin yıllıklarından ulaşılmaktadır. Kore, ilk tarih kitabını Çin kaynakları özellikle de Shih Chi derlemesi ile ortaya çıkarmıştır. Bu kaynaklardan, hangi boylardan olduklarına, akraba topluluklarına, ilk yerleştikleri coğrafyaya ve ilk kurdukları devletler ile ilgili çok mühim bilgiler bulunmaktadır. Çin kaynaklarında bulunan bilgiler sayesinde ne kadar çok bilgi öğrenilse de yine de doldurulması gereken çok fazla boşluk bulunmaktadır. Bu nedenle Koreliler bu boşlukları doldurabilmek için Samguk Yusa'ya başvurmuştur. Bu çalışmada Kore ile ilgili bilgi veren Çin ve Kore kaynakları detaylı bir şekilde incelemek, hatta o tarihlerde yıllıklarda geçen bazı olaylar aktarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Çin Kaynakları
Shih Chi
Kore Kaynakları
Samguk Sagi
24 Tarih

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi
Gönderim Tarihi:
19.10.2022
Kabul Tarihi:
28.11.2022
E-Yayın Tarihi:
31.12.2022

ANCIENT CHINESE AND KOREAN SOURCES ABOUT KOREA

Abstract

The oldest information about Korean history is found in Chinese annals. The fact that China has had a written culture since the beginning of history has made a great contribution to studies about the history, culture, and geography of the states which did not have a writing system. Korea, on the other hand, comes from a nomadic steppe society

Keywords

Chinese Sources
Shih Chi
Korean Sources
Samguk Sagi
24 History

¹Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Başkanı, realhuns@hotmail.com. ORCID: 0000-0002-3457-8607.

²Yüksek Lisans Öğrencisi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, beris.ece16@gmail.com. ORCID: 0000-0003-4946-0246.

that does not use writing. In the annals, the Chinese recorded those who were not themselves in the foreign sections. The first records about Korea are also found in foreign biographies. Of China's "24 Histories" 二十四史, 21 of them contain records about Korea. In Korea, the first history writing started with Samguk Sagi in the 12th century. The Samguk Yusa which was written afterward, complemented the history book. The only difference between the two sources is that Samguk Yusa is not a history book but a memoir (story) book. Since history writing started in Korea in a late period, we learn the first data about them from Chinese annals. Korea produced its first history book with Chinese sources, especially the Shih Chi compilation. These sources contain, crucial information about which tribes they were from, their kinship communities, the geography they first settled in, and the states they first established. No matter how much information is gained thanks to Chinese sources, there are still many gaps to be filled. Because of this, Koreans turn to Samguk Yusa to fill the gaps. In this study, Chinese and Korean sources that provide information about Korea will be examined in detail, and in fact, some of the events that took place in the annals at that time frame will be tried to be conveyed.

Article Info

Research Article

Received: 19.10.2022

Accepted: 28.11.2022

Online Published:

31.12.2022

Giriş

Tarihin en eski medeniyetlerinden biri olan Çin, yazıyı erken keşfettiği için tarih yazımına ilk çağlarda başlamış ve sadece kendisi değil, komşu milletler hakkında da bilgi vermiştir. Bu milletlerden bir tanesi de Kore'dir. Korelilerin erken çağlarda yazılı kültürü bulunmaması nedeniyle kendileriyle ilgili ilk bilgilere Çin yıllıklarından ulaşılmaktadır. 24 tarihi kayıttan oluşan Çin yıllıklarında, bölümler konulara göre ayrılmıştır. Böylelikle kayıtlar daha kolay bulunup anlaşılabilir olmuştur. Çalışma, Çin ve Kore kaynaklarının tanıtımını yaparak, Kore tarihi araştırmalarında kolaylık sağlayacaktır. Çalışmanın amacı ise Kore tarihi ve kültürü ile ilgili bilgilerin bulunduğu yıllıkları ortaya koymaktır. Günümüzde Türkiye'de Kore tarihi alanında çalışmalar yapan çok az tarihçi bulunmaktadır. Bunun en büyük nedeni kaynak dil engelinin olmasıdır. Çalışmada, bu alanda yapılan diğer çalışmalar incelenerek, Çin ve Kore Kaynaklarıyla ilgili eksikleri gidermek ve giderek artan Kore tarihi araştırmalarına yeni bir çalışma daha katmak amaçlanmıştır.

ÇİN KAYNAKLARI

Shih Chi 史記 (Tarih Kayıtları)

Çin tarihinin sistemli ve metotlu olan ilk tarih kitabı Shih Chi'dir. Ssu-ma C'hien 司馬遷 tarafından yazılan kaynak, Çin'in antik devirlerinden başlayıp, İmparator Wu-ti 漢武帝 (MÖ 156-MÖ 87) devrinin sonlarına kadar olan olayları anlatmaktadır (Onat-Orsoy vd. 2020: XIV). Shih Chi, kendinden sonra çıkarılan tarih kitaplarına örnek teşkil ederek resmi Çin tarih yazımını etkilemiştir. Ssu-ma Ch'ien, M.Ö. 104 yılında esere başlayıp, M.Ö. 91 yılında eseri tamamlamıştır (Otkan, 2017: 12). Han Hanedanlığı (M.Ö. 206-M.S. 220) döneminde yazılmaya başlanan kaynak, yazara saray görevlisi olan babası tarafından vasiyet edilmiştir (Chi, 1971: 182). Kaynak, 130 bölümden oluşup, 5 kısıma ayrılmıştır. 20 bölüm Pen-chi 本紀 (İmparatorluk Biyografileri), 10 bölüm Piao 表 (Kronolojiler), 8 bölüm Shu 書 (Denemeler), 30 bölüm Shi Chia 世家

(“Aileler”, Bürokratlar ve Seçkin Kişilerin Biyografileri), 70 bölüm Lieh-chuan 列傳 (Biyografiler) olarak sınıflandırılmıştır (Baykuzu, 2012: 2). Son bölümde yabancıların biyografilerine yer verilmiştir (Taşağıl, 2016: 22; Okay, 1983: 127-133). Kore'nin de tarih sahnesine ilk çıkışı bu Çin yıllığından öğrenilmektedir.

Kitabın Ch'ao-hsien ek bölümü 朝鮮列傳 (Kore Biyografileri) olarak ayrılan kısmı 115. Bölüm, ek bölüm 55'te yer alarak Gojoseon 古朝鮮 dönemini anlatmaktadır (Ch'ien, 1962: 2985-2990).

Han İmparatoru Wu-ti, Gojoseon'un yayılmacı politikasından ve Hsiung-nular ile iş birliği yapabileceklerinden endişeli olduğu için M.Ö. 107'de Han İmparatorluğu'na tabii olması ve haraç ödemesi konusunda She He 涉何'yı elçi olarak göndermişti. Fakat Gojoseon'un yeni hükümdarı Wiman'ın torunu Ugeo (우거 / 右渠 You-ch'u) bu teklifi reddederek oğlu prens Wi Junghang 衛長降'ı, elçi She He'yı geçirmesi için görevlendirdi (Nahm, 1998: 14). Fakat elçi She He, Bei Irmağından geçerken prensi öldürttü. She He, Han sarayına döndükten sonra böyle bir şey yaptığı için İmparator Wu tarafından ödüllendirilip, Gojoseon sınır bölgesindeki Doğu Liao-tung'a vali olarak atandı. Bunu öğrenen Ugeo, derhal askerlerini Han idaresindeki Doğu Liao-tung bölgesine gönderdi ve She He'yı öldürttü. Buna karşılık İmparator Wu-ti, Generalleri Yang Pu 楊僕 ve Hsun Yu 荀彘'ya Gojoseon için saldırı emri verdi (Yıldırım, 2018: 115-138). M.Ö.108'de Gojoseon'un Bakanı Nihsi Hsiangtsan, Kral Ugeo'yu bir suikastla öldürttü ve Han Hanedanlığı'na teslim oldu. General Hsun Yu, Kral Ugeo'nun oğlu Wi Janghang'ı Gojoseon halkına teslim olmazlarsa öldürüleceklerini bildirmek için gönderdi ve böylece Han Hanedanlığı Gojoseon'u ele geçirdi. Gojoseon'da, Han İmparatorluğuna bağlı “Jinbeon (Chenfan), Lintun (İmdun), Nagnang (Lelang) ve Hyeondo (Hsüantu)” olarak dört askeri valilik kuruldu. (Gardiner, 1969: 3-18).

Han Shu 漢書 (Han Hanedanlığı Tarihi)

Han Hanedanlığı döneminin ikinci önemli kaynağı Pan Ku 班固 (M.S. 32-92) tarafından yazılan Han Shu'dur. Kaynak, Han Hanedanlığı'nın (MÖ 206 – MS 220) başlangıcından, hanedanlığı deviren Bakan Wang Mang'ın (M.Ö.9-M.S. 23) ilk yıllarına kadar olan 230 yıllık tarihi ele almaktadır. Shih Chi'den farklı olarak bir hanedanlık yıllığıdır. Kaynağın 65 bölümü Shih Chi'ye eklenmiştir (Chi, 1971: 186). Pan Ku, M.S. 62 yılında kişisel düşüncelerini tarih kayıtlarına yazdığı ihbarıyla hapse atılmıştır. Ancak iyi bir tarihçi olması dolayısıyla hapisten çıkartılmış, imparatorun özel kütüphanesinde görevlendirilerek 20 yıl çalışmış, fakat eserini tamamlayamadan vefat etmiştir. Eseri tamamlamak için kız kardeşi Pan Chao 班昭 görevlendirilmiş ve nihayet eser 40 yılda tamamlanmıştır (Baykuzu, 2012: 5). Başlangıçta 100 bölüm olan Han Shu ilavelerle birlikte 120 bölümden oluşmaktadır. Pan Ku, her bölümün sonuna kendi yorumunu da eklemiştir (Onat- Orsoy vd. 2020: 16).

94/A-94/B Hunlar Monografisinden hemen sonra 95. Bölüm ek bölüm 65'de (Ku, 1964: 3863-3868) "Hsi-nan İ Liangyueh Chao-hsian chuan西南夷兩粵朝鮮傳 "Batı ve Güney Kavimleri, İki Ou ve Ch'ao-hsien" bölümünde (Park, 2004: 3) diğer yabancı devletlerden bahsederken Kore'den de bahsetmektedir.

Çinli valiler tarafından yönetilen eyaletlerden askeri ve ekonomik anlamda en güçlüsü başkent Wanggeom'da kurulan Lelang'dı. Bu eyaletler zamanla Kore yerli halkına Çin kültürünü telkin ettiler. Zaman içerisinde Çin'de yaşanan iç karışıklıklar sebebiyle M.Ö. 82 yılında, Hsuantu eyaleti kuzeybatı Mançurya'ya taşındıktan sonra Chenfan ve İmdun eyaletleri de dağıtıldı. Sonraki Han Hanedanlığı'nın kurulmasıyla birlikte Kore'de, Batı Han Hanedanlığı'nın kurduğu askeri valilikler yıkıldı (Nahm, 1998: 20).

Hou Han Shu 後漢書 (Sonraki Han Hanedanlığı Tarihi)

Sung Hanedanlığı (M.S. 420-479) döneminde Fan Yeh 范曄 (M.S. 398- 445) tarafından yazılmıştır (Gömeç, 2000: 78). Kesin tarihi bilinmemekle birlikte M.S. V. yy'da tamamlandığı tahmin edilmektedir. Doğu Han dönemini anlatan eser, İmparator Kuang-wudi 光武帝'nin İmparator ilan edilmesinden (M.Ö. 25), Han İmparatoru Hsian 漢獻帝'in son zamanına (M.S. 220) kadar olan 195 yıllık dönemi ele almıştır (Chi, 1971: 190). Kaynak, 120 bölümden oluşmakta olup, 10 vakayiname, 80 biyografi ve 8 tarihe bölünmüştür. Fan Yeh, 90 bölüm biyografi yazdıktan sonra öldürülmüştür. Kalan 30 bölüm ise sonradan eklenmiştir (Çakan, 2009: 131).

85. bölüm ek bölüm 75'te "Tung-i Biyografileri" (Berkkan, 2018: 97) başlığı altında Fu-yu 夫餘 (부여 / Buyeo), Kao-chu-li 高句麗 (고구려 / Goguryeo), Wu-chu'lar 沃沮 (옥저 / Okjeo), Wei'ler 東濊 (동예 / Tung-i), İ-lou ve Sam Han ile ilgili geniş bilgilere yer verilmiştir (Yeh, 1973: 2807-2820).

Han Hanedanlığı'nın dört komutanlığından sonra Kore'de önce Baekje (M.Ö. 18-M.S. 660) sonra Goguryeo (M.Ö. 37-M.S. 668) ve son olarak Şilla (M.Ö. 57- M.S. 935) Krallıkları kurulmuştur. Goguryeo Krallığı zamanında, M.S. 28'de Doğu Han Devleti'nin Liao-tung valisi Goguryeo'ya saldırmış fakat karşısında çok iyi bir savunmayla karşılaşınca başarısız olmuştur. Ardından Goguryeo Krallığı, M.S. 37'de Lelang'ı feth etmiştir. Fakat bu durum Han Hanedanlığıyla aralarının bozulmasına neden olmuştur. Goguryeo Kralı Daemosin, Han Hanedanlığı tarafından uyarılarak Lelang topraklarını geri iade etmesini istemiştir. Bunu kabul etmeyen Goguryeo'ya savaş açılmıştır. Bu savaşın sonunda Han İmparatoru Kuang-wu 光武帝, M.S.44 yılında Lelang'ı geri almıştır. Böylece başlayan Goguryeo-Doğu Han Hanedanlığı savaşları M.S. 187 yılına kadar devam etmiştir (Gardiner, 1969: 30-33).

San Guo Zhi 三國志 (Üç Devlet Kayıtları)

Chin Hanedanlığı (265-420) devrinde yazar Chen Shou 陳壽 (233-297) tarafından yazılmıştır. Kaynak, 220-280 yılları arasındaki, Çin tarihinin “Üç Devlet Dönemi” olarak adlandırılan Wei, Shu ve Wu devrini anlatmaktadır (Orsoy, 2002: 552; Atik, 2022: 107). Toplam 65 bölümden oluşan eser, 30 bölüm Wei, 15 bölüm Shu ve 20 bölüm Wu devleti tarihini anlatır (Chi, 1971: 194).

30. bölümde Wu-huan ve Hsien-piler’den sonra Tung-i bölümü başlamaktadır. Burada, aynı başlıklar altında Fu-yu, Kao-chu-li, Wu-chular, Wei’ler, İ-lou ve Sam Han ile ilgili bilgiler bulunmaktadır (Shou, 1964: 840-853).

Kaynak M.S. 242 yılında yapılan Goguryeo-Wei savaşı bahseder. Goguryeo, savaştan önce Wu Hanedanlığına karşı, M.S. 234 yılında Wei hanedanlığıyla dostluk anlaşması imzalamıştır. Wu Hanedanlığı ise Goguryeo ile dostluk anlaşması yapmak istese de anlaşma olmamıştır. Goguryeo, Şilla topraklarını işgal edince Wei Hanedanlığı bu durumdan rahatsız olup dostluk anlaşmasını bozmuştur. 244 yılında You-chou eyaleti valisi Kuan Ch’iu-chian 毋丘儉’ın başında olduğu orduyu Goguryeo’ya göndermiştir. Yalu Nehri Savaşı (Bilyusu Jeontu 비류수전투/ Fei-liu Shui Chan-tou 沸流水戰鬪) olarak geçen savaşta, sayıca üstün olmalarına rağmen Goguryeo savaşı kaybetti. Saldırıya devam eden Kuan-chiu Chian başkente gelerek Hwando kalesini yaktı. Böylelikle başkent Pyonyang 平壤’a taşındı. 259 yılında Wei Hanedanlığı, Goguryeo’ya doğru ikinci saldırıya geçti. Yangmaek 梁貊 bölgesinde karşılaşan ordunun başında Kral Chungcheon bulunuyordu. Wei ordusu savaşı kaybederek geri çekilmek zorunda kaldı. Tarihte bu savaşa Yalu Nehri savaşının devamı olması dolayısıyla “II. Yangmaek Savaşı” da denilmektedir. Wei Hanedanlığı, iç karışıklıkları nedeniyle bu savaştan sonra uzun süre Goguryeo topraklarına girmemiştir (Kim, 2013: 5-63).

Chin Shu 晉書 (Chin Hanedanlık Yıllığı)

Chin Shu, Fan Hsuan-ling 房玄齡 tarafından 646 yılında yazılmaya başlanıp 648 yılında tamamlanmıştır. T’ang Hanedanlığı (MS 618-907) döneminde yazılan eser Chin Hanedanı tarihinin resmi kayıdır (Chi, 1971: 196). Kaynak, Batı Chin (MS 265-317) ve Doğu Chin (MS 317-420) Hanedanlıkları döneminde meydana gelen olayları kaydetmiştir. 130 bölümden oluşan kaynağın içerisinde 10 bölüm İmparator Biyografileri, 20 bölüm Monografiler, 70 bölüm Biyografiler ve 30 bölüm Tsai-chi bulunmaktadır (Orsoy, 2020: 1-2).

97. bölüm, ek 67 bölümü dört yöndeki yabancılara ayrılmıştır. Bunlardan doğudakiler yani Kore’yle ilgili olanlar, Tung-i, Buyeo, Ma Han 馬韓 (마한), Ch’en Han

辰韓 (진한/Jinhan), Su-shen 肅慎 kavimleri başlıkları altında kısaca bilgi verilmektedir (Hsuan-Ling, 1974: 2531-2535).

Hsien-pi kökenli İlk Yen Devleti 前燕 (337–370), Goguryeo'yla ittifak yapmak istemiş, Goguryeo'da kabul etmiştir. Yen devletinin şartlarına göre 340'da Kral Gogugwon 故國原王 (331–371)'un en büyük oğlu Gubu 小獸林王 (Sonraki kral 371-384), Yen devletine rehin olarak gönderilmiştir. Yapılan ittifaka rağmen Yen devletinden çekinen Goguryeo kralı 342 yılında başkenti Pyongyang'dan Hwando'ya taşımıştır. Buna karşılık Yen Devleti Kralı Mu-jung Huang 慕容皝 (297–348), 342 yılında Goguryeo'ya saldırı düzenlemiştir. Goguryeo ordusu her çarpışmada mağlup olmuştur. Kral Gogugwon'un Kraliçesi ve Ana Kraliçesi Yen devletine esir düşmüştür. Hwando kalesi yağmalandığı için Goguryeo başkentini Pyongyang'a geri taşımıştır (Kim, 2013: 35-36).

Sung Shu 宋書

Sung Shu, "Sung Hanedanlığı Kitabı", Liu Yu 劉裕 tarafından kurulan Sung Hanedanının 劉宋 resmi hanedan (Chen Shi 正史) tarihidir. Bir diğer resmi hanedan tarihi Sung Shi 宋史 olarak adlandırılan büyük Sung 宋'dan (960-1279) ayırt etmek için "Liu Sung" 劉宋 olarak da adlandırılmaktadır (Knechtges-Chang, 2014: 1003). Sung Shu, bilgin ve şair Shen Yue 沈約 (441-513) tarafından 492-493 yılları arasında yazılmıştır. Shen Yue ayrıca Chin döneminin 晉 (265-420) günümüze ulaşmamış bir tarihini de yazmıştır (Chi, 1971: 202). 420 yılından 479 yılına kadar olan tarihi olayları ele alıp, 10 bölüm İmparator Biyografileri, 30 bölüm Monografiler ve 60 bölüm Biyografiler olmak üzere 100 bölümden oluşmuştur (Orsoy, 2002: 831).

97. bölüm, 57. ek bölümde "Doğu Barbarları" adı altında Goguryeo ve Baekje'den bahsedilmektedir (Yue, 1974: 2391-2393).

466 yılında Kuzey Wei (Bugwi 북위/ 北魏 / Tabgaç) devleti, Goguryeo'yu hâkimiyeti altına almak istediği için Goguryeo prensesinin Kuzey Wei sarayına gönderilmesini teklif etmiştir. Fakat daha önce Yen devletinin akrabası olduğu halde saldırdığını, şimdi de evlilik yoluyla akrabalık sağlayıp, Goguryeo'ya da saldırabileceği düşüncesiyle Kral Jangsu 長壽王 (394-491) bu teklifi reddetmiştir. 468 yılında Kral Jangsu kendilerine tabi olan kuzeyindeki göçebe kabile olan Mohe (Malgal 말갈 / 靺鞨) kabilesinden 10 bin kişilik bir ordu ile Şilla'nın kalesine saldırıp ele geçirmiştir. Bunun üzerine 472 yılında Bekçe Kralı, Kuzey Wei imparatoru T'uopa Hong 拓拔宏 (467-499)'dan, Goguryeo'ya saldırmak için yardım istemiştir. Fakat Kuzey Wei devleti bu teklifi reddetmiştir. Netice olarak Kuzey Wei ve Goguryeo Devleti askeri olarak olmasa da diplomatik ilişkileri bozulmamıştır (Balci, 2010: 79).

Nan Ch'i Shu 南齊書 (Güney Ch'i Tarihi)

Nan Ch'i Shu "Güney Ch'i Kitabı", V. ve VI. yüzyıllar arasında Çin'in güney kısmına hükmeden Güney Hanedanlarından南朝 (420-589) biri olan Güney Ch'i Hanedanının南齊 (479-502) resmi hanedan tarihidir. Sonraki Liang Hanedanlığı (502-552) döneminde Hsiao Tsi-hsian 蕭子顯(489-537) tarafından yazılmıştır. Yazar, Ch'i'nin krallarından birinin oğludur. Hsiao, devrilmiş hanedanın soyundan olmasına rağmen, Liang Hanedanlığında da yüksek pozisyonlarda görev yapmıştır. Başlangıçta 60 bölümden oluşan Nan Ch'i Shu'nun diğer bölümlerde eksik bazı küçük parçalar vardır. 59 bölüm olan eser, 8 bölüm İmparatorluk Biyografileri, 11 bölüm Monografiler, 40 bölüm Biyografiler olarak 59 bölümden oluşmaktadır (Orsoy, 2002: 555; Berkkan, 2018: 31).

Kaynağın, 58. bölüm, 39. ek bölümünde Tung-i ve Goguryeo'dan tek sayfada bahsedilmiştir (Tsihsian, 2004: 777).

480-481 yıllarında Goguryeo Kralı Changsu 長壽王 (394-491), Güney Ch'i'ye bir haraç elçisi gönderdi. Bu durum haraç verdiği Kuzey Wei Hanedanlığını kızdırdı. Böylece Güney Ch'i ve Kuzey Wei arasındaki rekabet arttı. (Kim, 2016: 184).

Wei Shu 魏書 (Kuzey Wei Devleti Tarihi)

Kuzey Wei kurucusu İmparator Tao Wu-ti 道武帝 (386-409) zamanında yazılmaya başlandı. İlk olarak 398 yılında Kuo-chi 國記 (Devlet Kayıtları) adıyla Teng Yüen鄧淵 tarafından 10 bölüm olarak yazılmıştır. Ancak içeriğinde biyografi ve tablolara yer verilmediği için 429 yılında Ts'ui Hao 崔浩 görevlendirilerek, bir devlet tarihi olan 30 bölümlük Kuo-shu 國書'yu yazdı. Fakat eser 528-532 yılları arasındaki karışıklıklardan dolayı kaybolmuştur. Bu tarihten sonra kayıtlar her yıl alınarak, devlet tarihi yazıldı. Li Piao, eserini tablolar, biyografiler ve bölümler olarak o dönemde kategoriye ilk kez ayıran tarihçidir. Kuzey Ch'i Hanedanlığı (550-577) İmparatoru Wen Hsüen (550-559), Kuzey Wei devletinin tarihini yazması için (Balcı, 2018: 82-85; Atik, 2022: 107-108) 551 yılında Wei Shou'ya 魏收 (506-572) görev verdi. Kaynak 554 yılında tamamlanıp, (Gömeç, 2000: 78). 12 bölüm imparatorluk biyografisi, 92 bölüm toplu biyografi, 20 bölüm ilmi biyografi olarak toplam 124 bölümden oluşmuştur. Kaynağın orijinali 131 bölümdür ancak Kuzey Sung döneminde北宋 (960-1126) bölümlerin bir kısmı kaybedilmiştir (Balcı, 2018: 82-85).

Goguryeo, Beakje, Okjeo ve Shi-wei (Tung-i) ile ilgili kayıtlar, kaynağın 100. bölüm, ek 88. bölümünde bulunur (Yüen, 1974: 2213-2221).

Goguryeo 402 yılında, Sonraki Yen Devletine後燕(384 - 407) saldırarak kaybettiği toprakları yeniden ele geçirmiştir. Goguryeo Kralı Gwanggaeto 大武神王 (374-413), kuzey sınırını güçlendirmek için 408 yılında 6 tane kale yaptırmıştır.

Goguryeo ile yapılan savaşlarda güçsüz düşen 2. Yen devleti, Kuzey Yen ve Güney Yen olarak ikiye bölünmüştür. Kuzey Yen'in başına Goguryeo'lu olan Kao Yun (Goun 고운 / 高雲) geçerek Goguryeo ile barış anlaşması yapmıştır (Cha, 2020: 22). Goguryeo kralı Gao Li高麗 435 yılında Kuzey Wei devleti ile kumandan değişikliği yapmıştır. Kuzey Wei, Sonraki Yen devletini yıktıktan sonra ise Yen kralı Goguryeo'ya sığınmış, bu durum Kuzey Wei ve Goguryeo ilişkilerini bozmuştur. Ancak Yen Kralının ölmesiyle dostluk tekrar sağlanmış, bu politika Kuzey Wei'nin yıkılışına kadar devam etmiştir (Balci, 2010: 77).

Chou Shu 周書 (Chou Hanedanlık Tarihi)

Chou Hanedanlık Tarihi, Ling-hu Te-fen 令狐德棻 tarafından yazılmıştır. Kısa bir tarih kitabı niteliği taşısa da anlatılan olaylar dolayısıyla önemli bir kaynaktır. Kaynak, Batı Wei (535–556) ve Kuzey Chou (557–581) dönemlerinde yaşanan olayları ele almaktadır. Kaynak, 50 bölümden oluşmaktadır (Kara, 2015: 543; Atik, 2022: 108).

Kaynağın, 49. Bölüm 41. Ek bölümünde “Diğer Ülkeler A” başlığı altında birçok yabancı ülkeden bahsedilmektedir. Kore ile ilgili olanlar Goguryeo ve Baekje bölümleridir (De-Fen, 1997: 884-887).

524 yılında Çin devletinin kuzey kesiminde bir isyan patlak verince, Goguryeo, Kuzey Wei Devletine haraç ödemelerini askıya aldı. 534'ten sonra, Kuzey Wei devleti, Doğu Wei ve Batı Wei devletleri olarak ikiye ayrıldığında, Goguryeo Krallığı ile sınırdaş olan Doğu Wei'ye haraç elçileri gönderdi. Goguryeo, daha sonraları Doğu Wei'nin halefi olan Kuzey Ch'i'ye ve ayrıca Batı Wei'nin yerini alan Kuzey Chou'ya haraç ödedi (Kim, 2016: 185).

Nan Shi 南史 (Güney Tarihi)

659 yılında T'ang Hanedanlığı devrinde Li Yen-shou李延壽 tarafından yazılmıştır. Güney Hanedanlarının tarihini anlatan resmi kayıttır. Kaynak, 3 bölüm Liu Sung Hanedanlığı, 2 bölüm Ch'i Hanedanlığı, 3 bölüm Liang Hanedanlığı ve 2 bölüm Chen Hanedanlığı olarak toplamda 10 İmparatorluk Biyografisi bulunur. Buna 70 bölüm biyografi de eklenir ve toplam 80 bölüm olur (Orsoy, 2002: 554).

Kaynak, 79. bölüm, 69. ek bölümde İ-mo ve Tung-i'ler hakkında kısa bilgiler verdikten sonra Goguryeo, Baekje, Hsin-luo'lar 新羅 (신라 Şilla) hakkında da bilgiler verir (Yanshou, 1975: 1969-1973).

Şilla, Bekçe ve Goguryeo'nun sürekli saldırılarıyla uğraşırken, savaşın gidişatını tersine çevirmek için T'ang Hanedanlığı ile bir dostluk ilişkisi kurdu. 648 yılında Şilla, T'ang Hanedanlığına elçilerini gönderdi. T'ang Hanedanlığına elçi olarak, daha sonra

Kral Muyeol 武烈王 (654-661) olarak tahta çıkan Kim Chun Chu gitmiştir (Kore Araştırma Enstitüsü, 2015: 45).

Pei Shih 北史 (Kuzey Hanedanlar Tarihi)

Hsiung-nular tarafından 317 yılında ele geçirilen Chin Hanedanlığından sonra Çin, kuzey ve güney olarak ikiye ayrılmıştır (Baykuzu, 2012: 9). Bu eser, kuzey Çin’de kurulan devletleri ele almaktadır. Bu yıllık da Li Yen-shou 李延壽 tarafından 659 yılında yazılmıştır. 100 bölümden oluşan eser, 386-618 tarihleri arasındaki olayları ele almaktadır (Taşağıl, 2019: 319; Atik, 2022: 108).

Eserin, 94. bölüm, ek 82. bölümünde Goguryeo, Baekje, Şilla ve Okjeo ile ilgili geniş sayılabilecek bilgi vardır (Yanshou, 1974: 3110-3123).

Goguryeo’nun kuruluş efsanesi burada geçmektedir. Eberhard’ın aktarımına göre; Fu-yu 夫餘 (부여/Buyeo) kralı, Irmak tanrısının kızıyla evlenir. Kadın güneşten hamile kalarak bir yumurta doğurur, ancak yumurta istenilmediği için köpeklere ve domuzlara atılır. Yumurtayı ne köpekler ne de domuzlar yer, kuşlar tarafından korunur. Kral da yumurtayı parçalamayınca annesi kundağa sarar ve bundan bir erkek çocuk çıkar. Çocuğa “iyi nişancı” anlamına gelen isim verilir. Çocuk at gütmeyi öğrenir ve iyi atlar yetiştirir. Bir gün kaçmak için yola koyulur. Güneş ve Irmak tanrılarının oğlu olduğu için balıklar ve kaplumbağalar sırtlarından bir köprü kurarak kaçmasına yardım ederler. Böylece çocuk Goguryeo’ya yerleşir (Eberhard, 1996: 20).

Suei Shu 隋書 (Suei Hanedanlığı Yıllığı)

Suei Shu 隋書 “Sui Hanedanlığı Yıllığı”, Sui Hanedanlığının隋 (581-618) resmi hanedan tarihidir. İmparatorluk kararnamesi ile 629 yılında Wei Cheng 魏徵 (580-643) tarafından başlanan kitap, Yen Shih-ku 顏師古 (581-645), Kung Ying-ta 孔穎達 (574-648) ve Hsu Ching-tung 許敬宗 (592-672) ile birlikte 636 yılında tamamlamıştır (Taşağıl, 2019: 3; Xiong, 2006: 6-7). Eser, 5 bölüm İmparatorluk Biyografileri, 30 bölüm Monografiler ve 50 bölüm Biyografiler olmak üzere toplam 85 bölümden oluşmaktadır. Kitap, 581 yılından 618 T’ang Hanedanlığı’nın (618-907) kuruluşuna kadar olan zaman dilimini kapsamaktadır (Orsoy, 2002: 838; Berkkan, 2018: 37).

81. bölüm ek bölüm 46’da “Doğu Barbarları” başlığı altında Goguryeo, Baekje ve Şilla’dan bahsedilmektedir (Cheng, 1982: 1813-1823).

590 yılına gelindiğinde ise Çin’de Kuzey Chou yerine kurulan Suei Hanedanlığı, Goguryeo’dan vergi istemiştir. 590 yılında başa geçen Kral Yeongyang 嬰陽王 (590-618) bunu kabul etmemiş ve Suei Hanedanlığının topraklarına saldıracağı haberini alınca, 598 yılında 10 bin kişilik askerle Çin’in Liao-hsi eyaletine saldırdı. Liao-hsi

valisinin Suei Hanedanlığından yardım istemesi üzerine aynı yıl Suei ordusu 300 bin askerle deniz yoluyla Goguryeo'ya saldırmak için yola çıkmıştır. Fakat hava şartları nedeniyle savaşmadan çok asker kaybetmiştir. Geri kalan orduyu ise Goguryeo geri püskürtmüştür. Goguryeo Kralı Yeongyang, Suei Hanedanlığı'na barış teklif ederek iki devlet arasında kısa süreli barış anlaşması imzalanmıştır (Yavrucuk, 2019: 145). 612 yılında Suei hükümdarı Yang Kuan, başında olduğu ordu ile Goguryeo'nun Liao-tung kalesini kuşatmış başarılı olamamıştır. Ardından Yukhap kalesine yönelmiş ve Goguryeo'nun güçlü savunmasıyla karşılaşmıştır. Suei Hanedanlığının ordusunun bir kısmı da başkent Pyongyang'a saldırı için gitmiş ancak Goguryeo tarafından geri püskürtülmüştür. Suei ordusu tekrardan saldırmış ancak Goguryeo Komutanı Eulji Mundok 乙支文德'un başarılı taktikleri sonucunda mağlup edilmiştir (Büyük Salsu Nehri Savaşı). 613 yılında Suei Hanedanlığı Goguryeo topraklarına tekrardan saldırmak istemiş fakat iç karışıklıklar sebebiyle geri çekilmek zorunda kalmıştır. 618 yılında Suei Kralı Yang Kuang 隋煬帝 (569-618)'in vefatı sonucunda, Suei Hanedanlığı yıkılmıştır (Kore Tarih Öğretmenleri Birliği, 2014: 54-55).

Chiu T'ang Shu 舊唐書 (Eski T'ang Yıllığı)

Beş Hanedanlık döneminde Liu Hsü 劉昫 tarafından 945 yılında yazılmıştır. Kaynak, T'ang Hanedanlığının kuruluşundan (618) yıkılışına (907) kadarki dönemi ele alan 290 yıllık tarihi anlatmaktadır. Kaynak, 200 bölümden oluşmaktadır. 821 yılından önce önemli bir arşiv vesikası gibi yazılan kaynak, 821 yılından sonra ise abartılı ve çok kısa olarak yazılmıştır (Togan-Kara vd. 2020: 9; Baykuzu, 2013: 3-5; Okay, 1993).

Bölüm 199/A ek bölüm 149/A'da "Doğu Barbarları" başlığı altında Goguryeo, Baekje ve Şilla ele alınmıştır (Hsü, 1975: 5319-5339).

630 yılında Doğu Göktürk Kağanlığı'nın yıkılmasıyla, Goguryeo Çin'e karşı savunmasında yalnız kalmıştır. Goguryeo'ya elçi gönderen T'ang İmparatoru Li Shimin 李世民, Goguryeo prensinin kendilerine rehin olarak gönderilmesini istemiştir. Müttefiki olan Göktürklerin ortadan kalması ve arkasından böyle bir istek gelmesi Goguryeo Kralı Yeongnyu 榮留王(563-642)'yu korkutmuştur. Bu olaydan sonra Goguryeo saray mensupları arasında bölünmeler gerçekleşmiştir. Ardından da Yeon Gaesomun, darbe girişiminde bulunarak Kral Yeongnyu'yu tahtan indirmiş ve son Kral Bojang 寶藏王(d.?-ö.682)'ı tahta çıkartmıştır. Ancak bu kral T'ang-Şilla ittifakına yenilip Goguryeo Krallığının yıkılmasına neden olmuştur (Kore Tarih Öğretmenleri Birliği, 2014: 55).

Hsin T'ang Shu 新唐書 (Yeni T'ang Yıllığı)

Yaklaşık 1044 yılında yazılmaya başlanan Hsin T'ang Shu 1060 yılında tamamlanmıştır. Ou Yang Hsiu 歐陽脩 ve Sung Chi 宋祁 tarafından 16 yıllık bir çalışma

sonucunda ortaya çıkmıştır. 225 bölümden oluşmaktadır. Kaynakta anlatılan olayların bir kısmı CTS’de bulunmamaktadır (Taşağıl, 2019: 319; Baykuzu, 2013: 5-7).

220. bölüm ek bölüm 145’te “Tung-i” (Doğu Barbarları) başlığı altında, Goguryeo, Baekje ve Şilla gibi Kore devletlerine yer verilmiştir. Ayrıca 39. Bölüm, ek bölüm 29, Coğrafya 3’te T’ang Hanedanlığı’nın An-tung Askeri Valiliği’nin temeli üzerine kurulan küçük Goguryeo’dan bahseder (Ou-Yang, 1975: 6185-6207).

Kim Yu-sin金庾信(595-673) komutasındaki Şilla ordusu 660 yılında doğudan Baekje’ye saldırırken, T’ang Hanedanlığı da Baekje’ye savaş için hazırlık yaptığını duyurdu. Baekje, bu sırada Japonya’dan askeri yardım alsa da saldırılara karşı koyamamıştı. Sonunda Baekje kralı teslim olduğunu açıkladı ve Baekje devleti 660 yılında yıkıldı. 661 yılında T’ang ordusu Goguryeo’nun başkenti Pyonyang’a saldırdı. Tek başına başarılı olamayan T’ang Hanedanlığı, Şilla ile ittifak kurarak, 667 yılında Goguryeo’ya tekrardan saldırdı. 668 yılında Goguryeo kralı ve yardımcıları teslim oldu. Goguryeo ve Baekje’nin yıkılmasıyla Kore Yarımadası Şilla’nın hâkimiyeti altına girdi. Ayrıca Kitanlar’ın, T’ang Hanedanlığı’na isyan çıkarmasıyla bu durumu fırsat bilen eski Goguryeo komutanının tutsak tutulduğu Liao bölgesinden kaçarak Doğu Mançurya’ya yerleştiği de kaynakta yer almaktadır. Komutan, nihayetinde 698 yılında eski Buyeo Devleti’nin topraklarında Balhae渤海 (698-926) devletini kurdu, Goguryeo, Kitan ve Mohe (Malgal) halklarını kendisine bağladı. Goguryeo’nun eski hâkimiyet bölgesi T’ang Hanedanlığı’nın eline geçerken, doğu bölgesi ve kuzeydoğu Kore, Balhae devletinin oldu (Nahm, 1998: 28-30).

Chiu Wu-tai Shi 舊五代史 (Eski Beş Devlet Tarihi)

T’ang Hanedanlığı yıkıldıktan sonra ülke topraklarında 5 devlet kurulur. Bunlar, Sonraki Liang, Sonraki T’ang, Sonraki Chin, Sonraki Han ve Sonraki Chou Devletleridir. Chiu Wu-tai Shi舊五代史 “Eski Beş Devlet Tarihi”, Beş Devlet’in五代 (907-960) ilk resmi tarihidir. 973 yılında Hsueh Chu-cheng 薛居正 tarafından yazılmıştır (Çandarlıoğlu, 1967: XIV). Toplam 150 bölümden oluşan kaynak, 24 bölüm Sonraki Liang Hanedanlığı Tarihi, 50 bölüm Sonraki T’ang Hanedanlığı Tarihi, 24 bölüm Sonraki Chin Hanedanlığı Tarihi, 11 bölüm Sonraki Han Hanedanlığı Tarihi, 22 bölüm Sonraki Chou Hanedanlığı Tarihi, 7 bölüm Biyografiler ve 12 bölüm Monografiler olarak 7 cilde ayrılmıştır (Hon, 2004: 23-24).

138. bölümde “Yabancı Devletler” başlığı altında Kao-li 高麗 (고려 / Goryeo), Bohai Moheları ve Karasu Moheları (Hei-shuei Moheları) konu edinmektedir. (Chu-Cheng, 1976: 1843-1845).

Çin’deki T’ang Hanedanlığı döneminde Balhae Devleti, Doğu Denizi boyunca güçlü bir ülke olarak bilinmekteydi. Ancak 926’da yılında Kitanlar tarafından yok

edildi ve 220 yıllık bir tarih bırakarak ortadan kayboldu. Balhae Devleti, Goguryeo kültürüne dayalı Budist kültürü ve T'ang kültürünü benimseyen bir kültür ülkesiydi (Bakır-Oğuz, 2019: 13).

Hsin Wu-tai Shi 新五代史 (Yeni Beş Hanedanlığın Tarihi)

Kitabın orijinal adı Wu-tai Shih Chi 五代史記 "Beş Hanedanlığın Tarihsel Kayıtları" idi, ancak kısa süre sonra Hsue Chu-cheng 薛居正 (912-981) tarafından yazılan eski Wu-tai Shi 五代史'den ayırt etmek için Hsin Wu-tai Shi olarak yeniden adlandırıldı. Hsin Wu-tai Shi 新五代史 "Yeni Beş Hanedan Tarihi", Beş Hanedan 五代 (907-960) döneminin ikinci resmi hanedanlık tarihidir (Kurz, 2003: 187-224). 1072 yılında Ou Yang-Hsiu 歐陽脩 tarafından yazılmıştır (Çandarlıoğlu, 1967: XIV). Toplam 74 bölümden oluşan kaynakta, 12 bölüm İmparatorluk Biyografileri, 45 bölüm Biyografiler, 3 bölüm İncelemeler (Kao考), 11 bölüm Aile Biyografileri (Shi Chia世家) ve 3 bölüm yabancı ülkeler ve halkların biyografileri bulunmaktadır (Orsoy, 2002; 852).

74. bölümde Goryeo, Bohai, Hei-shuei Mohe ve Şilla'dan bahsedilmektedir (Hsiu, 2004, 738-740).

Goryeo döneminde Çin'le bu kadar yakın olmak yönetim sistemlerini de etkilemiştir. 958 yılında Çin'in altı bakanlık ve memurluk sınav sistemi getirilerek sınava giren memurların Konfüçyüs ve Çin tarih bilgileri test edilmiştir. Öğrenciler Gwago sınavına hazırlanacak şekilde müfredat değiştirilmiştir. Bu eğitim sistemi 1894 yılında kaldırılana kadar devam etmiştir. Budizm hem alt hem üst kesim tarafından benimsenmeye başlarken Konfüçyüs etikleri ise devlet yönetiminde kullanılıyordu. Ancak Budizm'in ihtişamıyla kaybolan Goryeo, Konfüçyüsçülüğü zamanla bırakmaya başlamıştır. Bu dönemde görkemli tapınaklar inşa edilerek çok fazla Budist eser ortaya konulmuştur (Kaçer, 2018: 757).

Sung Shi 宋史 (Sung Hanedanlığı Tarihi)

Sung Shi "Song Hanedanlığı Tarihi", büyük Sung Hanedanının宋 (960-1279) resmi tarihidir. 1343'te Yuan Hanedanının元 (1279-1368) İmparatoru Togon Temür (Yuan Hsun Di 元順帝) (1333-1368), Sung, Liao (Liao Shi 遼史) ve Chin (Chin Shi 金史) gibi Üç Hanedan tarihinin derlenmesine karar verdi. Derleme, Prens Tuo Tuo 脫脫 başkanlığında, Temür Ta-shi 帖睦爾達世, Ho Wei-i 賀惟一 (1301-1363), Chang Ch'i-an 張起岩 (1285-1353), Ou-yang Hsuan 歐陽玄 (1283-1357), Li Hao-wen 李好文, Wang İ 王沂 ve Yang Tsung-tuan 楊宗端 gibi Moğol, Uygur ve Çinli tarihçilerden oluşan 23 kişilik Tarih Yazımı Enstitüsü'nün profesyonel bir ekibi tarafından yapılmıştır (Hon, 2004: 21-22). 1346 yılında tamamlanan kaynak tamamlanmıştır. Kaynak, 47 bölüm

İmparatorluk Biyografisi, 162 bölüm Monografiler, 32 bölüm Kronolojiler ve 255 bölüm Biyografiler olmak üzere toplam 496 bölümden oluşmaktadır. Eser, yirmi dört hanedan tarihinin en büyüğüdür (Orsoy, 2002: 852).

487. bölüm, ek bölüm 46'da "Yabancı Devletler 3" bölümünde özel Goryeo bölümü vardır. Ayrıca kaynağın 491. bölüm 250. ek bölümünde yabancı ülkeleri anlatırken, Ma Han馬韓 (마한) kökenli Ting-an 定安國 Devleti (Jeongan Devleti정안국/ 938-986), Goryeo kökenli Bohai渤海 (Balhae/발해) Devleti hakkında bilgiler vermektedir (Tuo, 1977: 14035-14056, 14127-14130).

Çin'deki Sung Hanedanlığıyla Goryeo ilişkileri 12. yüzyıl başlarında artmıştır. Sung Hanedanlığı, Çin'deki diğer devlet olan Çin'e karşı Goryeo ile arasını iyileştirmek zorunda kalmıştır. Sung Hanedanlığı'na vergi toplamaya giden Kore elçileri diplomatik bir unsur olarak görülmüştür. Goryeo ise ittifak yerine karşılıklı yapılan kültür ve ticarete önem vererek Sung Hanedanlığına gidip gelmeleri sıklaştırmıştır. Ayrıca Çin, Kore yarımadasının iklimi sayesinde tarımından da faydalanmıştır (Bakır-Oğuz, 2019: 9-11).

Liao Shi遼史 (Liao Tarihi)

Liao tarih kitabı, Tuo Tuo 脫脫 (Tokta)³ tarafından 1343 yılında, Yuan Hanedanlığı döneminde yazılmaya başlanıp, 1345 yılında tamamlanmıştır. "Liao" (916 – 1125), Kitanlar'ın⁴ 947 yılından sonra kullandıkları hanedanlık ismi olmuştur. Kaynak 30 bölüm İmparator Biyografileri, 45 bölüm Biyografiler, 31 bölüm Monografiler ve 8 bölüm Kronolojiler olmak üzere toplam 116 bölümden oluşmaktadır (Orsoy, 2002: 556). Eserin 115. bölümü, ek bölüm 45'te, Goryeo bölümü bulunmaktadır (Tuo, 2004: 899).

³ Başbakan Tokta (1314–1356), Merkit kökenli olup, babası Yuan Hanedanlığı bakanı Bolat Temur (Ya-ya) ya da Mazhaertai 馬札兒台 (1285-1347), ablası Yuan hanedanlığı hükümdarı Togan Temur'un元順帝 (1320-1370) ikinci karısı Bayan Kudu伯顏忽都(1324-1365), ağabeyi ise Yuan Hanedanlığının ünlü veziri Kanglı Ashabuha'dır. Başbakan Tokta, iyi bir siyasetçi olduğu kadar sağlam bir yazar ve tarihçidir. Çin'in üç yıllığı olan Sung Shi, Liao Shi ve Chin Shi'yı yazmıştır (Lian-Yi, 1976: 3295, 3321-3325).

⁴"Kitan" adının Çinli tarihçilere göre birkaç anlamı vardır. Tarihçilerin bir kısmı Liao-ho nehrine geldikleri için "suyu ve otları bol olan bölge" anlamındaki Ch'i-tan契丹'ı kullanmıştır. Bazı araştırmacılar ise Hsi-Tong 奚东 "Hsi (Komuk) kavminin doğusu" anlamında kullanmışlardır. Chin Shu金书'da ise "onlar sert demir elde ederler" olarak aktarılan ifadeye göre Kitan adı, (Ping-tie) 鑛铁"saf demir" anlamında kullanılmıştır. Genel kabul gören görüş ise Çince'de Liao遼 "saf demir" anlamına gelen kelime "Kitan" olarak kullanılmaktadır (Yasin, 2013: 316). Eberhad'a göre Kitanlar, M.Ö. IV. yüzyılda güneybatı Mançurya ve Doğu Moğolistan'da görülmüşlerdir. Kültürleri Mohe'lerinkine benzemektedir. Tung-hu'lara tabi olup adetleri ise Tucüelere bezemektedir. 390 yılında Toba'lar tarafından mağlup edilip, Toba'lara haraç vermişlerdir. Eberhard'ın Şiratori'den aktardığı bilgiye göre Kitanları Tung-hu'lar ile bağlantılı olup, Moğol-Tunguz karışımıdır. Kitanlar ile ilgili en eski bilgi Chin Shu'dadır. Burada Goguryeo ile ilgili bilgilerin içerisinde Kitanlar'dan bahsedilir (Eberhard, 1996: 55).

Liao Hanedanlığı her ne kadar barışçıl politika izlemeye çalışsa da Goryeo Krallığı bu politikayı benimsememiştir. Bunun üzerine X. yüzyılda Yalu Nehri üzerinden saldırıya geçen Liao Hanedanlığı, Goryeo tarafından Chongchon Nehrinde durdurulmuştur. Zor duruma düşen Liao Hanedanlığı, Goryeo komutanı tarafından halefi olduğu kuzeydeki eski Goguryeo topraklarını Goryeo'ya bırakılması konusunda ikna edilmiştir. Liao Hanedanlığı bu teklifi kabul ederek toprakları Goryeo'ya bırakmıştır. Ancak bu durum Kitan kralının hoşuna gitmemiştir ve toprakları geri almak için birkaç saldırı daha düzenleyip, Goryeo'yu kendi himayesi altına almaya çalışmıştır. Liao Hanedanlığı yıkılana kadar aralarındaki bu mücadele devam etmiştir (Şen, 2020: 1523).

Chin Shi金史 (Chin Tarihi)

Mançular'ın ataları olan Cürcenler tarafından kurulan Chin Hanedanı'nın金 (1115-1234) resmi hanedan tarihidir. 1241'de Yuan Hanedanlığı'nın İmparatoru Shi Tsu 元世祖 (Kubilay Han 1260-1294), Liao ve Chin hanedanlarının, 1279'da Sung Hanedanı'nın resmi hanedan tarihinin derlenmesini emretti. Tüm çalışma 1343'te Moğol prensi Tuo Tuo 脫脫 ve Hanlin Akademisi'nden bir bilgin olan Ou-yang Hsuan'ın歐陽玄 gözetiminde gerçekleşmiştir. Derleme ekibi esas olarak Chin Hanedanlığı'nın "Gerçek Kayıtlarından" (Shi-lu實錄) yararlandı. Chin'in son on yıllarına ait materyalleri olan, Yuan Hao-wen'in 元好問 (1190-1257) Wang-chen'i, Liu Ch'i'nin 劉祁 (1203-1259) Kui Ch'ian-chi歸潛志, Wang E'nin 王鄂 (1190-1273) Ju-nan Yi-shi汝南遺事 ve Yang Huan'ın 楊奐 (1186-1255) Tian-hsing Chin-chian'ı天興近鑑 gibi özel kaynaklardan da faydalanmışlardır (Ren, 2016: 148-149).

Tablolar arasında Goryeo krallığına giden ve gelen büyükelçilerin bir listesi bulunmaktadır. Kaynak, toplam 135 bölümden oluşmaktadır 135. bölüm 73. ek bölümde "Dış Ülkeler B" başlığı altında Goryeo devletinden bahsedilmektedir (Tuo-Hsuan, 1974: 2881-2890).

1217 yılında Kitanların, Goryeo'ya saldırması üzerine Goryeo, Moğollardan yardım isteyerek Kitan saldırılarını engellemeyi başarmıştır. Ancak bunun ardından Moğollara vergi ödemiştir. Ögeday'ın (1186 -1241) saltanatı sırasında Goryeo krallığı vergi ödemek istememiştir. Bunun üzerine Ögeday, Goryeo'ya iki kez saldırıda bulunmuştur. Saldırı sonrası Goryeo, darugacılara (vergi toplayan Moğol görevlilerine verilen ad) vergi vermeyi kabul etmiş, Moğol birlikleri böylece geri çekilmiştir. Ancak Mengü Han (1209-1259) saltanatında Kore tekrardan saldırıya uğramış, bu kez vergi ile birlikte Goryeo veliaht prensi Wonchung高麗 元宗 (1219-1274)'un rehin olarak verilmesi istenmiştir. Kubilay Han (1215-1294) saltanatında ise Goryeo'nun tamamen tabiiyeti sağlanmış olup, Evlilik ittifakı ile de Goryeo'nun isyanı engellenmiştir. Fakat Kubilay Han'ın hâkimiyeti altına girmek istemeyen Yangban

olarak bilinen aristokrat sınıf askeri darbe düzenlemiştir. Sambyeolcho三別抄 (1270-1273) olarak adlandırılan isyanı Moğol birlikleri çok sert bir şekilde bastırmıştır (Şen, 2019: 85).

Yuan Shi 元史 (Yuan Tarihi)

Ming Hanedanlığı (1368-1644) zamanında İmparator'un emriyle görevlendirilen Sung Lian 宋濂 (1310-1381) ve Wang Yi 王禕 (1321-1372), 1369 yılında başladıkları Yuan Shi kitabını 1370 yılında tamamlamışlardır (Orsoy, 2002: 557). Kaynak, Yuan Hanedanlığı'nın (1279-1368) kuruluşundan yıkılışına kadar olan tarihi olayları ele almaktadır. Kaynak, 47 bölüm İmparatorluk Biyografileri, 58 bölüm Monografiler, 8 bölüm Kronolojiler ve 97 bölüm Biyografiler olmak üzere toplam 210 bölümden oluşmaktadır (Fiaschetti, 2014: 67-68).

208. bölüm ek bölüm 95'te Goryeo bölümü bulunmaktadır (Lian – Yi, 1976: 4607-4623).

Goryeo veliaht prensi Wonchung 高麗 元宗 (1219-1274), Mengü Han'ın ölüm haberini alınca, Sung seferinden dönen Kubilay Han ile görüşme yapmıştır. Bu görüşme Kubilay Han'ı memnun ederek Goryeo'ya da fayda sağlamıştır. Goryeo'ya doğru yola çıkan prens babasının ölüm haberini alınca, Kubilay Han'ın yardımıyla Moğol korumaları sayesinde Goryeo tahtına çıkmıştır. 1269 yılında askeri lider Im Yeon öncülüğündeki bir isyanla tahtan indirilen Kral Wonchung, Kubilay Han'ın yardımıyla tekrar tahta çıkmıştır. Goryeo Kralı Wonchung otoritesini güçlendirmek için veliaht prensi Wang Chungnyeol'u 高麗 忠烈 (1236-1308) Moğol prensesiyle evlendirerek ittifak evliliği yapmak istemiş, bunun üzerine Kubilay Han ise kızı Kutluk Kelmış 孛兒只斤 忽都魯 揭里迷失 (1259-1297)'i beş yıl sonra evlendirmiştir. Kutluk Prenses ilk Yuan kökenli kraliçe olarak, Kraliçe Jangmok 莊穆王后 adıyla Goryeo kralının eşi oldu. Yuan Hanedanlığı için köklü bir politika olan evlilik, bozkırdaki ittifak bağları için önem teşkil etmiştir. Damat ülkesi konumuna gelen Goryeo, Yuan Hanedanlığı ile olan ilişkisini olumlu yönde etkilemiştir. Goryeo'nun sadakati bu evliliklerle test edilmiştir. Bu evlilik sayesinde Goryeo ve Güney Sung ittifakı engellenerek Kubilay Han'ın da Japonya üzerine çıkacağı seferde Goryeo'nun desteğini de zorunlu kılmıştır. Böyle başlayan Yuan-Goryeo siyasi evlilikleri 1368 yılına kadar aralıksız devam etmiştir (Şen, 2020: 65). Ayrıca Yuan Shi'nin birçok bölümünde Kubilay Han'ın Japonya seferleriyle ilgili bilgiler bulunmaktadır. 1274 yılında Kubilay Han Japonya'yı ele geçirmek için Goryeo'dan lojistik rol üstlenmesini istemiştir. İlk sefer 1274'te Goryeo Kral'ı Chungnyeol 高麗 忠烈 (1236-1308)'un tahta çıktığı yıl başladı. Goryeo, 300'ü büyük gemi olmak üzere toplam 900 savaş gemisi inşa etmek için yaklaşık 30.000 kişiyi seferber etti. Ayrıca Yuan Hanedanlığı'nın ordusuna asker sevkıyatı da yapıldı. Moğolların Japonya seferleri Kral Chungnyeol'un 1274'te tahta çıktığı yıldan 1281'e kadar, her biri yaklaşık bir ay süren on yıllık bir savaş dönemini kapsar. Moğollar, imparatorluğa yeni katılan Goryeo ve Güney Sung'u seferlerinin ana gücü olarak kullanmışlardır. Goryeo, 10 yıl boyunca tüm ulusal gücünü seferber ederek onu desteklemek zorunda kalmış, iki seferin sonunda ağır

kayıplar vermiş, ancak Moğol İmparatorluğu içindeki statüsü bu sayede garanti altına alınmıştır (Çandarlıoğlu, 1982: 199-214).

KORE KAYNAKLARI

Samguk Sagi삼국사기 / 三國史記 (Üç Krallık Yıllığı)

Samguk Sagi (Üç Krallığın Tarihi veya Üç Devletin Tarihi Kayıtları), Kim Busik (김부식/金富) tarafından yazılan, 12. yüzyıldan kalma Kore'nin ilk tarih kitabıdır. Kaynak, M.Ö. 1. yüzyıl ile M.S. 7. yüzyıl arasında Kore yarımadasına egemen olan Üç Krallık olan Şilla, Baekje (Paekche) ve Goguryeo (Koguryo) tarihini konu almaktadır. Kaynak, bir tarih kitabı olmasına rağmen, derlemesinin temel motivasyonu, tarihin günümüze rehberlik edebileceğine ve iyi yönetim ve ahlaki davranış hakkında değerli pratik dersler sunabileceğine dair uzun süredir devam eden Doğu Asya görüşüdür (Pratt, 1999: 400).

Samguk Sagi'nin, Kore'yi 918'den 1392'ye kadar yöneten krallık Goryeo'nun Kralı Injong (1122-1146) tarafından yazdırıldığı bilinmektedir. Kore'nin ilk resmi tarihini derleme görevi, Konfüçyüsçü bir bilgin ve Şilla kökenli bir mahkeme yetkilisi olan Kim Busik'e (1075-1151) verilmiştir. Kim Busik, Myocheong (M.S. 1135-36) isyanını bastırmak için bir Goryeo ordusunu başarıyla yönettiğinde ün kazanmıştır. Kim Busik ve on asistanı eski kaynakları toplayarak, Samguk Sagi'nin bibliyografyasında 69 Korece ve 123 Çince eser kullanmıştır. Bunların en önemlisi, şimdi kayıp olan Korece kaynak Gu Samguksa (Eski Üç Krallık Tarihi)'dir. Kim Busik, kitabını zamanın klasik tarih ders kitabı haline gelen, Çin'in ilk tarihçisi Ssu-ma C'hie'in 司馬遷 (M.Ö. 104- 91) Shih Chi'si 史記 üzerine modellemiştir. Kim Busik, kitabı 50 cilt olarak tamamlayıp, M.S. 1145'te Goryeo sarayına sunmuştur (Gardiner, 1969: 66).

Kim Busik, Ssu-ma Ch'ien'in Shih Chi 史記 (Korece: kijon) kitabındaki yaklaşımını taklit etmiştir. Samguk sagi, Üç krallığın – Şilla, Goguryeo ve Baekje'nin kuruluşlarından çöküşlerine ve Goryeo'nun başlangıcına kadar her birinin kronolojik olarak yıldan yıla sunumuyla başlamaktadır. Samguk Sagi'nin bölümleri şu şekilde sıralanmıştır; Nagi/Şilla bongi (나기/신라 본기, 羅紀/新羅本紀) (12 bölüm), Yeogi/Goguryeo bongi (여기/고구려 본기, 麗紀/高句麗本紀) (10 bölüm), Jegi/Baekje bongi (제기/백제 본기, 濟紀/百濟本紀) (6 bölüm), Yeonpyo bongi (연표, 年表) (3 bölüm), Ji bongi (지, 志) (9 bölüm), Yeoljeon bongi (열전, 列傳) (10 bölüm) (Baek, 2003: 12-14).

Şilla'nın tarihine on iki bölüm, Goguryeo'ya on ve Baekje'ye altı bölüm ayrılmıştır. Kaynakta, M.S. 7. yüzyıldan 10. yüzyıla kadar Kuzey Kore ve Mançurya'nın bir bölümünü yöneten Barhae (Parhae) eyaleti kapsamamıştır. Bu

tarih bölümleri Çince'de Benji本紀 (İmparatorluk Biyografileri) ve Korece'de Pongibon기|olarak bilinmektedir. Daha sonra, kronolojik referans tablolarının (Yeonpyo연표, 年表) üç bölümü ve ardından dokuz bölüme yayılan Monografiler (Ji 지, 志) dini törenler, yerel coğrafya, hukuk, ekonomi, astronomi, geleneksel giyim ve müziği anlatmaktadır. Kitap, Kore tarihinde etkili olan kişilerin (Çince'de Liezhuan列傳, Korece'de Yeoljeon열전) 52 ana ve 34 ikincil biyografisini içeren on bölümle sona ermektedir. Kapsanan figürler arasında sanatçılar, akademisyenler, siyasi isyancılar, erdemli kadınlar, generaller ve devlet adamları yer almaktadır. General Kim Yu-sin'in biyografisi en önemlileri arasında yer almaktadır. Kaynakta, Kim Yu-sin'in doğumuyla ilgili mitler, kulaktan dolma bilgiler ve savaş alanındaki zaferlerinin mucizevi açıklamalarıyla büyük işlerinin tarihsel bir anlatımı yapılmıştır (Davey, 2016: 7-13). Kaynak, sadece gerçekleri sunmak için bazı girişimlerde bulunsa da sunumunda ve dâhil edilen metinler ile konuların seçiminde, o sırada Goryeo krallığında yaygın olan Konfüçyüsçü dünya görüşünü yansıtmaktadır. Ayrıca, geleneksel olduğu gibi, Kim'in övgüye değer eylemler olarak algıladığı ve başarısızlık olarak gördüğü şeyleri vurgulamak için birçok yorumunu da içermektedir. Samguk Sagi tarihin yanı sıra, birçok mit ve efsane içerir. En ünlülerinden biri Prens Hodong'un hikâyesidir. Samguk Sagi, eski Kore'nin ne olduğu ve Kore milliyetçiliğinin ilk tohumlarını ektiği fikri üzerinde sahip olduğu etkisi çok büyük olmuştur. Güneydeki Şilla krallığının rolünü vurgulayarak, Goryeo'yu doğal kültürel halefi olarak temsil edip, Goguryeo krallığının rolünü en aza indirmiştir. Aynı zamanda kuzeydeki Balhae (Parhae) devletini göz ardı ederek, Kore devletinin politik ve kültürel olarak benzersiz ve güçlü kuzey komşusu Çin'den tamamen bağımsızlığını ön plana çıkarmıştır (Baek, 2003: 12-14).

Samguk Yusa삼국유사 / 三國遺事 (Üç Krallık Dönemi Kayıtları)

Samguk Yusa, Goryeo Dönemi'nin sonlarında 1281'de (Kral Chungnyeol saltanatının yedinci yılı) Budist keşiş Iryeon (일연, 一然/1206-1289) tarafından derlenmiştir. Iryeon'un doğum adı Kim Gyeong-myeong (金景明) veya Jeon Gyeong-myeong (全見明)'dur (Oğuz, 2019: 41-42). Dokuz yaşında Muryangsa Tapınağı'nda keşiş olup, 22 yaşında Seon ulusal memur sınavını geçmiştir. 54 yaşında ise "Büyük Öğretmen" rütbesi verilmiştir. 78 yaşındayken, Kral Chungnyeol ona rütbeli bir pozisyon teklif ederek, onu Ulusal Eğitimci yapmaya çalışmıştır. Ancak Iryeon kralın teklifini reddetmiştir. Kral onu tekrar "Büyük Öğretmen" olarak atamıştır. Fakat Iryeon, yaşlı annesinin hasta olduğu bahanesiyle dağlara geri dönmüştür. 1289'da yedinci ayın sekizinci gününde çeşitli keşişlerle bir görüşme yaptıktan sonra ölmüştür. Mezar taşındaki yazıta göre Budist konuları üzerine yaklaşık 80 cilt yazmıştır. Ancak onun günümüze kadar ulaşmış olan tek kitabı Samguk Yusa'dır (Gardiner, 1969: 66). Samguk Yusa, Samguk Sagi (Üç Krallığın Tarihi) veya Haedong Goseungjeon/Gaosengchuan (Seçkin Kore Keşişlerinin Yaşamları) gibi mevcut edebi eserler tarafından kapsanmayan birçok konuyu içermektedir. Jewangungi

(İmparatorların ve Kralların Şarkısı) ile birlikte bu kitap, Dangun Joseon'u ülke tarihinin başlangıç noktası olarak belirler. Samguk Yusa 5 cilt, 2 kitap ve 9 bölümden oluşmaktadır. 9 bölüm Wangnyeok, Gii, Heungbeop, Tapsang, Uihae, Sinju, Gamtong, Pieun ve Hyoseon'u içeriyor (Hong, 2012: 317).

Sonuç olarak Çin yıllıklarında azımsanmayacak kadar çok Kore tarihi ile ilgili kayıt bulunmaktadır. Çin'in tarih yazımına başladığı tarihten itibaren Kore ile yakın ilişkilerinin olduğunu da yıllıklardaki kayıtlardan öğrenmekteyiz. Çin yıllıklarında Kore kaydı olmadığı dönemlerde, Kore ile Çin'in barış içinde olduğunu ya da Çin'in Kore ile ilgilenemeyecek kadar farklı sorunlarla uğraştığını varsayabiliriz. Çin, bazı yıllıklarında Kore'den çok az bahsetse de bazı yıllıklarında Kore'ye uzun bölümler ayırmıştır. Özel bölümler ayırdığı dönemlerde ise ikili ilişkilerin oldukça yoğun olduğunu söyleyebiliriz. Kore ise zamanla yazılı kültüre geçerek kendi tarih kayıtlarını yazmaya başlamıştır. Ancak Çin yıllıklarından örnek alınıp yazıldığı için, yıllıkların bazı bölümleri Çin perspektifinden aktarılmıştır. Bu yüzden objektif bir Kore tarihi aktarabilmek günümüzde de Koreli tarihçiler açısından karmaşık bir konudur. Ana kaynakların açıklanmasıyla birlikte bu alandaki eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada, Türkiye'de daha önce çalışılmamış bir konu olması dolayısıyla, ana kaynaklardan faydalanacak Kore tarihi ve Türk-Kore ilişkileri araştırmacıları için faydalı olması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

Ana Kaynaklar

Ch'ien, Ssu-ma 司馬遷. (1963). Shih Chi 史記. Pekin: Chung Hua Shu Chu 中華書局 Yayınları.

Cheng, Wei 魏. (1982). Swei Shu 隋書. Pekin: Chung Hua Shu Chu 中華書局 Yayınları.

De-Fen, Ling-hu 令狐德棻. (1997). Chou Shu 周書. Pekin: Chung Hua Shu Chu 中華書局 Yayınları.

Hsü, Liu 劉昫. (1975). Chui T'ang Shu 舊唐書. Pekin: Chung Hua Shu Chu 中華書局 Yayınları.

Hsiu, Ou-yang 歐陽脩- CHİ, Sung 宋祁. (1975). Hsin T'ang Shu 新唐書. Pekin: Chung Hua Shu Chu 中華書局 Yayınları.

Hsiu, Ou-Yang 歐陽脩. (2004). Hsin Wu-tai Shi 新五代史. Pekin: Han Yü Ta Ts'e-tien Chu-pan Shih Yayınları.

Hsuan-Ling, Fan房玄齡. (1974). Chin Shu晉書. Pekin: Chung Hua Shu Chu 中華書局 Yayınları.

Ku, Pan 班固. (1964). Han Shu漢書. Pekin: Chung Hua Shu Chu 中華書局 Yayınları.

Kiu-Ceng, Siue 薛居正. (1976). Chui Wu-tai Shi舊五代史. Pekin: Chung Hua Shu Chu 中華書局 Yayınları.

Lian, Sung宋濂- Yİ, Wang王禕. (1976). Yuan Shi元史. Pekin: Chung Hua Shu Chu 中華書局 Yayınları.

Shou, Chen 陳壽. (1964). San Guo Zhi 三國志. Pekin: Chung Hua Shu Chu 中華書局 Yayınları.

Tuo, Tuo 脫脫. (1977). Sung Shi 宋史. Pekin: Chung Hua Shu Chu 中華書局 Yayınları.

Tuo, Tuo 脫脫. (2004). Liao Shi 遼史. Pekin: Han Yü Ta Ts'e-tien chu-pan Shih Yayınları. Tuo, Tuo 脫脫- HSUAN, Ou Yang 欧阳玄. (1974). Chin Shi金史. Pekin: Chung Hua Shu Chu 中華書局 Yayınları.

Tsi-Hsian, Hsiao 蕭子顯. (2004). Nan Ch'i Shu 南齊書. Pekin: Han Yü Ta Ts'e-tien Chu-pan Shih Yayınları.

Yanshou, Li李延壽. (1975). Nan Shi南史. Pekin: Chung Hua Shu Chu 中華書局 Yayınları.

Yanshou, Li李延壽. (1974). Pei Shih北史. Pekin: Chung Hua Shu Chu 中華書局 Yayınları.

Yeh, Fan范曄. (1973). Hou Han Shu後漢書. Pekin: Chung Hua Shu Chu 中華書局 Yayınları.

Yue, Shen 沈約 (1974). Sung Shu宋書. Pekin: Chung Hua Shu Chu 中華書局 Yayınları.

Yüen, Teng 鄧淵. (1974). Wei Shu魏書. Pekin: Chung Hua Shu Chu 中華書局 Yayınları.

Araştırma Eserler

Atik, Kubilay. (2022). "Erken Dönem Moğol Tarihi'nin Çince Kaynakları". Şarkiyat Mecmuası: 101-115.

Baykuzu, Tilla Deniz. (2012). Asya Hun İmparatorluğu. Konya: Kömen Yayınevi.

--- (2013). An Lu-Shan İsyanı Ve Büyük Yen Devleti. Konya: Kömen Yayınevi.

Bakır, Abdulhalik-Oğuz, Ebru Emine. (2019). "Ortaçağ Kore'sinin Tarihsel Geçmişi Ve Endüstriyel Hayatı" *Cappadocia Journal Of History And Social Sciences*. Nevşehir: 9-11.

Balcı, Tuğba Gökçe. (2018). "Tabgaç Tarihinin Ana Kaynağı Wei-Shu Üzerine" *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*. Ankara: 82-85.

백지영, Baek, Ji Young. (2003). 고려조 역사서의 평가를 위한 비교 연구 : 三國史記, 三國遺事, 帝王韻紀 를 중심으로, *Golyeoyo Yeogsaseoui Pyeong-galeul Wihan Bigyo*. Yeongu: Samguk Sagi, Samguk Yusa, Jewang-ungi Leul Jungsim-eulo. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Seul: Ewha Womans University.

Berkkan, Yıldız. (2018). Çin Kaynaklarına Göre Türklerle İlgili Efsaneler. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Cha, Yong-ku. (2020). *The Borderlands of China And Korea (Historical Changes In The Contact Zones Of East Asia)*. London.

Chi, T'ang. (1971). "Türk Tarihine Aid Çin Kaynakları" *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*.

Çakan, Varis. (2009). *Orta Asya Türk Tarihinin Kaynakları*. Ankara: Binyıl Yayınevi.

Çandarlıoğlu, Gülçin. (2019). *Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

--- (1967). *Sarı Uygurlar ve Kansu Bölgesi Kabileleri (9-11. Asırlar)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

--- (1982). "Orta Asya- Japon Münasebetleri. *Tarih Dergisi*": 199-214.

Çınar, Burak. (2009). "Moğolların İkinci Japonya Seferi: Kyushu 1281" *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*: 58.

Davey, Jack. (2016). "Unreliable Narratives: Historical and Archaeological Approaches to Early Silla" *Seoul Journal of Korean Studies*: 7-13.

Eberhard, Wolfram. (1996). *Çin'in Şimal Komşuları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.

Fiaschetti, Francesca. (2014). Tradition, Innovation And The Construction Of Qubilai's Diplomacy. Napoli: Dipartimento Asia, Africa e Mediterraneo Università degli Studi di Napoli: 66-67.

Gardiner, K. J. H. (1969). The Early History of Korea, Avusturalya Ulusal Üniversitesi Yayinevi.

Gömeç, Saadettin. (2000) "İslam Öncesi Türk Tarihinin Kaynakları Üzerine" Tarih Araştırmaları Dergisi: 78.

Hon, Tze-ki. (2004). The Yijing and Chinese Politics Classical Commentary and Literati Activism in the Northern Song Period 960-1127. Chinese Philosophy and Culture.

Hong, Wontack. (2012). East Asian History: "A Tripolar Approach", Kudara International Dergisi: 206-236.

Jinwung, Kim. (2016). "An Ancient Middle Power's Diplomatic Dilemma: The Nature of Koguryö's Tributary Relationship with China" Journal of Asian History: 184-185.

Kaçer, Murat. (2018). "Liyakat Temelli Bürokrasi: Kore Kamu Sınavları (Gwageo) (958-1894)" Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi: 757.

Kara, Gülnar. (2015). "Zhou Tarihi'nin Türkler Bölümü Üzerinde Metin Çalışması" İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi: 543.

Knechtges, David R. – Chang, Taiping. (2014). Ancient And Early Medieval Chinese Literature. Boston: Brill Yayinevi.

Park, Kyeong-Chul. (2004). "History of Koguryö and China's Northeast Asian Project" International Journal of Korean History: 3.

Kurz, Johannes L. (2003). "A Survey of the Historical Sources for the Five Dynasties and Ten States in Song Times" Journal of Song-Yuan Studies: 187-224

Oğuz, Müge Kübra (2019). Choson Krallığı'ndan Dehan İmparatorluğu'na: Kore'nin Dış Politikaları (1876-1910). Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Okay, Bülent (1983). "Çin Kaynakları I Shih Chi (Tarih Kayıtları)" Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Doğu Dilleri Dergisi.

- (1983). "Chiu T'ang Shu (Eski T'ang Tarihi)" Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Doğu Dilleri Dergisi.
- (1983). "Hsin T'ang Shu (Yeni T'ang Tarihi)" Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Doğu Dilleri Dergisi.
- Onat, Ayşe- Orsoy, Sema- Ercilasun, Konuralp (2020). Han Hanedanlığı Tarihi Hsiung-nu (Hun) Monografisi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Orsoy, Sema. (2002). Çin'in Resmi Hanedanlık Kayıtlarında Türk Kavimlerine ait Monografiler. Türkler Ansiklopedisi (C.1: 552). Ankara.
- (2020). "Jin Shu'daki Bilgiler Işığında MS. 3. Yüzyılda Hunlara (Xiong-Nu) Genel Bir Bakış" Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi: 1-2.
- Otkan, Pulat. (2017). Tarihçinin Kayıtları'na (Shi Ji) Göre Hunlar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınevi.
- Pratt, Keith. (1999). Korea: A Historical and Cultural Dictionary- Durham East Asia Series. United Kingdom: Routledge.
- Ren, Wen-biao, 任文彪. (2016). A Study on the Editions of Jinshi 《金史》版本源流考. Guo Jia Tu Shu Guan Guan Kan 國家圖書館館刊: 148-149.
- Şen, Huriye. (2019). Kubilay Döneminde Yuan Hanedanı-Japon İlişkileri. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- (2020). "Moğol Hâkimiyetinde Koryo (Kore)" Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi: 65.
- Taşagıl, Ahmet. (2019). Gök Türkler I-II-III. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- (2016). Kök Tengri'nin Çocukları. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi.
- Togan, İsenbike - Kara, Gülnar - Baysal, Cahide. (2020). Çin Kaynaklarına Göre Türkler Eski T'ang Tarihi (Chiu T'ang-shu). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Yasin, Yusufcan. (2013). "Kitan Devletinde Uygurlar ve Uygur Kültürü", Türkiyat Araştırmaları Dergisi: 316.

Yıldırım, Kürşat. (2018). "İlk Çin Kaynaklarına Göre Kore Tarihine ve Kültürüne Genel Bir Bakış", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi: 115.

Xiong, Victor Cunrui. (2006). Emperor Yang of the Sui Dynasty: His Life, Times, and Legacy. Suny Series in Chinese Philosophy and Culture.

ÇİN YILLIKLARINDAKİ KORE İLE İLGİLİ BÖLÜMLERİN TASNİFİ

Yıllık Adı	Bölüm	Ek Bölüm	Bölüm Adı	Sayfa No
Shih Chi	115	55	Gojoseon	2985-2990
Han Shu	95	65	Batı ve Güney Kavimleri, İki Ou ve Ch'ao-hsien	3863-3868
Hou Han Shu	85	75	Tung-i Biyografileri: Buyeo, Goguryeo, Okjeo, Tung-i, İ-lou ve Sam Han	2807-2820
San Guo Chi	30	-	Tung-i, Buyeo, Goguryeo, Okjeo, İ-lou ve Sam Han'dan bahsedilir.	840-853
Chin Shu	97	67	Tung-i, Buyeo, Ma Han, Ch'en Han ve Su-shen	2531-2535
Sung Shu	97	57	Tung-i Biyografileri: Goguryeo ve Baekje	2391-2393
Nan Ch'i Shu	58	39	Tung-i, Goguryeo	777
Wei Shu	100	88	Goguryeo, Baekje, Okjeo ve Tung-i	2213-2221
Chou Shu	49	41	Diğer Ülkeler A Biyografileri: Goguryeo ve Baekje	884-887
Nan Shi	79	69	İ-mo, Tung-i'ler, Goguryeo, Baekje ve Şilla	1969-1973
Pei Shih	94	82	Goguryeo, Baekje, Şilla ve Okjeo	3110-3123
Suei Shu	81	46	Tung-i Biyografileri: Goguryeo, Baekje ve Şilla	1813-1823
Chiu T'ang Shu	199/A	149/A	Tung-i Biyografileri: Goguryeo, Baekje ve Şilla	5319-5339
Hsin T'ang Shu	220, 39	145, 29	Tung-i Biyografileri: Goguryeo, Baekje, Şilla ve küçük Goguryeo	6185-6207
Chiu Wu-tai Shi	138	-	Yabancı Devletler Biyografileri: Goryeo, Bohai Mohe'leri ve Karasu Mohe'leri	1843-1845
Hsin Wu-tai Shi	74	-	Goryeo, Bohai, Hei-shuei Mohe ve Şilla	738-740

KORE İLE İLGİLİ ANTİK ÇİN VE KORE KAYNAKLARI

Sung Shi	487, 491	46, 250	Yabancı Devletler Biyografileri: Goryeo, Ting-an Devleti ve Balhae Devleti	14035- 14056,141 27-14130
Liao Shi	115	45	Goryeo	899
Chin Shi	135	73	Goryeo	2881-2890
Yuan Shi	208	95	Goryeo	4607-4623

İRAN DİASPORA EDEBİYATI VE İRAN DİASPORASININ EDEBİ YAYIN FAALİYETLERİ

İsmail SÖYLEMEZ¹

Öz

İran diaspora edebiyatı günümüzde İran edebiyatının en önemli parçası haline gelmiştir ve İran edebiyatını temsil edecek bir olgunluğa erişmiştir. Nitekim son dönemde, ülke dışındaki İranlıların aldığı çeşitli edebiyat ödülleri de bu edebî üretimin ulaştığı olgunluğu göstermektedir. Bu bağlamda İranlı edebiyatçılardan Nobel ödülüne aday gösterilen veya ödülü alma ihtimali konuşulan Dovoletabadi, Amerika'da yaşarken son dönemde aldığı ödüllerle adından söz ettiren Zoya Pirzad Fransa'da, aldığı iki ödülle dikkatleri çeken Şeyda Bazıyar Almanya'da yaşamaktadır. Diasporadaki İranlı edebiyatçılar çok sayıda eser kaleme almış, bu eserlerin olgunlaşması için dergiler kurmuş, kitapların yayımı için yaymevleri ve kitabevleri kurmuşlardır. İranlı edebiyatçılar dünyanın çeşitli yerlerinde önemli kültürel etkinlikler gerçekleştirmişlerdir. Bu dikkatle çalışmada özellikle son dönemde İran dışındaki Farsça edebiyatının oluşumu, gelişimi ve bugünkü durumu üzerinde durulacaktır. Ayrıca İran diasporasının edebî yayım faaliyetleri incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler

İran Diaspora Edebiyatı
Göç
Sürgün
Yayıncılık

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi
Gönderim Tarihi: 06.11.2022
Kabul Tarihi: 10.12.2022
E-Yayın Tarihi: 31.12.2022

IRANIAN DIASPORA LITERATURE AND LITERARY PUBLICATION ACTIVITIES IN DIASPORA

Abstract

Iranian diaspora literature has become the most important part of Iranian literature today and has reached a maturity to represent Iranian literature. As a matter of fact, the various literary awards received by Iranians abroad in the recent period show the maturity reached by this literary production. In this conteht, Dovoletabadi, who has been nominated for the Nobel Prize or the possibility of receiving the award from Iranian writers, lives in America, Zoya Pirzad, who has made a name for herself with the awards she has received recently, lives in France, and Şeyda Bazıyar, who draws attention with her two awards, lives in Germany. Iranians in the diaspora wrote a large number of works, established magazines to mature these works, and established publishing houses and bookstores for the publication of books. They held important cultural events in various parts of the world. In this study, the formation, development and current status of Persian literature outside of Iran will be emphasized, especially in the last period. In addition, the literary activities of the Iranian diaspora will be ehamined.

Keywords

Iran Diaspora Literature
Migration
Ehile
Publishing

Article Info

Research Article
Received: 06.11.2022
Accepted: 10.12.2022
Online Published: 31.12.2022

¹ Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Farsça Birimi, Malatya, Türkiye/Asst. Prof. İnönü University. ismail.soylemez@inonu.edu.tr. ORCID ID No: 0000-0001-7000-3686.

Giriş

Diaspora edebiyatı için farklı tanımlamaların yapıldığı görülmektedir ancak bu tanımların hepsinin bulunduğu nokta, anılan edebiyatın Farsçadaki ifadesiyle *kişver-i hariç ez kişver* (کشور خارج از کشور) durumunda olan kendi ülkesi dışındaki bir ülkede yaşayan yazarlar tarafından yani *kendi ana vatanları dışında* üretmiş oldukları eserlerden teşekkül eden bir edebiyat olduğudur.

Tarihin çeşitli dönemlerinde sosyal ve siyasi sebeplerden dolayı bazen de sel ve benzeri doğal afetler yahut iç savaşlar nedeniyle bazı gruplar başka ülkelere göç etmişlerdir. Bu gruplar gittikleri ülkelerde farklı edebî üretimde bulunmuşlardır. Yazar, çizer ve şairlerin bu ülkelerarası hareketliliği ve ardından yazıp çizdikleri için çeşitli isimler kullandıkları görülmüştür.

Diaspora edebiyatı, zaman zaman *göç edebiyatı*, *kültürel azınlık edebiyatı*, *sürgün edebiyatı*, *göçmen edebiyatı*, *ülke dışındaki edebiyat* gibi çok farklı isimlerle de anılmaktadır. Ancak işin esasında bu adlandırmaların her birisinin başka bir şeyden bahsettiği, başka bir alana yoğunlaştığı yahut her birinin başka bir yerden baktığı yani her iki değerlendirme ve adlandırmanın doğrudan durulan yer ile alakalı olduğu görülmektedir. Nitekim bu isimlendirme tartışmaları bağlamında İran diaspora edebiyatıyla ilgili çalışmalar yapan İlahe Hoşnam'ın değerlendirmesi şu şekildedir. Bu durumu en iyi tanımlayan tabir *edebiyat-i mohaceret/göç edebiyatı/literature of migration* tanımlamasıdır. Göç edebiyatı, İranlı yazarları da kapsayan yeni bir tanımlama olarak kullanılmaktadır (Hoşnam: 8.11.2018).

Farklı isimlendirmelerle anılıyor olsa da bu edebiyatın temel ortaya çıkış nedeni ise ortaktır ve o da göçtür. Bir mekân değiştirme hareketi olarak göç, insanlık tarihi boyunca çeşitli sebeplerle tüm toplumlarda varlığını sürdüren bir olgudur. Ancak oluş sebebi, şekli, işleyişi ve sonuçları itibarıyla toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Genel olarak göç; ekonomik, siyasi, ekolojik, güvenlik veya bireysel nedenlerle, bir yerden başka bir yere yapılan ve kısa, orta veya uzun vadeli, geriye dönüş veya sürekli yerleşim hedefi güden coğrafik, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketidir (Yalçın, 2004:15). Göç bazen iradi olarak gerçekleşirken bazen de bir zorunluluk sonucu olarak ortaya çıkar. Son dönemde yapılan bir araştırmaya göre İran, en çok göç veren ülkeler arasında ilk sırada yer almaktadır. Bu göçmenlerin büyük çoğunluğu da yüksek tahsilli olup beyin göçü kapsamında değerlendirilmektedir (Resayi: 18.06.2021). Öte yandan bu eğitilmiş göçmen grubu arasında ciddi oranda da eli kalem tutan bireyler de bulunmaktadır.

Kendi ülkesi dışında yaşamakta olan veya ülkesinden başka bir diyara göç etmek durumunda kalmış göçmenler arasında yer alan yazar ve şairlerin göçtükleri yeni mekânda ürettikleri ürünlerin çeşitli kaynaklarda *diaspora edebiyatı*, *göç edebiyatı*, *göçmen edebiyatı* veya *sürgün edebiyatı* olarak isimlendirildiği görülmektedir. Bu isimlendirme farklılığının temel nedeni de göçmenlerin iradi veya icbari olarak göç etmiş olmalarıdır. Sürgün edebiyatı daha çok siyasi göçmenleri kapsıyorsa da bu durum, sonucu itibariyle onların da göç etmiş olduklarını ve göçmenlik gerçeklerini değiştirmiyor. Göç edebiyatı isimlendirmesi ise çeşitli kaynaklarda daha çok tema olarak göç konusunu işleyen eserlerden teşekkül eden edebiyat toplamı için kullanılmaktadır. Bu önemli bir ayırım noktasıdır zira her göçmen yazarın ülkesi dışında kaleme aldığı eseri, göç yahut göçmenler hakkında değildir. Bu nedenle göç edebiyatını göçmen edebiyatından ayrı düşünmek ve değerlendirmek gerektiği söyleniyorsa da kanaatimizce bu edebiyatın ortaya çıkışındaki temel neden olarak sunulan göç olgusundan hareketle *göç edebiyatı* veya bu edebiyatın teşekkül ettiği mekândan ve bulunulan durumdan hareketle *diaspora edebiyatı* olarak isimlendirilmesi daha kapsayıcı olacaktır. Bu çalışmada da yoğunluklu olarak İranlı şair ve yazarların İran dışında ürettikleri edebiyat konu edinileceğinden tanımlama olarak *diaspora edebiyatı* tanımlaması tercih edilmiştir. Bu çalışmada çift dilde (hem Farsça hem de hedef ülke diliyle) üreten yazarların buldukları ülke diliyle kaleme aldıkları eserler kapsam dışı tutulmuştur. Özellikle İranlı olup İran dışında Farsça yazan yazarlar konu edinilmiştir. Öte yandan yurt dışına giden İranlı yazarların gittikleri ülkelerde çeşitli kültürel kurumlar da kurduğu ve bu kurumlar aracılığıyla çeşitli kültürel faaliyetler yürüttükleri görülmektedir. Dünya genelindeki birçok ülkede İranlılar tarafından muhtelif yayınevlerinin kurulduğu, kitahanelerinin açıldığı ve çok sayıda dergi ve gazetenin yayımlandığı dikkat çekmektedir. Çalışmada bu yayıncılık faaliyetleri de değerlendirilmeye ve incelenmeye çalışılmıştır.

İran Diaspora Edebiyatına Genel Bir Bakış

İran göç edebiyatının geçmişi çok eskilere dayanır. İran coğrafyası jeostratejik konumu nedeniyle sürekli hem Doğuyla hem de Batıyla iletişim ve etkileşim halinde olmuştur. Konumu itibariyle bir yandan göç kabul ederken öte yandan sürekli göçler de vermiştir. Bölgedeki siyasi hareketliliğin de son derece yüksek olması nedeniyle gerçekleşen iktidar değişikliği güç merkezini sürekli güncellerken eski muktedirler bir anda kendilerini muhalif konumunda görmüşlerdir. Bu muhalifler zaman zaman kendi istekleri doğrultusunda zaman zaman da mecburi olarak ülke dışına çıkmak durumunda kalmışlardır. İran coğrafyasındaki siyasi göç yahut sürgün hareketliliği geçmişten günümüze dek oldukça yoğun bir şekilde seyretmiştir. Medler döneminde hükümdar Diyauku'nun Şam'a sürgün edilmesi, Zerdüş'ün sürgün yaşaması, Yunanlı yedi bilgenin Enuşirvan döneminde Cündişapur'a sığınmaları, Müslümanların İran'ı fethetmelerinin ardından bazı Mecusilerin Hindistan bölgesine göç etmeleri (Balci, 2016: 94) tarihî süreçte dikkat çekici örneklerdir. Selçuklular döneminde ciddi sayıda İranlı göçmen şair ve yazar Anadolu'ya göç etmiştir.

Anadolu'ya yönelik bu göçler Osmanlı döneminde de devam etti (Kanar, 1996:241). Tarih boyunca yaşanan bu göç hareketliliği yöneldiği coğrafyada yeni imkânlar yaratmıştır. Safeviler döneminde Hindistan'a giden şair ve edebiyatçıların yarattığı Sebki-Hindi ekolü Farsça edebiyat tarihinin diasporadaki en önemli edebî üretimi olarak kabul edilebilir (Temizel, 2017: 288). Mevlana'nın Anadolu'ya göçü ve ardından Anadolu coğrafyasında İslam kültür medeniyet havzasının şaheserlerinden biri olan Mesnevî gibi bir eserin vücuda gelmesi ile birlikte Mevlevilikle birlikte oluşan edebî birikim de göç edebiyatı bağlamında değerlendirilebilir. Nitekim bu edebî ortam bölgenin şair ve yazarlar için bir cazibe merkezi haline gelmesine yol açan önemli sebeplerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Görüldüğü üzere Müslümanların İran'ı fethetmesi, Moğol saldırıları gibi önemli tarihi olaylar yaşayan İran'da iktidar merkezinin değişmesiyle beraber hemen hemen her dönemde şair ve yazarlar da çoğunlukla yeni hami bulmak adına yer değiştirmişler, göç etmişlerdir. Gittikleri ülkelerde eserler kaleme almışlar, hatta yeni üsluplar vücuda getirmek gibi İran edebiyatına çok ciddi katkılarda bulunmuşlardır.

Tarih boyunca kimi zaman siyasi görüşleri nedeniyle İran dışına çıkmak durumunda kalan şair ve yazarlar bazen de kendi şahsi meseleleri nedeniyle İran'dan ayrılmayı tercih etmişlerdir. Tarihsel sürece dikkatle bakıldığında siyasi nedenlerle İran'ı terk eden şair ve yazarların göç edenlerin geneli içerisinde ciddi bir çoğunluğu teşkil ettiği görülebilmektedir. Özellikle Sasanilerin yönetimi ele almalarıyla İran tarihinin siyasi sürgün dalgası başladığı söylenebilir. Bu dönemde firari şair ve yazarların büyük çoğunluğu Hindistan'a gitmiştir.

19. yüzyıldan itibaren özellikle Kacarlar dönemindeki siyasi ortamın oluşturduğu baskı üzerine İran'dan Batıya göçlerin Pehlevilerin yönetimi devraldığı 20. yüzyılda iyice yoğunlaştığı görülmektedir. Bu göçün tarihteki diğer göçlerden temel farkı da bu kez gidilen yeni coğrafyada çeşitli göçmen kurum ve kuruluşlarının kurulmasıdır. Bu kurumların faaliyetleri genellikle yönetim karşıtı siyasi etkinlikler olduğu söylenebilir. Ancak bu dönemde dikkate değer edebî faaliyetler de olmuştur. Bu faaliyetlerin Meşrutiyet dönemi yurt dışındaki İran edebiyatı başlığı altında önemli bir yekûn tuttuğu da görülmektedir. Bu grupta Muhammed Tahir Tebrizi'nin İstanbul'da yayımladığı *Ahter* gazetesi, Melkom Han'ın Londra'da yayımladığı *Qanun* gazetesi ve Mirza Mehdi Han'ın Kahire'de yayımladığı *Hikmet*, Seyyid Cemeladdin'in Kelkuta'de yayımladığı *Heblu'l Metin*, Teqizade'nin Berlin'de yayımladığı *Kave* ve yine Hoseyn Kazemzade'nin Berlin'de yayımladığı *İranşehr* gazetesi yurt dışında yayımlanmış olmalarına rağmen İran içindeki siyasi ve edebî hareketliliğe ciddi katkıda bulundular ve etkilediler (Yaheqqi, 1382: 31-32).

1345 yılında *Muhammed Asemi* Berlin'de yeniden *Kave* dergisini yayımlamaya başlayınca *Bozorg-e Elevi*'nin İran'da yayın izni alamayan öykülerini de yayımlamaya başladı. *Bozorg-e Elevi*, sürgündekiler hakkında öyküler kaleme aldığı için *sürgün*

edebiyatının ilk ismi olarak bilinmektedir. *Elevi*'nin bu öyküleri, sonraları *Mirza* (1375) adıyla kitaplaştı. *Elevi*'nin eserleri sadece tema yönüyle değil aynı zamanda İran dışında yayımlanan eserler olması nedeniyle de göçmen edebiyatı kapsamına girmektedir.

Daha yakın döneme gelindiğinde Meşrutiyet ve daha sonra Şahlık döneminde bu sürgün dalgası büyüyerek devam etmiştir. Bu dönemdeki sürgünler/göçler daha çok Batı'ya doğru gerçekleşmiştir. Başta Sovyetler olmak üzere Kafkasya coğrafyası, göçmenler tarafından hedef coğrafya olarak tercih edilen bir mekân olurken öte yandan da İstanbul olmak üzere birçok Avrupa şehri göç edilen mekân olarak tercih edilmiştir. Buralarda göçmenler tarafından çok sayıda Farsça eser kaleme alınmıştır. Bu ülkelerde teşekkül eden edebiyat ülke içindeki İran edebiyatını etkilemiştir. Bu dönemde İstanbul'da ikamet eden İranlılar 1875'te kendi gazetelerini ve 1883 yılında ise kendi okullarını açmışlardır. Yine bu dönemde Teqizade'nin İstanbul'da kurduğu *Cemiyet-e Neşr-e Mearif* topluluğu, diasporadaki edebî ve kültürel hareketlilik adına dikkat çekicidir. İstanbul, bu dönemde İran diasporasının önemli bir faaliyet merkezi olmuştur. İstanbul'da İranlılar tarafından *Türkistan* (1864), *Ahter* (1876), *Cehan* (1892), *Debestan* (1887), *Şahsevan* (1889) gazeteleri yayımlanmıştır (Karacan, 2019: 1426).

Sürgündeki İran edebiyatının günümüz kuşağı, özellikle Humeyni sonrası (1357) dönemde İran'ı terk eden İranlıların Avrupa'nın çeşitli yerlerinde bir araya gelmeleri, deyim yerindeyse küçük küçük İran kolonileri teşkil etmeleriyle ortaya çıkmıştır. Bu dönemdeki göçlerin toplu olması, geri dönüş imkânlarının olmaması, gittikleri ülkede yerleşik hayata erken geçmeleri nedeniyle yerleştikleri şehirlerde bir araya gelen İranlı gruplarla birlikte hareket ettiler ve gettolar oluşturdular. Bütün bunların sonucunda bu grubun içinde yer alan okur-yazar kesimin de öncekilere nazaran daha rahat ve daha hızlı bir şekilde organize olarak çeşitli edebî ve kültürel kurumlar kurabildiği görülmektedir.

Diasporadaki İranlıların dünyanın çeşitli ülkelerinde ve muhtelif şehirlerinde kurulan kitabeveleri, yayınevleri, yayımlanan dergiler, kurulan kültür merkezleri önemli kültürel ve edebî etkinliklere imza atmıştır. Bu faaliyetler sonucunda da İran edebiyatı açısından son derece verimli bir dönem ortaya çıkmıştır. Bu dönemde üretilen birçok eser gerek İran içinde ve gerekse de İran dışında çeşitli ödüllere layık görülmüştür. Bu dönem yazarlarının öncekilere göre önemli bir özelliği ve avantajı herhangi siyasi bir kuruma bağlı olmaksızın bireysel olarak kültür ve edebiyat ortamlarında var olabilmeleriydi. Bunun da en önemli sebebi bu dönemde İran'ı terk eden yazar ve şairlerin yalnız olmamasıydı. Şair ve yazarlarla birlikte toplumun her kesiminden bugün Amerika ve Avrupa çeşitli yerlerinde yaşadığı ifade edilen 3-5 milyon civarında İranlı da İran'ı terk etmiş ve dünyanın çeşitli yerlerine yerleşerek ciddi birer İranlı kitle/grup oluşturmuşlardı. Bu kitle diasporada oluşan Farsça

edebiyat için önemli bir okur kitlesi olmuştur. Oysa Humeyni öncesi dönemde dünyanın hiçbir yerinde İranlı bir azınlık grubu yoktu.

Nitekim İran edebiyatının modern örnekleri de önceki dönemlerde İran dışına çıkan göçmen/sürgün yazarlar tarafından yazılmıştı ve son dönemde de bu ürünler ciddi anlamda gelişim gösterdi, bu dönemde kaleme alınan eserler dünya edebiyat ortamlarında sıklıkla adından söz ettirmeyi başardılar (Seqayi, 1999: 8). Bu konu hakkında değerlendirmede bulunan İlahe Hoşnam da günümüzde gerek göç edebiyatı ve gerekse de diaspora edebiyatı olarak anılan İran dışında vücut bulmuş bir edebiyat bulunduğunu, bu edebiyat şemsiyesi altında özellikle son otuz yılda çok sayıda eser yayımlandığını ve bu eserlerin birçok dile tercüme edilerek dünya edebiyatının bir parçası olduğunu ifade etmektedir (Hoşnam: 8.11.2018).

Mesud Mafan, 1357-1387 yılları arasında yaklaşık yirmi yıllık süre içinde diasporada 400'ü aşkın yayınevini faaliyet gösterdiğini bu yayınevlerinden 40 tanesinin halen faaliyetini devam ettirdiğini (Moradi vd, 2014: 247) belirtirken Maşallah Acudani, diasporada hiçbir azınlığın İranlılar kadar dergi, gazete ve kitap yayınlamadığını (Moradi vd, 2014: 248) belirtmektedir. Diasporada bu denli yoğun yayıncılık faaliyetinin yapılabilmesi elbette önemli bir başarı olarak değerlendirilmelidir. Çalışma süresince yapılan araştırmada İran diasporasının bu başarısının İran dışında farklı ülkelerdeki yoğunluğu değişmekle beraber önemli oranda bir İranlı nüfusun bir araya gelmiş olması olduğu tespit edilmiştir. Dört milyonu aşkın İranlı nüfus önemli bir okur kitlesi olarak değerlendirildiğinde yayın faaliyetlerinin başarısı daha rahat anlaşılacaktır.

Günümüzde İran dışında yaşayan ve milyonlarla ifade edilen bir İranlı göçmen kitlesi vardır. Resmi rakamlara göre günümüzde ülke dışında 4.037.258 İranlının yaşadığı belirtilmektedir. Yurt dışında yaşayan İranlıların yaşadığı ülkelere göre dağılımına bakıldığında Amerika birinci sırada yer almaktadır. Diasporadaki İranlılardan 1.905.813 kişi Amerika kıtasındaki 12 ülkede yaşamaktadır. Göçmenlerden 1.184.552 kişi Avrupa'nın 30 ülkesinde, 557.786 kişi 33 Afrika ve Arap ülkesinde, 389.107 kişi de Asya ve Okyanusya'daki 30 ülkede yaşamaktadır. Toplamda 105 ülkede 4.037.258 kişilik bir İran diasporasının varlığından söz edilebilir (Mociri: 1399).

İran Diaspora Edebiyatının Genel Özellikleri

İran diaspora edebiyatı bağlamında değerlendirilen eserlerinin büyük çoğunluğu çift kültürlüdür. Hem ana vatanı hem de yaşamakta olduğu ülkeden izler taşımaktadır.

Özellikle sürgün edebiyatı olarak değerlendirilebilecek eserlerde ruhsal problemler, zihinsel çatışmalar, kimlik kargaşası, kimlik sorunları, kimlik bunalımı, kültür çatışmaları gibi temaların yoğun olarak işlendiği görülmektedir.

İran içindeki edebiyatın aksine otobiyografi tarzı eserlerin yoğunluğu dikkat çekicidir. Bunun da bireysel yaşantıların yoğunluğundan kaynaklandığı düşünülebilir.

İran diaspora edebiyatında genellikle evrensel, laik ve dinden uzak temalar işlenmiştir, yaygın Farsça edebiyatın aksine metafizik ve irfan temalarının yokluğu dikkat çekicidir.

Diasporada kaleme alınan anlatılardaki kahramanlar göçmen olmanın doğal bir sonucu olarak genellikle özne konumunda değil daha çok edilgen bir konumda yer alıyorlar.

Diasporada yayımlanan edebî eserlerin özellikle ilk dönem örneklerinin ideolojik ve sloganik olduğu dikkat çekmektedir (Fellah ve Berameki, 1394)

İran Diaspora Edebiyatının Adlandırılması Tartışması

İran dışında teşekkül eden edebiyat için *diaspora*, *göç*, *sürgün*, *göçmen*, *sınıraşırı* gibi farklı adlandırmaların kullanılmasının temel sebebi konuşan öznenin konumlandığı yer ile alakalıdır. Tanımlamayı yapan kişinin bulunduğu yer bakış açısını ve ardından tanımı da belirlemiştir. İran dışında bulunan yazarlar öznenin durduğu yere bağlı olarak kimilerince sürgün olarak anılırken kimilerince de göçmen olarak anılmaktadırlar. Özellikle siyasi gruplar sürgün sözcüğünde ısrarcı olurken daha çok kültürel ve sosyolojik bakış açısıyla konuya yaklaşanlar ise göçmen sözcüğünü kullanmaktadırlar. İran'ın göç/sürgün edebiyatı için Farsçada farklı kesimler ve isimler tarafından *birunmerzi* (*sınıraşırı*), *be haşiye rande şode* (*kenara itilmiş*), *teb'idi* (*sürgün*) ve *mohacer* (*göçmen*) gibi çok farklı adlandırmalar kullanılmaktadır. Kendi ülkesinden kaçmış olanları, kimileri sürgün kimileri de göçmen olarak nitelemektedir. Özellikle sol siyasi grupların sürgün kelimesinde ısrarcı olduğu görülürken öte yandan daha çok kültürel özellikleriyle ön plana çıkanlar ise daha sosyolojik bir niteleme olan göçmen kelimesini kullanmayı tercih etmektedirler.

Birinci dünya savaşından ve Rusya'daki Ekim Devriminden sonra ise *sürgündeki edebiyat / edebiyat der teb'id literature of ehile* şeklinde yeni bir kavram ortaya çıktı. Ancak sürgün yazarların diğerlerinden temel farkı, kendi ülkelerindeki durumun düzelmesiyle birlikte kendi ülkelerine geri dönmeleridir. Kendi ülkelerinde de edebî üretkenliklerini sürdüren bu yazarların ürettikleri edebiyat için de *edebiyate bazgeşt ez teb'id/sürgünden dönüş edebiyatı* tanımlaması kullanılmaktadır.

Sürgün edebiyatı kullanımında ısrarcı isimlerden birisi olan Melihe Tiregol, bu ısrarının nedenini *bir metin sansürsüz bir şekilde yazarın kendi anavatanında yayımlanamadığında o sürgün edebiyatı olur. Bu anadilinde yahut yabancı bir dilde de olabilir. Yazar ülkede de oturabilir yurt dışında da oturabilir* şeklinde açıklamaktadır. Tiregol,

İran'ın sürgün edebiyatı, kültürel, edebî üretimlerin tümünü kapsar. Bunlar hapisane edebiyatı, tarihî edebiyat, feminist edebiyat, kültür eleştirisi, felsefi eserlerdir diyerek iddiasını biraz daha genelleştirir (Hoşnam: 8.11.2018).

Ruşenfekr dergisinden Mesud Noqrekar da *teb'idi* veya *Harecneşin/harec ez keşver* tabirini tercih eder (Roşenfekr: 26.01.2017). *Harecneşin* daha çok *sürgün* yerine rejim ve rejim yanlılarının yerleştirmeye çalıştığı *yurt dışında oturan/yaşayan* anlamında bir kavram olarak dikkat çeker. Bu çabanın İran'ın yasakçılığı yönündeki genel kabule karşı bir algı çalışması olduğu da söylenebilir. Bazı kesimler de *mohacer-e icbari* (zorunlu göçmen) isimlendirmesini kullanmayı tercih ederler.

Bu tartışmaya dâhil olan Ebbas Me'rufi de sürgünün göçten farklı olduğunu vurgulayarak göçün iradi olduğunu, hazırlık yapılabildiğini ancak sürgüne çıkan birinin böyle bir şansının olmadığını, hayatının bir günde alt üst olduğunu, kendisinin sırf yazdığı için hapse düştüğünü ve kaçmak zorunda kaldığını ifade etmektedir (Me'rufi, 27.10.2107)

Gençlik ve orta yaş sıralarında kısa bir süre hariç hep ülke dışında yaşayan *sürekli sürgün şair* diye anılan ve Londra'da yaşayan Jale İsfehani de sürgün edebiyatı yerine göç edebiyatı isimlendirmesini tercih eder. Zira ona göre, göç edebiyatı, sürgün edebiyatı tanımlamasından çok daha geniş ve kapsayıcı bir tanımlamadır. İsfehani, şöyle der: *Göç edebiyatı sadece yazarların gizli acılarını dile döken veya antidepresan görevi gören bir şey değildir. Göç edebiyatı, yazarlarımızın büyük ütopyalarını dile getirmekte ve yansıtmaktadır. Zira onlar gece gündüz daha çok ilerleme kaydetmek ve ilerlemiş, gelişmiş dünya toplulukları ile aynı noktaya ulaşmaya çalışıyorlar. Özgürlük ve insanlık için* (Hoşnam: 8.11.2018).

Sürgün yahut göçmen bir yazarın bakış açısı, kendi vatanında yaşamakta olan bir yazarın bakış açısından farklıdır. Bunun da temel sebebi yeni bir çevre, yabancı bir dil, evden kaçış, yitirilmiş kimlik, siyasi bakış açısı, ikamet edilen ülkedeki modern bilim ve teknolojiyle karşılaşmak gibi bütün etkenler sürgün yahut göçmen yazarın bakış açısını etkilerler, yazarın ruh dünyasında derin izler bırakırlar (Hoşnam: 8.11.2018). Bu etkilenmeler nedeniyle de diaspora edebiyatını ülke içinde üretilen edebiyattan ayrı düşünmek ve değerlendirmek gerekir.

Edebiyat eleştirmeni Mecid Ruşenger, daha çok akademik mahfillerde anıldığı üzere *edebiyat-e diaspora* (*diaspora edebiyatı/ literature of diaspora*) nitelemesini tercih etmektedir. Diaspora, bir şeyi uzak yerlere saçmak, atmak anlamına gelen Yunanca bir kelimedir. Mecid Ruşenger bu nitelemenin Farsça karşılığı olarak da *edebiyat-e avaregiyi* önermektedir (Ruşenger, 05.03.2012).

Her hâlükârda diaspora edebiyatının modern İran edebiyatının görmezden gelinemez derece önemli bir parçası olduğu söylenebilir. Bu edebiyatın önemli

temsilcilerinden bir kısmı olan *Goli Tereqi*, *Şehrnuş Parsipur*, *Mehşid Emirşahi*, *Rıza Daneşver*, *Ekber Serduzami*, *Qazi Rebihavi*, *Ebbas Me'rufi*, *Mehmud Mesudi*, *Rıza Qasemi*, *Sasan Qehreman*, *Hoseyn Nuşazer*, *Melihe Tiregol*, *Siyavoş Sertipi* gibi isimlerin anılması, modern İran edebiyatında diaspora edebiyatının ne kadar önemli olduğunu açıkça göstermektedir.

İran'ın asıl diaspora edebiyatı ise Humeyni yönetiminin iktidarı eline aldığı 1357 yılından sonra gurbet ellerinde ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bu dönemde yurt dışına çıkanlar dünyanın çeşitli yerlerinde çok sayıda kitap ve dergi yayımlanmışlardır. Bu grubun bir kısmı İran'da herhangi bir yazarlık deneyimi olmayan kimselerden oluşmaktaydı. Bunların yanı sıra gurbet elde doğup büyüyen yeni bir yazar nesli de ortaya çıkmıştır. Bu nesil ilk eserlerini İran dışında kaleme aldı. Bu yazarlar tarafından İran dışında her yıl ortalama 250 öykü yayımlanmaktadır (Seyfi, 1328: 26).

İran dışındaki göçmen/diaspora edebiyatının bu son dönemi üç bölüme ayrılmaktadır. İlk grup siyasi sürgünlerden oluşmaktadır. Yüzlerce ünlü şair, yazar, çevirmen ve eleştirmenden oluşan bu grupta *Qolamhoseyn Se'di*, *İsmail Hoyi*, *Nesim Haksar*, *Mohsen Hesam*, *Mensur Haksar*, *Mecid Nefisi*, *Mirza Ağa Esqeri (Mani)* gibi isimler bulunmaktadır. Bu grupla birlikte anılabilecek bazı isimler de İran'da eser vermeye başladıkları halde gurbette şöhrete kavuşan şair, yazar ve eleştirmenlerdir. Bunlara *Ziba Kerbasi*, *Mehrnuş Mezareei*, *Sudabe Eşrefi*, *Hosrov Devami*, *Bijen Karger Moqeddem*, *Sasan Qehreman*, *Behruz Şeyda* gibi isimler örnek olarak verilebilir.

İkinci grupta yer alan isimler ise ya siyasi bağlantıları nedeniyle sıkıntılar yaşayanlardı yahut düşünceleri ve faaliyetleri nedeniyle cezaevine düşmüş/ceza almış isimlerdi. Bu gruptaki isimlerin bir kısmı 57'den sonra yaklaşık on yıl daha İran'da kalmayı tercih etmiş ve orada yaşamış isimlerdir. *Reza Beraheni*, *Ferec Serkuhi*, *Ebbas Me'rufi*, *Mensur Kuşan*, *Bijen Bicari* bu gruptaki isimlere örnek olarak verilebilir. Bu grup siyasi takip ve baskılardan yorgun düşmüş ve tutuklanma korkusuyla yurt dışına çıkmış isimlerden oluşmaktadır. Nitekim bu korku, anılan isimlerin serlerine de yansımıştır. *Me'rufi'nin Feridun Se Peser Daşt*, *Bijen Bicari'nin Qisseha-ye Mokerrer*, *Reza Beraheni'nin Şe'rhaye Hali/Por*, *Ferec Serkuhi'nin Das ve Yas*, *Mensur Kuşan'ın Hedise Teşne ve Ab* isimli eserleri bu korkuları tema olarak işleyen eserlerdendir. Bu grubun diğer kısmı da cezaevinden çıkmış yazarlardan oluşmaktaydı. Nitekim bu son grubun eserlerinin önemli bir kısmı zindan hatıratından oluşmaktadır.

Üçüncü grup da yeni dönemde ciddi hayal kırıklığı yaşayıp İran'ı terk eden gençlerden oluşmaktadır. Bu gruptaki gençler genellikle farklı dönemlerde ancak özellikle de Hatemi döneminin son bölümünde 2001 ve sonrasında ortaya çıkan öğrenci hareketlerinde yer alan ve ardından yaşadıkları siyasi baskı, gördükleri işkence nedeniyle yurt dışına çıkmak zorunda kalanlardır. Bu grubun eserlerinde özellikle kızgınlık ve hayal kırıklığı temaları dikkat çekmektedir. Bu gruba örnek olarak *Ali Ebdurezayi*, *Meryem Hole*, *Perham Şehrcerdi* anılabilir (Tiregol: 10.16.2018).

Diaspora edebiyatının adlandırılmasına yönelik tartışmaların yanı sıra hangi eserlerin yahut hangi temayla kaleme alınmış eserlerin diaspora edebiyatına dahil olduğuna yönelik tartışmalar da vardır. Bu bağlamda Cemalzade, Elevi ve Parispur'a yönelik değerlendirme bu tartışmaya dair fikir vermesi açısından yeterli görülmektedir.

Ülke dışında üretilen edebiyatın dikkat çeken bir özelliği de anılan her türlü göç etkisinden korunmalarıdır. *Muhammed Ali Cemalzade, Bozorg Elevi, Şehrnuş Parsipur* eserlerinde asla bu tarz örneklere rastlanmayan ünlü isimlerdendir. Bu yazarların öykülerinde mekân İran'dır. Ülke dışındaki ortamın bu öykülerde hiçbir izi görülmez. Dil de aynı şekilde hiçbir etkiye maruz kalmamış bir Farsçadır.

Mecide Ruşenger bu tür isimlerin göç edebiyatının dışında tutulması gerektiğini savunmaktadır. Zira yurt dışında bir eser kaleme alan birisinin eserinde mutlaka göçün izleri görülür. Ancak bu şekilde o eser göç edebiyatı içinde değerlendirilebilir. Ancak Cemalzade ve Bozorge Elevi gibi bütün ömürlerini yurtdışında geçiren yazarların hiçbir eserinde böyle bir ize rastlamak mümkün değildir. Dolayısıyla bunlar göç edebiyatı içinde değerlendirilemez.

İran Diaspora Edebiyatına Yönelik Eleştiriler

Ülke dışında yaşayan şair ve yazarlar çoğunlukla, diaspora edebiyatının İran'daki Farsça edebiyatın gelişmesine katkı sağladığını düşünür ve savunurlarken genellikle İran içinden olmak üzere bu görüşe muhalefet edenler de İran dışındaki edebiyatın daha gelişmiş olmadığını ve haliyle ülke içindeki edebiyatı etkilediği tezinin gerçeği yansıtmadığını savunmaktadırlar.

Sürgündeki ilk yıllar gurbetteki bütün İranlılar için şaşkınlık ve savaştan kaçış yıllarıydı. Siyaveş Kesrayi'nin *İçimde sessizce ağlıyor biri*, Nader Naderpur'un *soğuk sonbahar rüzgârı/toprağın kokusunu/tıpkı acı bir şarap gibi/her an baba evi özlemiyle içiyor ve ağlıyor* dediği yıllardı (Gedik, 2017: s. 100-112). Ülke dışına çıkanlar ilk iş olarak hemen bir İranlıyı bulmaya çalışıyordu. Bir araya gelen İranlılar da ya bir topluluk kuruyordu yahut bir dergi çıkarıyordu. Hatta öyle ki bir *İranlı tek başına kalırsa gazete çıkarır, iki İranlı bir araya gelirse topluluk/dernek kurarlar ve üç İranlı bir araya geldiklerinde de ayrı bir grup kurarlar* (Hoşnam: 8.11.2018) şeklinde mizahî bir yargı sıklıkla dillendirilir olmuştur.

Hemneva-ye Orkestr-e Şebane-ye Çubha romanının yazarı Reza Qasemi, ilk dönem diaspora günlerinin daha çok şaşkınlıkla geçtiğini ancak zamanla bunun aşıldığını söyle ifade ediyordu: *İlk yıllar yazarların şaşkınlığı ile geçti. Çoğunlukla geçmişi düşünüyordular ve yazdıkları her şeyde sıla özlemi vardı. Maalesef çokça ilenme, şikâyet ve serzeniş vardı, daha çok sloganik metinlerdi. Ancak sonraki yıllarda o ilk şaşkınlıktan eser kalmadı* (Hoşnam: 8.11.2018).

Şazede-ye Ehtecab'ın yazarı Hoşeng-e Golşiri, bir Almanya gezisi sırasında diaspora edebiyatını değerlendirirken şöyle demişti: Bizim yazarlarımızın temel problemi, hiçbir çekinceleri, korkuları olmadığı için akıllarına gelen ve söylemek istedikleri her şeyi söylemeleridir. Onlar ifşacılığı hikâye anlatmakla karıştırıyorlar (Hoşnam: 8.11.2018).

Paris'te yaşayan Naser Mohacer, İran diaspora edebiyatına dair yaptığı değerlendirmede şöyle diyordu: *Bizim ülkeden kopup dünyaya yayıldığımız ilk yıllarda tıpkı benzer durumları yaşayan diğer bütün yazarlar gibi başıboş ve şaşkındık. Ancak aradan zaman geçince bize daha çok düşünme imkânı ve fırsatı bulduk. Bu düşünsel süreçler de yurt dışında önemli kültürel ve edebi ürünlerin üretilmesine yol açtı (Hoşnam: 8.11.2018).*

Sedreddin İlahi ilk yıllardaki istisnai bir edebiyattan bahsederek şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır: *İlk yıllardaki yazarlar ömürlerinde İran'da geçirmiş anılarıyla hatıralarıyla şiir yazarlar idiler ve öykü yazarlar idiler. Bununla beraber edebiyatın kendisi de İran'dan ülke dışına göç etmiştir. Yani İran'daki ortamını yurtdışına da taşımış ve orada da tekrar etmiştir (Hoşnam: 8.11.2018).*

İlahi, bu hikâyelerin büyük çoğunluğunun zindan hikâyeleri olduğunu yahut hapisten kaçış ve işkence öyküleri olduğunu söyler. Bu şiirlerden yahut öykülerden bir kısmı da İran'ın devrim sonrası sosyal ve siyasi ortamını konu edinir ve bu ortamın giderek kötüleştiğini söyler. Bu anlatıların büyük çoğunluğu gerçekçi olay aktarımına daha çok da bireysel tecrübelerin aktarımına dayanır. Öte yandan bu anlatılar İran'da muhalefetin yaşadığı ve muhaliflerin başına gelenleri net olarak aktaran birer aynadır. Modern İran edebiyatında çok fazla hapisane öyküsü vardır. Deşti'nin *Eyam-e Mebhes* veya Alevi'nin *Vereqpareha-ye Zendan* ve daha başkaları gibi.

İran'daki Humeyni devriminin üzerinden 40 yıl geçmiştir. Ülke dışındaki edebiyat her gün biraz daha gelişmektedir. İran dışında üretilen eser sayısının İran içinde üretilen eser sayısını geçtiğini dahi söylenmektedir. Haliyle bu özel edebiyat ciddi bir değerlendirmeyi de gerektirmektedir. Acaba İran dışındaki edebiyat, İran içindeki edebiyatın gelişmesine katkıda bulunmuş mudur? Daha mı gelişkindir yoksa dikkate almaya değer mi? Bu sorulara cevap aradığımızda karşımıza çıkan yorumlardan birisi de İlahi'nin yorumudur. Gazeteci yazar Sedreddin İlahi: *İran'da yaşamadığım için bu edebiyatın İran içindeki edebiyata olan etkisini bilmiyorum. Ancak modern edebiyatımızda oluşmuş olan bu yeni alana dikkatle bakmak gerektiğini söylüyorum. Zira İran dışında üretilen edebiyata yansıyanlar ülkesinden uzakta yaşayan İranlıların duygularıdır, hissettikleridir. Aradan uzun yıllar geçtiği için bu şiirlerde ve öykülerde artık o eski hüznü eda yoktur. İranlılar buldukları yerlere alışıyorlar bu da eserlerine yansıyor (Hoşnam: 8.11.2018) şeklinde bir değerlendirme yapıyor.*

Fransa'da yaşayan ünlü bir hikâyeci Mehşid Emirşahi, sürgündeki edebiyatın özgür bir ortamda üretildiğini ve bu nedenle de son derece önemli olduğunu, bu edebiyatın Farsça edebiyata olumlu katkıları olduğunu söylüyor. Nitekim bunun bir

örneği de Safeviler döneminde yaşandı. Safeviler döneminde meddahlık ve mersiyehanlık dışındaki edebiyata ilgi gösterilmediği için şairler Hindistan'a göç ettiler ve Sebk-e Hindi'yi ortaya çıkardılar. Ancak bu şekilde aşktan, âşıklıktan, sevgiliden ve zülfünden söz edebildiler (Hoşnam: 8.11.2018).

Diaspora edebiyatı hakkındaki tartışmaların bir tarafı da İran'da kalmayı tercih edenlerdir. İran'da kalarak edebî faaliyetlerini sürdürenler ile ülkeyi terk etmek durumunda kalanlar arasında yer yer birbirlerini suçlamaya varacak bir tartışma ortaya çıkmıştır. Sürgünün/göçün ilk yıllarında ülke içinde yaşayanların eleştirilerine de muhatap oldu. Bu eleştiriler ya ülke dışında yaşayanlarla yüz yüze görüşmelerde yahut aktarımlar üzerinden dillendiriliyordu.

Mesela bu konuda konuşanlardan birisi olan Ressam ve eleştirmen Aydın Ağdaşlı, göç edenlerin coğrafyanın tarihine geçtiğini düşündüklerini ve ülke değiştirmekle o gizli kavramlara ulaşmanın imkânsızlaştığını düşündüklerini söyler. Yine önemli yazarlardan biri olan İsmail Fesih de Paris'te geçen olayları anlattığı *Soreyya der Eğma* adlı eserinde *İnsan İran'da kalmalı ve yazmalıdır yoksa Paris ve Londra kafelerinde değil der ve mesele Amerika'nın Sesi Radyosu ve BBC'den feryad u figanları dinlemek değil der* (Hoşnam: 8.11.2017).

Huşeng Golşiri, devrimden on yıl sonra ülkesine döndüğünde kaleme aldığı "göç edebiyatı bizi bir yere ulaştırmaz" başlıklı makalesinde bu edebiyatı birtakım sızlanmalar şeklinde tanımlamıştı (Golşiri, 2013). Ancak ülkeye dönüşünden kısa bir süre sonra kendisi de göç öyküleri yazmaya başlamıştır. Nesim Haksar, Hollanda'da mukim devrim öncesi ve sonrası yazarlarından. Haksar, ülke dışında çok sayıda Farsça kitap basıldığını, roman, hikâye ve eleştiri alanında çok nitelikli eserlerin de yayımlandığını, ülke dışındaki edebiyatın İran içindeki edebiyata olan etkisinin de görmezden gelinemeyeceğini, önemsiz olmadığını (Haksar: 03.05.2012) söyler.

Nitekim bu eserlere örnek olarak İran'da da basım ve yayım izni alan kitapların anılabileceğini ifade eden Haksar, Reza Qasemi'nin romanı, Şehram Rehimyan'ın *Doktor Nun Zeneş ra Bişter ez Doktor Moseddeq Dust Dared* adlı uzun öyküsü bu tür kitaplara örnektir.

Bu kitap hakkında çok sayıda eleştiri yazısı yazılmış ve eleştirmenler genelde olumlu görüş belirtmişlerdir. Eğer sansür kaldırılmış olsaydı Reza Daneşver, Mesudi, Ekber Serduzami, Serdar Salih, Sasan Qehreman gibi birçok yazarın eserleri de yayımlanırdı. Kemal Refet Sefai'nin şiirleri de öyle. O durumda ülke dışındaki edebiyatın etkisi hakkında çok daha net konuşulabilirdi. Ancak İran'daki bu sansür olduğu sürece böyle bir yargıda bulunmak kolay olmayacaktır.

İngiltere'de yaşayan araştırmacı, *Şi'r-e Farsi Der Qorbet /Gurbetteki Farsça Şiiri* kitabının yazarı Mehmud Keyanuş, şiir ve öykü alanında göç edebiyatının herhangi

bir gelişime katkı sunmadığını ancak bu edebiyatın önemsiz de olmadığını söyler. Keyanuş, gurbetteki edebiyatın İran içinde mevcut edebiyat ile birlikte ancak ondan biraz farklı olarak Modern Farsça edebiyatın bir parçası olduğunu söyler. (Hoşnam: 10.11.2017).

İran dışında bu kadar çok Farsça kitabın yayımlanmasının temel nedeninin yurt dışında bulunan başta Amerika, Kanada, İngiltere, Almanya, Fransa olmak üzere farklı ülkelerde yaşadığı belirtilen 4 milyonu aşkın geniş okur kitlesi olduğu aşikârdır. Okur kitlesinin yayıncılık faaliyetlerinin önemi ve yönlendiriciliği herkes tarafından bilinen bir gerçekliktir. Her eserin okura ulaşması yayıncılığın temel hedefidir. Bu nedenle okurun olmadığı bir noktada yayıncılık faaliyetinin olması da düşünülemez. Nitekim İran'ın diaspora edebiyatı da bu durumdan etkilenmiştir, İran dışında bir diaspora oluşmaya başladıktan sonra yayıncılık faaliyetlerinin başladığı ve giderek arttığı görülmektedir. İranlıların göçlerinin tarihî seyri dikkate alındığında bu okur kitlesi yeni bir kitle olduğu görülmektedir. Özellikle iletişim ve ulaşım imkânlarının artmasıyla birlikte ülkeler arası gidiş-gelişlerin kolaylaşması da kitaba erişimi kolaylaştırmış ve arttırmıştır. Bu da yayıncılık faaliyetlerini olumlu anlamda etkilemiştir. Bu konuda ilk yıllarda yurt dışında yazan yazarlardan olan Cemalzade'nin ifadesi konuyu özetler niteliktedir. Cemalzade, yurtdışında yazma serüveni hakkında konuşurken *bir köşeye çekilmiş okuyordum ve yazıyordum sonra sayfaları yırtıyordum, çünkü hiç okurum yoktu, her eserim gün aydınlığını görmeden ölüyordu* (Hoşnam: 10.11.2018) ifadelerini kullanmaktadır. Cemalzade de okur olmadan kitap yazmanın ve yayınlamanın imkânsızlığını vurgulamaktadır.

İranlıların Diasporadaki Kültürel Kurumları ve Faaliyetleri

Diasporadaki İranlılar gittikleri ülkelerde önce bir araya gelerek çeşitli topluluklar aracılığıyla örgütlenmişler ardından kültür, edebiyat ve sanatla ilgilenen çok sayıda kurum kurmuşlar. Bu kurumlar aracılığıyla Amerika, Kanada, İngiltere ve Avrupa'nın birçok ülkesindeki çeşitli şehirlerde önemli edebî ve kültürel faaliyetler gerçekleştirmişlerdir. İran diaspora edebiyatının gelişmesinde bu kurumların önemli bir payı olduğu görülmektedir.

Yurt dışındaki İran diasporasının vücuda getirdiği kurumlardan ön plana çıkanlardan bazıları *Sürgündeki İran Yazarlar Kurumu*, *Sürgündeki İran Kalem Derneği*, *Alyans Farsça Konuşan Yayıncılar Örgütü*, *Yurtdışındaki İranlı Yayıncılar Birliği*, *İranlı Öğrenciler Konfederasyonu*, *Londra Yazarlar Kurumu*, *Iran Heritage Foundation*, *Londra İran Araştırmaları Merkezi* (Tiregol, 2004; Hociniyan, 2017: 110; Eqnemi, 2017: 110).

Kanun-e Nevisendegan-e İran der Teb'id/Sürgündeki İran Yazarlar Kurumu, diasporadaki yazarların bir araya gelmesi ve dayanışması amacıyla Fransa'nın başkenti Paris'te 1361 yılında kurulmuştur. Bu kurumun tüzüğünde, Fransa kanunları doğrultusunda kurulduğu ve Fransa yasalarına bağlı olduğu belirtilmiştir. Merkez

hiçbir inanç ve etnik ayırım gözetmeksizin her grup ve birey için düşünce ve inanç özgürlüğünü savunur. Her İranlı yazar, merkezin hakem heyetinin onayıyla merkeze üye olabilir.

Şebekeye Naşeran-e Farsizebane Alyans/Alyans Farsça Konuşan Yayıncılar Örgütü, Fransa'da kurulmuştur. Bu kurum İran, Afganistan ve Tacikistanlı yayıncılar birliği olarak değerlendirilebilir. Kurum isminde bulunan *Farsizeban* ifadesi ile Farsçanın resmi dil olduğu üç ülke olan Afganistan, İran ve Tacikistan diaspora yazarlarının bir araya getirilmesi hedeflenmiştir. Diasporada ulus devlet sınırlarını zorlayan nadir kurumlardan birisi olarak dikkat çekmektedir. Bu kurum faaliyet merkezine Farsçayı alarak daha geniş bir kitleye ulaşmayı hedeflemektedir.

Kanun-e Nevisendegan-e Lenden/Londra Yazarlar Kurumu, diasporadaki İranlılar tarafından İngiltere'nin başkenti Londra'da kurulmuştur. Bu kurum 2000-2001 yılları arasında Avrupa ve Amerika'dan çok sayıda yazar ve eleştirmeni konuk ederek çeşitli edebî ve kültürel etkinlikler düzenlemiştir.

Iran Heritage Foundation/Bonyad-e Mirase İran, İran diasporasının merkezlerinden birisi olan Londra'da *Sürgün ve İran Yayıncılığı* başlıklı birkaç toplantı düzenlemiştir. Bu toplantıya Amerika'dan, Kanada'dan ve Avrupa ülkelerinden hikâyeciler ve eleştirmenler katılmışlardır. Yine aynı merkez 1380/ yılında Londra'da *Teheyrol-e Bi Merz/Sınırsız Hayal* başlığı altında bir etkinlik düzenlemiştir. Yine bu kurumun düzenlediği *Şe'r-e Nowin-e Donyay-e Farsi Zebanan/Farsça Konuşan Dünyanın Modern Şiiri* başlıklı üç günlük bir seminer etkinliğine Afganistan, İran ve Tacikistan'dan şair ve eleştirmenler katılmıştır.

Encomen-e Qelem-e İran der Teb'id/Sürgündeki İran PEN (Kalem) Kulübü/Derneği, Uluslararası PEN Kulübünün (Pen International) çatısı altında 1994 yılında Londra merkezli olarak kurulmuştur. Kurumun temel kuruluş amacı diasporadaki İranlı yazarların diğer ülke yazarlarıyla iletişim kurabilmesidir. Kulübe üye olmanın şartı yayımlanmış bir eserinin bulunmasıdır. Üye olmak için sürgünde ya da diasporada yaşama şartı olmayan kulübe şair, yazar, gazeteci, araştırmacı ve edebiyat çevirmenleri üye olabilir. Kulüp, değişik aralıklarla şiir dinletileri, söyleşiler ve kitap tanıtımları gibi edebî faaliyetler düzenlemektedir (www.iranianpen.com).

Merkez-e Motaleat-e İran Der Lenden/ Londra İran Araştırmaları Merkezi, 1382 yılında Londra'da kurulmuştur. Kurumun *Daneşnamey-e Ferheng-e Mektub-e Erfan ve Tesevvof, Islamic Perspective Journal/Neşriyat-e Felsefe-ye Moteali ve Transcendent Philospy Journal* isminde önemli yayınları bulunmaktadır. Merkez İran irfanı, felsefesi İslami düşünce sorunları gibi başlıklar altında akademik çalışmalar yapmak ve yayımlamak üzere kurulmuştur (www.iranianstudies.org).

Diasporadaki İranlıların gerçekleştirdiği en önemli faaliyet *Nemayeşgah-e Bedun-e Sansur-e Lenden/Londra Sansürsüz Kitap Fuarı* adıyla başlatılan kitap fuarları olarak dikkat çekmektedir. Bu fuar başta İngiltere olmak üzere Amerika, Kanada ve Avrupa'nın değişik ülkelerinde eş zamanlı olarak düzenlenmiştir. Londra'daki *Mehri* yayınlarının müdürü *Hadi Hociniyan* ve *Nowgam* yayınlarından *Azade İrvani*'nin öncülüğünde başlayan bu faaliyet kısa zaman önemli bir mesafe almıştır.

Londra'da düzenlenen ilk fuar, 6-7 Mayıs 2016 tarihinde *H&M Media*, *Nowgam*, *Nakoca*, *Mehri*, İsveç'ten *Baran*, Almanya'dan *Gerdun*, Hollanda'dan *İran Akademia*, Amerika'dan *Tevana* gibi yayınevlerinin destekleri ve etkin katılımıyla *Free World Center*'da düzenlenmiştir. Fuar süresince düzenlenen çeşitli konferanslar ve şiir dinletileri önemli edebî ve kültürel etkinlikler olarak kayda geçmiştir. Londra'da düzenlenen ilk fuarın özellikle Londra'da yaşayan İranlı gençlerin yoğun ilgisiyle karşılaşması diasporadaki okur kitlesinin niteliği açısından dikkat çekicidir.

İkinci kitap fuarı 2-4 Mayıs 2017'de *Londra İran Araştırmaları Merkezi* kütüphanesinde, *Nowgam*, *Satrap*, Almanya'nın Köln şehrinden *Foruğ* ve *Mortezevi*, Fransa'nın başkenti Paris'ten *Nakoca*, *Cemile Nedai*, İngiltere'nin başkenti Londra'dan *Mehri*, İsveç'ten *Baran*, *Erzan* ve *Ferdowsi*, Almanya'dan *Gerdun*, İngiltere'den *H&Media* gibi yayınevlerinin katılım ve destekleriyle düzenlenmiştir. 2017'de düzenlenen ikinci fuar ile eş zamanlı olarak Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde, Amerika ve Kanada'da da benzer fuarların düzenlenmesi organizasyonun önemli bir başarısı olmuştur (Tiregol, 2004; Hociniyan, 2017: 110; Eqnemi, 2017: 110).

İttihadiyey-e Naşeran-e İraniy-e Harec ez Keşver/Yurtdışındaki İranlı Yayıncılar Birliği, diasporadaki İranlıların önemli ve etkin kurumlarından birisidir. İran'daki yayıncılara oranla ciddi sorunlarla karşılaşan bu yayıncıların son yıllarda bir araya gelerek iş birliğini geliştirmek ve dayanışmak suretiyle bu sorunları aşmak amacıyla kurdukları birlik yayıncıların aşağıda değinilen sorunlarına çözüm arayışları sonucu kurulmuş ve bu sorunlara çözüm bulmak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuş, toplantılar düzenlemiştir.

Yurt dışında yaşayan İranlı yayıncıların birinci toplantısı, 21-24 Haziran 2011'de Paris'te düzenlenmiştir. Toplantıya Amerika'dan *Aybeks* adına *Ferhad Şirzad*, Hollanda'dan *Dena* adına Reza Çavoşi, *Haney-e Honer* adına *Naser Zeraeti*, İsveç'ten *Baran* adına *Mesud Mafan*, Fransa'dan *Haveran* adına *Behmen Emini*, Almanya Köln'den *Foruğ* adına *Hemid Mehdipur* ve Berlin'den *Gerdun* adına *Ebbas Merufi* katılmıştır (BBC: 02.05.2019).

Bu toplantının gündemi diasporadaki İranlı yayıncıların sorunları ve çözüm önerileri şeklinde dile getirilmiştir. Bu minvalde katılımcılardan *Behmen Emini*, diasporadaki yayıncıların temel sorunlarının göçmenler arasında kitap okuma oranının düşüklüğü, kitap dağıtım sorunu, ortak sermaye ve yatırım yokluğu, reklam

ve tanıtım sorunu olduğunu ifade ederken *Hemid Mehdipur* da göçmen yayıncılığın temel sorununun yurtdışında doğan ve büyüyen İranlı çocuk ve gençlerin Farsça okuma alışkanlığının olmaması olduğunu ifade etmesi diaspora yayıncılığının yüz yüze kaldığı sorunlara dair fikir vermesi açısından önemlidir.

İran dışındaki Farsça yayıncılığın sorunları ve çözüm önerileri üzerine düzenlenen toplantılardan biri de 30 Haziran 2011 İsveç'te düzenlenmiştir. Bu toplantı hakkında bilgiler veren İsveç'te yaşayan İranlı göçmen gazetecilerden biri olan Sepide Zerrinpenah, 80 milyonluk İran'da yaşayan bir yayıncı kitaplarını bin ve üç binlik tirajlarla yayımlayabildiğini fakat bunun yurtdışında mümkün olmadığını söyleyerek yurtdışındaki İranlıların dünya geneline yayılmış durumda olduklarını ve bu durumun da kitabın dağıtımında ciddi bir soruna yol açtığını ifadeyle yayıncıların temel sorununun dağıtım problemi olduğunu ifade etmiştir.

Diasporada Farsça Kitap Yayınlayan Yayınevleri

İran dışında yaşayan İranlı göçmenlerin dünyanın çeşitli yerlerinde kurduğu ve işletmekte olduğu çok sayıda yayınevi bulunmaktadır. Bu çalışmada diasporada faaliyet gösteren 113 yayınevi tespit edilmiştir. Bu yayınevleri ve faaliyetleri kurumsallaşan diasporanın gücünü ve etkinliğini göstermesi açısından önemlidir. Öte yandan bu yayınevlerine alt yapı hizmeti sunan bazen de bireysel kitap basımlarını gerçekleştiren 15 matbaa bulunduğu tespit edilmiştir. İran dışında İranlıların kurduğu yayınevlerinden bu çalışma süresince tespit edilen 113 yayınevi (Moradi vd, 2014: 250) faaliyet gösterdiği ülkelere göre tasnif edilerek ülke ülke incelenecektir.

Diasporada en fazla İranlı göçmenin yaşadığı ülke Amerika'dır. Bu nüfus yoğunluğu diasporadaki İranlıların kültürel faaliyetlerine de yansımıştır. Amerika'da Farsça kitap yayımlayan yayınevi 36 yayınevi tespit edilmiştir. Elbette bu çalışmada sadece edebî kitaplar yayımlayan yayınevleri dikkate alınmıştır. Aksi takdirde bu sayının yüzleri aşması mümkündür. Bu yayınevleri Teksas'ta faaliyet gösteren *Astin* ve *Rah*, Los Angeles'te faaliyet gösteren *Karun*, *Rey*, *Ketab*, *Sira*, *Zenan*, *Bonyad-e Neşr-e Ketab*, *Kanun-e Pejuheş ve Amuzeş*, *Eqbal*, *Pejuheşkede-ye Edeb u Honer-e Parsi* ve *Simorğ*, Newyork'ta faaliyet gösteren *Encomen-e Motaleat-e İrani*, Virginia'da faaliyet gösteren *Per*, Kaliforniya'da *Kanun-e Endişe*, *Kanun-e Ferhengi-ye Nima*, *Negin*, *Tesvir*, *Tuka*, *İran Zemin*, *Zemane* ve *Mezda*, Washington'da *Şeyda*, *Semed*, *Mehrgan*, *Cehan*, ve *Kanun-e Dustdaran-e Ferheng-e İran*, Maryland'de *İran* ve *Mehre İran*, Şikago'da *Ferhengsera-ye Nima*, Newyork'ta *Bonyad-e Moteleat-e İran*, New Jersey'de *Rowzen* ve *Farabi*, San Francisco'da *Encomen-e Ferhengi-ye Pars*, Dallas'ta *Perestu*, San Jose'de *Şebtab* yayınevleridir.

Amerika'da çok sayıda Farsça kitap basımı yapan matbaa da bulunmaktadır. Bunlar, Los Angeles'te *Peyk-e İran*, *Zigma*, *Bela*, *Espid Kraf*, *Peragun*, Kaliforniya'da *İrani*,

İran Gowher, New Jersey’de, *Aha* ve değişik şehirlerdeki *Del-e Areş*, *Arin*, *Çap* matbaalarıdır.

Kanada’da Farsça kitap yayımlayan 12 İran diasporası yayınevi tespit edilmiştir. Bu yayınevleri Vancouver’de *Redkelif*, *Nema-ye İran*, Toronto’da *Pegah*, *Senger*, *Behar*, *Zene İrani*, *Daneş-e Now*, *Efra*, Montreal’de *Azad*, *Reh*, *İran Gam*, Ottawa’da *Ava-ye İran* yayınevidir.

Avrupa’da önemli bir diaspora merkezi olarak dikkat çeken ülkelerden birisi olan Almanya’da Farsça kitap yayımlayan 14 yayınevi tespit edilmiştir. İran diasporasının en fazla yayınevi kurduğu ülkenin Almanya olduğu görülmektedir. Almanya’da faaliyet gösterdiği tespit edilen yayınevlerinin kurulduğu şehirler ve yayınevleri şu şekildedir: Köln’de, *Ers*, *Mehr*, *Mortezevi*, *Foruğ* ve *Yasmin*, Berlin’de *Gerdun*, Saarbrücken’de *Baztab* ve *Nevid*, Frankfurt’ta *Elborz*, Hamburg’da *Sonbole*, Hannover’de *Fahte* ve *Kebud*, Bochum’da *Ayda*, Essen’de *Nima* yayınevleri faaliyet göstermektedir.

Almanya’da Farsça kitap yayımlayan yayınevlerinin yanı sıra Farsça kitap yayımlayan matbaaların olduğu da dikkat çekmektedir. Köln’deki *Ofq*, *Seher*, *Megaçap*, Hamburg’daki *Part* matbaaları bunlardan ön plana çıkanlardır.

Sadece İran değil aynı zamanda dünya diasporasının önemli kültür ve edebiyat merkezlerinden birisi olan İsveç’te Farsça kitap yayımlamakta olan 14 yayınevi tespit edilmiştir. İsveç’te faaliyet gösteren ve Farsça kitap yayımlayan yayınevleri şunlardır: Stockholm’da *Baran*, *Areş*, *Esr-e Cedid* ve *Mina*, *Ferdowsi*, *Heyyam*, Uppsala’da *Efsane*, *Nima*, *Vareş*, *Ketab-e Erzan*, *Baztab*, *Kista* ve *Alfabet-Maksima* yayınevleridir.

İngiltere’de Farsça kitap yayımlayan 13 yayınevi faaliyet göstermektedir. Başkent Londra’da *Mehri*, *Neşre Ketab*, *Kanun-e Ketabe İran*, *Peyam*, *Fesl-e Ketab*, *Şatrap*, *Defter-e Hak*, *Şoma*, *Dowran*, *Merkez-e Ketab*, *Fanus*, *Bonyad-e Erfan-e Mowlana* ve *Kanun-e Nevisendegan-e İran* yayınevlerinin faaliyet yürüttüğü ve Farsça kitap yayımladığı tespit edilmiştir.

İngiltere’de de İran diasporasının kültürel faaliyetlerinin ve yayınevlerinin tamamının Londra’da olduğu dikkat çekmektedir.

Avrupa’nın merkezi ülkelerinden birisi olan Fransa’da faaliyet gösteren 12 yayınevi tespit edilmiştir. Tamamı Fransa’nın başkenti Paris’te faaliyet gösterdiği tespit edilen İran diasporasının yayınevleri şunlardır: *Nakoca*, *İran-e Ferda*, *Haveran*, *Çeşmendaz*, *Areş*, *Ruzgar-e Now*, *Noqte*, *Pereng*, *Soheyl* ve *Tenefos*, Lille’de, *Honer* yayınevleri.

Fransa'da Farsça kitap basan matbaalar da şunlardır: Paris'te *Abnus, Vaje, Daneşnegar, Negah*. Fransa'daki İran diasporasının büyük çoğunluğunun Avrupa'nın diğer ülkelerinin aksine başkent Paris'te yaşadığı ve kültürel kurumlarının tamamının da yine Paris'te kurulduğu dikkat çekmektedir.

Hollanda'da Farsça kitap yayınlayan 4 yayınevi tespit edilmiştir. Bunlar; başkent Amsterdam'da *Nima, Şet, Moaser* ve Rotterdam'da faaliyet yürüten *Dena* yayınevidir.

İsviçre'de Farsça kitap yayımladığı tespit edilen 3 yayınevi bulunmaktadır. Bunlar; *Encomen-e Edeb u Honer, Bonyade Ferhengi, Encomen-e Dustdarane Edebiyat* yayınevleridir.

Danimarka'da, Farsça kitap yayımlayan 3 yayınevi tespit edilmiştir. Bunlar; *Diyar-e Kitab, İran Zemin* ve *Elvend* yayınevleridir.

Lüksemburg'da Farsça kitap yayımlayan sadece 1 yayınevi tespit edilebilmiştir. O da *Peyam-e Dusti* yayınevidir.

Avusturya'da yine sadece Viyana'da faaliyet yürüten *Peyvend* yayınevinin Farsça kitap yayımladığı tespit edilebilmiştir (Moradi vd, 2014; Hezrayi, 1382; Seqayi, 1999; Esedi, 1373).

En çok yayınevinin sırasıyla Almanya, İsveç, Fransa ve Amerika'da bulunması İran diasporasının demografik dağılımıyla doğru orantılıdır. Ancak İran diasporasının oldukça yoğun yaşadığı ülkelerden birisi olana Kanada'da sadece bir yayınevinin tespit edilmesi pek gerçekçi görünmese de ilave bir bilgiye ulaşılammıştır. Ancak bu ülkede sadece bir yayınevinin faaliyetinin bulunması okur-yazar kitlenin bilinçli olarak farklı ülkelere yerleştiği yorumuna da imkân tanımaktadır.

Diasporada Yayımlanan Farsça Edebî Kitaplar

İran diasporası için bir milat olarak kabul edilen 1357/1979 yılından itibaren İran dışında artık sayısı binlerle ifade edilen Farsça kitap yayımlandığı görülmektedir. Yayımlanan eserlerin bir kısmı yine İranlılar tarafından kurulan ve Farsça yayın yapan yayınevleri tarafından yayımlanırken bazı kitaplar da bizzat yazarı tarafından herhangi bir yayınevi olmaksızın yayımlanmakta veya yazarın ikamet etmekte olduğu ülkedeki yayınevleri tarafından yayımlanmakta. İran diasporası yayınevleri tarafından yayımlanan Farsça eserlere dair bilgilere erişim nispeten daha kolay iken yazarın kendi yayımladığı eserlere ve diğer yayınevleri tarafından yayımlanan eserlere erişim son derece zordur. Nitekim bu çalışmada ulaşılan veriler de özellikle başlıca diaspora yayınevleri ve dergileri incelenerek derlenebilmiştir. Bu bağlamda çalışmada sunulan sayıların çok daha yüksek olma ihtimalini belirtmekte fayda vardır.

Almanya'nın Köln şehrinde yaşayan göçmen yazarlardan Moineddin Mehrabi'nin ülke dışında yayımlanan Farsça kitaplara dair hazırladığı bibliyografa kitabı olan *Ketabşenasi-ye Ketabha-ye Farsi-ye Monteşire Der Harec Ez Keşver* adlı eserinde belirttiğine göre 1357-1371 yılları arasında İran dışında 28 ayrı ülkede yayımlandığı tespit edilen 4800 adet kitabın 1201'i şiir, öykü, roman, senaryo, hatırat, kültürel ve edebî araştırmalar olmak üzere edebiyat alanında yayımlanmış kitaplardan oluşmaktadır. Bu süre zarfında Almanya'da 374, Fransa'da 185, Amerika'da 163, İsveç'te 149, İngiltere'de 103 ve diğer ülkelerde de 55 adet eser yayımlanmıştır (Mehrabi, 1371: 30). Gedik de çalışmasında anılan tarihler arasında (Gedik, 2017: 120) bu verilere ilaveten Danimarka'da 5, Kanada'da 2, Arnavutluk'ta 1 ve İtalya'da bir kitabın yayımlandığını söyler. Mehrabi çalışmasında (1371) bu sayının yayımlanmış toplam eserlerin yaklaşık dörtte birine denk geldiğini ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında bu süreçte İran dışında yayımlanmış toplam eser sayısı 4800 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Daryuş Karger'in ülke dışında yayımlanan hikâye kitapları hakkında hazırladığı bibliyografya çalışması *Ketabşenasi-ye Dastan-e Kutah Der Harec Ez Keşver* adlı eserine göre sadece 1373 yılında İran dışında 366 hikâye kitabı ve 1374 yılında da 311 hikâye kitabı yayımlanmıştır. Öte yandan Mirzaağa Eskeri, *Şairan-e Mohacer ve Mohaceran-e Şair* adlı şiir bibliyografyası hakkındaki kitabında İran dışında yaşayan 127 şairin şiirine yer verdiği (Karger, 1375) görülmektedir.

Gerek yukarıda zikredilen 4800 rakamı ve gerekse de bir alt paragrafta ifade edilen yıllık 350 ortalama bir arada gördüğümüz en büyük rakamlar olması itibariyle önemsenmiştir ve genel dair bir fikir verebilmesi açısından burada zikredildiğini değilse sayının çok daha yüksek olduğu rahatlıkla tahmin edilebilmektedir. Burada verilen verinin yaklaşık 20 yıl öncesine ait olması da günümüzdeki güncel sayı hakkında en azından tahmin yürütmeye imkân verebilecektir. Çalışma sürecinde güncel veriye erişim sağlanamadığından bu veri kullanılmıştır. Karger'in çalışmasının sadece hikâye türü odaklı olması da genel yayın yekûnu hakkında fikir verebilecektir.

Diasporada Yayımlanan Farsça Edebî Dergiler

Diasporadaki İranların kültürel faaliyetleri arasında dergi yayıncılığının da önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Çalışma sürecinde tespit edilebildiği kadarıyla İran dışında yayımlanan süreli yayınlar 225 tanedir. Bu yayınlar siyasi, kültürel ve edebi olmak gibi çeşitli alanlarda yayımlanmışlardır. Bu yayınlardan 22 tanesi edebiyat dergisidir (Mehrabi, 1371). Günümüzde neredeyse düzenli olarak yayımlanan edebiyat dergisi bulunmayan İran'ın aksine İran dışında yayımlanan çok sayıda edebiyat dergisi olduğu ve bu dergilerin dünyanın değişik ülkelerinde farklı şehirlerde yayımlandığı görülmektedir.

Amerika'da İranlı göçmenler tarafından *Berresi-ye Ketab*, *Simorğ*, *Şenbeha*, *Ketab-e Noqte*, *Nime-ye Diger ve Per* olmak üzere 7 edebiyat dergisinin yayımlandığı tespit edilmiştir. *Berresi-ye Ketab*, yazar, eleştirmen, yayıncı ve çevirmen olan Mecid Ruşenger tarafından Amerika'nın Los Angles şehrinde 22 yıl boyunca yayımlanmıştır. Bu dergi daha önce 1344 yılında Tahran'da yayımlanmıştı. Yedullah Ruyayi, Daryuş Aşuri gibi eleştirmenlerin de yazdığı kitap tanıtım dergisi olan *Berresi-ye Ketab*, 1984 yılında Mecid Ruşenger'in Amerika'ya göç etmesiyle ikinci yayın dönemine başlamıştır. Ayrıca *Simorğ ve Şenbeha*, Los Angeles'ta, *Ketab-e Noqte*, Berkeley'de, *Nime-ye Diger*, Massachusetts'te, *Per*, Virginia'da yayımlanan dergilerdir (Mohacer, 1374/1996: 23; Mehrabi, 1371).

İsveç'te İran diasporası tarafından *Meks*, *Defter-e Kanun*, *Endişe-ye Azad*, *Rabun*, *Efsane*, *Esre Cedid* olmak üzere 7 edebiyat dergisinin yayımlandığı tespit edilmiştir. *Meks*, İsveç'in başkenti Stockholm'de Baran yayıncıları tarafından 11 sayı yayımlanmıştır. Bu dergi, *Huşeng Golşiri*, *Reza Qasemi*, *Mehşid Emirşahi* gibi yazarlar için hazırladığı özel sayılarla dikkat çekmiştir. Kültür edebiyat dergisi olan *Baran*, İsveç'in Stockholm şehrinde *Neşre Baran* tarafından *Meks*'ten sonra yayımlanmaya başlanmıştır. *Baran* dergisinin 31 sayı yayımlandığı tespit edilebilmiştir. Öte yandan *Deftere Kanun*, *Endişeye Cedid*, *Endişe-ye Azad*, *Rabun*, *Efsane* İsveç'te yayımlandığı tespit edilebilen diğer dergilerdir (Mohacer, 1374/1996: 23; Mehrabi, 1371).

Almanya'da İranlılar tarafından *Bang*, *Kave*, *İranşehr*, *Fahte*, *Gerdun*, *Kebud*, *Neda*, *Rudeki*, *Nevid*, *Yasmin* olmak üzere 10 adet edebiyat dergisinin yayımlandığı tespit edilmiştir. *Kave* ve *İranşehr* Berlin'de, *Bang* Dortmund'da, *Fahte* Köln'de, *Kebud* Hannover'da, *Neda*, Shtugart'da, *Rudeki*, Bon'da, *Nevid*, Saarbrücken'de, *Yasmin* Köln'de ve *Rudeki* Bonn'da yayımlanmıştır (Mohacer, 1374/1996: 23; Mehrabi, 1371; Gedik ve İsimtekin, 2019: 36).

İngiltere'de İran diasporası tarafından yayımlandığı tespit edilen 4 dergi vardır. *Nameye Kanun-e Nevisendegan-e İran der Teb'id*, İngiltere'nin başkenti Londra'da yayımlanmıştır. Bu dergi İran dışındaki İranlı yazarların kurduğu önemli bir kurum olan *Sürgündeki İranlı Yazarlar Birliği*'nin yayın organı olarak yayımlanmıştır. *Fanus* ve *Kanun* da Londra'da yayımlanan diğer dergilerdendir. *Nime-ye Diger* Cambridge'de yayımlanmıştır (Mohacer, 1374/1996: 23; Mehrabi, 1371).

Fransa'da yayımlanan 2 Farsça dergi tespit edilmiştir. *Areş* Fransa'nın başkenti Paris'te 1369/1991 yılında yayımlanmaya başlanmıştır 23 yıl boyunca 110 sayı yayımlanmıştır. Yine *Çeşmendaz* da Fransa'nın başkenti Paris'te yayımlanmıştır (Mohacer, 1374/1996: 23; Mehrabi, 1371).

Norveç'te İran diasporası tarafından yayımlanan 1 dergi tespit edilmiştir. *Aftab* dergisi Norveç'in başkenti Oslo'da yayımlanmıştır (Mohacer, 1374/1996: 23; Mehrabi, 1371).

Hollanda'da 1 adet diaspora dergisi tespit edilmiştir. *Pejovak* dergisi Hollanda'nın Almere şehrinde yayımlanmıştır (Mohacer, 1374/1996: 23; Mehrabi, 1371).

İsviçre'de İranlıların yayımladığı 2 Farsça dergi yayımlandığı tespit edilmiştir. Bunlar Stockholm yayımlanan *Endişe-ye Azad* ve *Areş* dergileridir (Mohacer, 1374/1996: 23; Mehrabi, 1371).

Sonuç

İran Diaspora edebiyatının en önemli özelliği metinlerdeki zaman ve mekânın değişmiş olmasıdır. Anlatılardaki mekân artık İran değildir, eserlerde anlatılan olaylar diaspora mekânlarında geçmektedir. Anlatının zamanı da buna bağlı olarak geleneksel zamandan farklılık gösterir.

Eserler Farsça kaleme alınmıştır ancak kullanılan Farsça İran'da kaleme alınan eserlerdeki Farsçadan farklıdır. Dildeki değişimin kelimelerden ziyade kelimelerin kullanım alışkanlıklarıyla alakalı olduğu görülmektedir. Öte yandan yazarın ikamet ettiği ülke dili de zaman zaman Farsçaya karışmıştır. Özellikle anlatılarda yer verilen diyaloglarda yeni bir karakter olarak ortaya çıkan Farsçayı tam bilmeyen, rahat konuşmayan kahramanların dilinden yazarın ikamet ettiği ülkeye göre değişmekle beraber İngilizce, İsveççe, Fransızca, Almanca v.b. gibi yabancı kelimelerin diyalog aralarına sızarak dile karıştığı görülmektedir. Bu durum daha çok tiyatro ve sinema metinlerinde daha yoğun bir şekilde dikkat çekmektedir. Diaspora eserlerinde karşılaştığımız bu durum Hollywood sinemasının göç filmlerindeki *spanglishe* benzetilmekte ve buradan hareketle *persenglish* olarak isimlendirilmiştir.

İran'da yaşanan rejim değişikliği nedeniyle artık ülke içinde yayım izni alamayan eserlerin diasporadaki yayınevleri tarafından yayımlanmasıyla birlikte bu tarz muhalif eser sayısında artış olduğu söylenebilir. Bu bağlamda çeşitli yazarlar herhangi bir baskı altında olmadıklarından geleneksel kodları da aşarak eserlerinde yeni temalar işlemiştir. Bu durum ahlaki yozlaşma, ifşacılık gibi eleştirilere sebebiyet vermiştir.

Bir yandan eserlerdeki dilin dezenformasyona uğradığı görülürken öte yandan özellikle sonraki nesiller Farsça öğrenmek için de yine bu eserlere başvurmak durumunda kalmıştır.

Günümüzde diasporada dört milyonu aşkın İranlının yaşadığı belirtilmektedir. Yayımlanan eserler ve dergilerin de İranlı nüfusun yoğun olarak yaşadığı ülke ve şehirlerde daha çok yayımlandığı görülürken yine bu ülkelerde edebî ve kültürel faaliyetlerin yoğunluğu da dikkat çekmektedir.

Özellikle son dönemde okur kitlesini arttıran girişimlerden birisi de yayıncılar birliğinin kurulmasıyla yayıncıların örgütlenmesiyle birlikte Afganistanlı ve Tacikistanlı göçmenlerin de hedef okur kitlesi olarak değerlendirilmesi olduğu görülmektedir. Farsça eser yayımlayan yayıncılar artık genel olarak Farsça konuşan kitleyi hedef kitle olarak kabul ederek yayın yapmaktadırlar.

Bu çalışmada diasporada beş bin civarında Farsça edebî eser yayımlandığı, farklı ülke ve şehirlerde faaliyet gösteren 113 edebî eserler yayımlayan yayınevinin olduğu ve yine 22 edebiyat dergisinin olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Balcı, M. (2016). *Taşa Kazınmış Sözler: İslâm Öncesi Fars Öğüt Edebiyatı*, İstanbul: Büyüyenay.

Eqnemi, R. (1396). "Gozareşi Ez Teşkil-e Nemayeşgahee Ketab Der Lenden", *Avaye Teb'id*, 2/110-111.

Esedî, M. (1373). *Ba Beççeha-yi Teb'id*, Stockholm: Mina.

Fellah, Q. ve Berameki, S. (1394), "Berresi u Tehlile Motune Mohacerete Farsi Ba Ruykerde Revayetşenasi-ye Pesaeste'mari", *Dofeslname-ye Zeban u Edebiyat-e Farsi*, 23/79.

Gedik, Ü. (2017). "İran Göç Yazın Süreci, *Doğu Göç Edebiyatı*, S. 117, İstanbul: Demavend.

Gedik, M. (2017). "M. Nâdir Nâdirpûr'un Şiirlerinde Göç ve Nostalji, *Doğu Göç Edebiyatı*, s. 100-112, İstanbul: Demavend.

İşimtekin, S. ve Gedik, Ü. (2019). "İran Göç Edebiyatının Önde Gelen Temsilcileri Üzerine", *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, S.3, Bayburt.

Kanar, M. (1996), "İran Sürgün ve Göçmen Edebiyatı", Feridun Andaç (haz.), *Sürgün Edebiyatı, Edebiyat Sürgünleri*, İstanbul: Bağlam.

Karacan, O. (2019), "Osmanlı Devleti'nin İran Meşrutiyeti Üzerindeki Tesiri Hakkında Bir Mütalaa", *Journal of History School*, 43, 1413-1447.

Karger, D. (1375). *Ketabşenasi-ye Dastan-e Kutah Der Harec Ez Keşver*, Upsala.

Mehrabi, M. (1371). *Ketabşenasi-ye Ketabha-ye Farsi Monteşere Der Harec Keşver*, Koln.

Mir Abidini, H. (1398). *Heştad Sal Dastan-e Kutah-e İrani: Ez 1350 Ta 1380*, Tehran: Horşid.

Mohacer, N. (1374). *23 Dastan-e Kutah-e İrani Der Teb'id*, *Twenty-Three Iranian Short Stories In Ehile*, Berkeley: Noghteh

Moradi, F., Letisya N., Ali E., Dilşad, R., Mesud H., Bineyaz, B. (2014). *Neşr-e Farsi Der İran, Efqanestan, Tacikestan, Ozbekistan, Orupa ve Amrika*, Feranse, Paris: Alyans.

Noqrekar, M. (2017). *تبعیدی یا خارجنشین* <https://roshanfekr.org/2017/01/26> Erişim Tarihi: 29.09.2021

Seqayi, B. (1999). *Hekayet-e Dastan: 8 Sohenrani Ez Hemayeş-e Dastannevisi Der Teb'id*, Rotterdam: Dena.

Seyfi, E. (1378). "Çap o Neşre İraniyan Der Harec Ez Keşver" *Negah-e Now*, 33/26.

Temizel, A. (2017). "Mevlâna'nın Anadolu'ya Göçü ve Edebi Kazanımlar", *Doğu Göç Edebiyatı*, İstanbul: Demavend.

Hanqah, M. C. (1391), "Mehez-e Şenasi-ye Metbuat-e Farsizeban-e Harec Ez Keşver", *Ketabe Mah*, 172.

Hezrayi, P. (1382), *Ez Poşt-e Pencere-ye Teb'id*, Hamburg: Sonbole.

Hociniyan, H. (1396). "Nemayeşgahe Ketabe Bedune Sansur Der Lenden ve Sayer Şehrhaye Orupayi, Amrika ve Kanada" *Ava-ye Teb'id*, 2/110.

Yaheqqi, C. (1381-1382), "Edebiyat-e Mohaceret" *Ketabe Mah/Edebiyat u Felsefe*.

Yalçın, C. (2004), *Göç Sosyolojisi*, Ankara: Anı.

İnternet Kaynakları

Zerinpenah, S. (1390), *در جست‌وجوی حل مشکل نشر فارسی در خارج از ایران*, http://www.bbc.com/persian/arts/2011/06/110630_141_book_farsi_publication_abroad (Erişim Tarihi: 02.10.2021).

Hoşnam, İ. (2012a), *مروری بر ادبیات فارسی در مهاجرت یا تبعید*, [dw.com/fa-ir](http://www.dw.com/fa-ir). (Erişim: 8.11.2017)

Hoşnam, İ., (2012b), *ادبیات مهاجرت و بازاندیشیهای تبعید*, <http://www.dw.com/fa-ir/-ادبیات>, <http://www.dw.com/fa-ir/-ادبیات> (Erişim Tarihi: 01.11. 2021)

Haksar, N. (2012), *دبیات ایرانی در تبعید: "ما به کره ماه پرتاب نشده‌ایم"*, www.dw.com/fa-ir: Erişim Tarihi: 15.01.2019.

Tiregol, M. (2004). *سی سال ادبیات فارسی در تبعید*, <http://www.asar.name/2004/06/blog-post.html>, 17.07.2019.

İstedadişad, M. (2015), *دو ده ی رمان ایرانی در تبعید*, www.raahak.com, Erişim Tarihi: 11.07.2018.

Encomen-e Qeleme İnan, www.iranianpen.com, (Erişim Tarihi: 20.10.2021)

Resayi, M. C. (1394). *ایران رتبه اول فرار مغزها در جهان است*, <http://baharnews.ir/news/99601> (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

Mociri, E. H. (1399), *آمار ایرانیان خارج از کشور (آمار رسمی وزارت امور خارجه، 1399)*, www.applymag.ir, Erişim Tarihi: 27.09.2021.

Me'rufi, E. (2007). *داستاننویسی در غربت*, <http://www.dw.com/fa-ir> (Erişim Tarihi: 27.10.2007).

Merkeze Motaleat-e İran Der Lenden/ Londra İran Araştırmaları Merkezi (1382).
www.iranianstudies.org, (Erişim Tarihi: 20.10.2021).

Ruşenger, M., (2012). Moruri Ber Edebiyat-e Farsi Der Mohaceret ya Teb'id,
<https://www.dw.com/fa-ir/>, Erişim Tarihi: 19.12.2020.

MUHAMMED BİN HİNDUŞAH NAHÇIVANI TARAFINDAN "SİHAHUL-FURS" SÖZLÜĞÜNDE KULLANILAN İSLAMİ TERİMLER

Miryaqub SEYİDOV¹

Öz

İran'da Türkler devletçilik, askeriye, ticaret, siyaset ve edebiyat alanlarında olduğu gibi sözlükbilimin gelişmesinde de büyük rol oynamışlardır. Özellikle Gazneli, Selçuklu ve İlhanlı devletlerinin İran'da hakimiyet kurmasından sonra İran, Türk-İslam kültürünün anavatanı olmuştur. Türk ve İslam kültürlerinin birbirini tamamlaması nedeniyle Türk bilim adamlarının İslam dini ile ilgili araştırmalara daha fazla ilgi gösterdiği gözlemlenmiştir. İran'da dilbilim alanında yazılmış ikinci Farsça-Farsça sözlük olan "Sihahul-furs" lügati da dönemin tanınmış bilginlerinden ve İlhanlı devleti döneminde İslam'ın en özel sorumluluklarından biri sayılan "Kadılık" görevinde bulunmuş Muhammed bin Hinduşah Nahçıvani tarafından kaleme alınmıştır.

Makalede dilbilimci alimin hayatı, eserleri, İlhanlı devleti döneminde üstlendiği bazı önemli görevler vb. gibi konularda değerli bilgiler işlenmiştir. Türk dünyasının önemli şahsiyetlerinden biri olan Muhammed bin Hinduşah Nahçıvani, "Sihahul-furs" sözlüğünde İslam ile ilgili birçok kelimeyi yeniden araştırmış ve bunlar hakkında önemli bilgiler sunmuştur. Bu değerli bilim adamının hazırladığı eser, İran tarihinde yazılmış ikinci Farsça-Farsça sözlük olması nedeniyle başta İran olmak üzere tüm Farsça konuşan ülkelerin sözlük bilimcilerinin ana kaynağı olmuştur. Bu sözlük İran tarihi ve Fars dili için ne kadar önemliyse, Türk-İslam kültürünün önemli bir mirası olması açısından da Türk dünyası için ayrı bir önem taşımaktadır.

"Sihahul-furs" da geçen İslam dini ile ilgili kelimelerin çoğu Arapça olmakla birlikte Farsça kökenli bazı kelimelere de rastlanmaktadır. Muhammed Nahçıvani bu kelimeleri Arapça karşılıklarıyla birlikte sözlüğünde açıklamış ve onlar hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Sözlükteki kelimeler Kuran-ı Kerim'den, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı kitaplarından, İranlı sözlük bilimcilerin çeşitli zamanlarda yazdığı sözlüklerden vb. gibi kaynaklar ışığında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Nahçıvani
Şemsi monşi
İrem
Sihahul-furs
Burhan-e kate

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi:
06.11.2022

Kabul Tarihi:
31.12.2022

E-Yayın Tarihi: 31.12.2022

ISLAMIC TERMS USED IN THE "SİHAHUL-FURS" DICTIONARY OF MUHAMMAD IBN HINDUSAH NAKHCHIVANI

Throughout the history of Iranian statism, the Turks played a significant role in the improvement of areas such as military, trade, administrative issues, literature, linguistics, and so on. Iran became the center of Turkish-Islamic culture, particularly after the Ghaznavid, Seljuk, and Ilkhanid dynasties took control of the country. Because Turkish and Islamic cultures are complementary, it has been observed that Turkish researchers place a greater emphasis on researching Islam. Muhammed bin Hinduşah Nakhchivani, a well-known clerk of his time who spent many years performing the duty

Keywords

Nakhchivan
Shams monshi
İrem
Sihahul-furs
Burhan-e qate

Article Info

¹ Doktora Öğrencisi, Nahçıvan Üniversitesi, Yabancı Diller Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Bölümü, miryaqub.seyidov92@gmail.com. ORCID: 0000-0002-9622-8282.

of “Kadi” which was regarded as one of the most important duties of the Islamic religion, was the author of the dictionary “Sihahül-furs,” which is regarded as the second Persian-Persian dictionary written in the field of linguistics in Iran. The article covers insightful information on topics such as the linguist scholar’s life, his works, some important duties which he took charge of during the Ilkhanate state, and more. Muhammed bin Hinduşah Nakhchivani one of the leading figures in Turkish-Islamic society reinvestigated a number of terms from the “Sihahül-furs” dictionary that were related to Islam religion and provided significant information. The fact that this esteemed scholar’s dictionary is the second Persian-Persian dictionary to be published in Iranian history has led to its acceptance as the primary resource for lexicographers studying the Persian language, particularly in Iran. Although the majority of the words in the “Sihahül-furs” lexicon that are related to Islam are Arabic, there are also some words that have Persian origins. The words that Muhammed Nakhchivani used in his lexicon were explained along with their Arabic equivalents, delivering comprehensive information about the terms. As a significant piece of Turkish-Islamic cultural heritage, this dictionary is significant not only for the history of Iran and the Persian language but also for the Turkish world.

Research Article
Received: 06.11.2022
Accepted: 31.12.2022
OnlinePublished:31.12.2022

Azerbaycan’ın Nahçıvan bölgesinden olan Nahçıvaniler sülalesi XIII-XIV yüz yıllarda İslam coğrafyasında bilim ve kültürün gelişimine önemli katkıda bulunmuştur. Kurucusu Sencer ibn Abdullah Nahçıvani olan bu sülalenin çok sayıda tanınmış şahısları olmasına rağmen, bu sülalenin en ünlü temsilcileri Fahreddin Ebulfezl Hinduşah ibn Sencer ibn Abdullah es-Sahibi el-Girani Nahçıvani ve Muhammed ibn Hinduşah Fahreddin Nahçıvani olmuştur. Baba ve oğul olan bu iki değerli bilim insanı İlhanlılar devletinde önemli mevki ve görevlerde çalışmıştır. Muhammed ibn Hinduşah Nahçıvaninin babası olan Fahreddin Hinduşah Nahçıvani Bağdat’ta Müstenseriye medresesinde okumuş ve İlhanlı devletinde ünlü filozof, müneccim, şair, mütercim, tarihçi, dil bilimci vs. olarak tanınmıştır. İlhanlılar devletinde “Sahibi divan” makamında bulunmuş Alaeddin Ata Melik Cüveyninin en yakın arkadaşlarından biri olan Fahreddin Nahçıvani Kaşan bölgesinin emiri olan kardeşi Seyfüddevle Emir Mahmud’un naibi görevini üstlenmiştir. İlhanlılar döneminin ünlü tarihçisi Kemalettin ibn El-Fuvatının kayıtlarında Fahreddin Nahçıvaninin Bağdat’ın ünlü “En-Nizamiye” ve “El-Müstenseriye” medreselerinde öğretmenlik yaptığı bilgisi mevcuttur. Ünlü tarihçi aynı zamanda Fahreddin Nahçıvaninin çalışkan bir kişi olduğunu, farklı kitaplar yazdığını, felsefe ve edebiyatla birlikte hesap ve nücum ilimlerine de ilgili olduğunu belirtmiştir. İbn Fuvati bu bilgilere ek olarak, F. Nahçıvaninin Türk, Arap, Fars ve Pehlevi dillerini çok ileri seviyede bildiğini de ilave etmiştir. Bu değerli alimin günümüzde bilinen en ünlü eserleri Emevî ve Abbasi halifeleri ile ilgili yazdığı “Tearibüs-Selef”, Farsça-Türkçe sözlük olan “Sihahul-Acem” ve “Mevaridül-Arap” şiirler toplusudur.

Yukarıda işaret edilen bilgilerden de anlaşıldığı üzere, Muhammed bin Hinduşah Nahçıvani İlhanlılar devletinin en ünlü bilim insanlarından olan Fahreddin bin Hinduşah Nahçıvaninin oğlu ve Nahçıvaniler sülalesinin temsilcisidir. Aynı zamanda, ünlü bir kâtip olması nedeninden “Şemsi Münşi en-Nahçıvani” lakabı ile tanınmıştır. Muhammed Nahçıvani İlhanlılar devletinin ünlü hekimi ve Sadrazamı Reşidüddin Fazlullah-ı Hanedanının oğlu Giyaseddin Raşidinin en yakın arkadaşı ve kâtipi olmuştur. M. Nahçıvani Arap, Fars ve Türk dillerinin yanı sıra, din bilimlerine de derinlemesine vakıf bir alim olması nedeninden, Azerbaycan’da Çobaniler devleti zamanında sultan Üveys tarafından “Kadıl-Memalik” dini görevine atanmış ve bu vazifeyi layıkıyla yürütmüştür.²

Sihahul-Furs Sözlüğünde Kullanılan İslami Kelimeler

Muhammed bin Hinduşah Nahçıvaninin kaleme almış olduğu “Sihahül-Furs” sözlüğü İran sözlük bilimi tarihinde Ebu Mensur Esedi Tusinin “Lugat-e Furs” veya “Ferheng-i Esedi” adlı sözlüğünün ardınca ikinci Farsça-Farsça sözlük olarak kabul edilmektedir. Bu sözlük İran’da tarih, sosyoloji, dil ve kültürün gelişimi sürecinde İslam dininin rolünü anlamak bakımından eşsiz bir sözlük sayılmaktadır. Mühteva bakımından oldukça zengin olan sözlük İran’da yaşayan çeşitli halkların dini, dili, kültürü ve gelenekleri ile ilgili önemli bilgiler içermektedir. “Sihahül-Furs” sözlüğünde Zerdüştlük, Budizm, Hristiyanlık dinleri ile ilgili farklı kelimeler mevcut olsa da yazarın İslami kelimeler hakkında sunduğu bilgiler özel bir önem arz etmektedir. “Sihahül-Furs” sözlüğünde kullanılan İslami terimler sayca az olmamakla beraber, onlardan çok azı hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Sözlüğün yazıldığı yüzyılda insanların dini medreselerde İslami bilgileri öğrenmesi, dini kuralların hayatın tüm alanlarını kapsaması nedeninden, yazar sözlükte geçen İslami terimlerin her biri hakkında ayrı-ayrılıkta malumat vermeyi gerek görmemiş, sadece bazı İslami kelimeleri seçerek onlarla ilgili kısa izahlar sunmuştur. Sözlükte geçen İslami kelimelerden bazıları aşağıdakilerdir:

نام پدر ارم - بهشت شداد عاد باشد و عرب نیز ارم گویند. (فرهنگ صحاح الفرس، ص. 215)

عاد و یا نام شهر قبيله عاد می باشد. (فرهنگ نظام الاطباء، جلد 1، ص. 180)

Transkripsiyon: “İrem – Beheşte Şeddade Ad başed ve ereb niz İrem guyend. (Ferhenge Sihahül-Furs, ss.215) Name pedere Ad veya name şehre kabileye Ad mi başed. (Ferhenge Nizamül-Etba, cilt 2, ss. 180)”

İrem- Sihahül-Furs sözlüğünde bu kelimenin Arap dilinde Şeddad Adın cenneti anlamına geldiği ifade edilmiştir.³ İranlı dilbilimci Profesör Ali Ekber Said

² Vakıf, Piriyevev (2004). “Nahçıvan Tarihinden Sayfalar”. Baku: Müellim Yayınevi . 69-75

³ Muhammed bin Hinduşah Nahçıvani (1976) . “Sihahül-Furs”. Tahran: Bongae Tercome ve Neşre Ketab. s.210

Nefisi kendisinin “Nizamül-Etba” sözlüğünün birinci cildinde “İrem” kelimesinin “Ad kavminin atası” veya “Ad kavminin şehri” anlamına geldiğini belirtmiştir.⁴ İrem kelimesiyle ilgili eski sözlüklerde geniş bilgi olmasa da birçok efsanelerde onun yer yüzünde inşa edilmiş cennet bahçesi olduğundan bahis edilmiştir.

Mukaddes Kuranı Kerimin Fecir suresinin altıncı, yedinci ve sekizinci ayetlerinde “İrem” hakkında bilgi verilmiştir. İrem kelimesi Fecir suresinin ayetlerinde aşağıdaki gibi anlatılmaktadır.

"أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ. إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ. الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلَهَا فِي الْبِلَادِ"

Transkripsiyon: “Elem tera keyfe fe'ale rabbuke bi'ad. İreme zatil imâd. Elleti lem yuhlak misluha fil bilad.”

Anlamı: (Ey Muhammed!) Rabbinin, (Hûd'un kavmi) Ad'e, şehirler içinde benzeri kurulmamış olan, sütunlarla dolu İreme ne yaptığını görmedin mi?⁶

Ayetlerde Ad kavmi ve sütunlar sahibi İrem şehri birlikte zikir edilmiştir.

Kuranı Kerimin Hud suresinin 50. ayetinde İrem şehrinde yaşayan “Ad kavmi” ve peygamberleri Hud Aleyhisselam ile ilgili bilgiler mevcuttur. Ayet aşağıdaki şekildedir:

"وَالِى عَادِ أَخَاهُمْ هُودًا"

Transkripsiyon: “Ve ila Adin ehahum Huden”

“Ad kavmine de kardeşleri Hudu gönderdik.”⁸ “Hud” suresinin elli sekizinci ve elli dokuzuncu ayetlerinde yüce Allah şöyle buyuruyor:

"وَنَجَّيْنَاهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ"

“

Transkripsiyon: “Ve necceynahum min azabin ğaliz. Ve tilke adun cehadu bi ayati rabbihim ve asav rusulehu vettebeu emre kulli cebbarin anid.”

“Helak emrimiz gelince, Hûd'u ve beraberindeki iman etmiş olanları, tarafımızdan bir rahmetle kurtardık. Onları ağır bir azaptan kurtardık.”¹⁰

Ayetlerden de anlaşıldığı üzere Hud Aleyhisselam'ın peygamber olarak gönderildiği Ad kavmi ve onların yaşadığı memleket olan şehir yüce Allah'ın ağır gazabına uğramış, Hud Aleyhisselam ve beraberinde olan kişiler ise kurtarılmıştır.

İrem şehrinin nerede olduğu ile ilgili Kuranı-Kerimde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat Fecir suresinde Ad kavmi ile İrem şehri arasında sıkı bir ilişki

⁴ A.Nefisi (1963). “Nizamül-Etba”. 1. Cilt . Tahran: Hayyam Kitapfuruşı Matbaası. s. 180

⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı (2018). “Kuran-ı Kerim”. 5. Baskı. İstanbul: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık. s. 592

⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı (2011). “Kuran-I Kerim Meali”. Ankara: Yenigün Matbaacılık. s. 684

⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı (2018). “Kuran-I Kerim”. 5. Baskı, İstanbul: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık. s. 592

⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı. (2011). “Kuran-ı Kerim Meali”. Ankara: Yenigün Matbaacılık. s. 684.

⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı (2018). “Kuran-ı Kerim”. 5. Baskı, İstanbul: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık. s.227

¹⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı (2011). “Kuran-ı Kerim Meali”. Ankara: Yenigün Matbaacılık. s.245

olduğu anlaşılmaktadır. Kuranı-Kerimin “Ahkaf” suresinin yirmi birinci ayetinde Ad kavmi ve yaşadıkları yerden aşağıdaki şekilde bahis edilmiştir.

وَأَذْكُرُ آخَا عَادٍ إِذْ أُنذِرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَّتِ النَّوْذُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي

11 أَحَافٌ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ

Transkripsiyon: “Vezkur eha adin, iz enzere kavmehu bil ahkafi ve kad haletin nuzuru min beyni yedeyhi ve min halfihi ellâ ta’budu illallah, inni ehafu aleykum azabe yevmin azim”

“Kendisinden önce ve sonra uyarıcıların gelip geçmiş olan Ad kavminin kardeşini (Hûd’u) hatırla. Hani Ahkaf’taki kavmini, “Ancak Allah’a ibadet edin, çünkü ben sizin adınıza büyük bir günün azabından korkuyorum” diye uyarıştı.”¹²

Mevlâna Firaki tarafından kaleme alınan “Kırk Sual” kitabında da İrem cennetinden bahis edilmektedir. Kitap Yahudi dini alimleri tarafından fahri-kâinat hazret peygambere (s.a.s) ünvanlanan kırk soru ve peygamberin bu sorulara verdiği cevaplardan bahis etmektedir. Yahudiler tarafından hazret peygambere (s.a.s) verilen yirmi beşinci soru eski zamanlarda yer yüzünde tanrılık iddiasında bulunan ve kendisi için Cennet inşa eden hükümdarın kim olduğudur. Aziz İslam peygamberi (s.a.s) Yahudi alimlerin bu sorusunu aşağıdaki şekilde cevaplamıştır:

“Cennet beyan eden Şeddad bin Ad idi. Adın iki oğlu, babalarının rızası ile atalarının tahtına geçerek padişah oldular. Lakin her ikisi de zalim ve sitemkâr idiler. Atalarının tahtına geçip oturduktan sonra hazinelerini açtılar. Bu paralar ile hadsiz hesapsız asker toplayıp yeryüzünde bulunan diğer padişahların şehirlerine ve hazinelerini gasp ettiler. Maşrıktan mağribe (doğudan-batıya) kadar aldılar. Sonra zalim oğullarından biri öldü. Bunun üzerine tüm mal-mülk, taht ve saltanat Şeddada kaldı. Padişahlık onun oldu. Kendisi gayet gururlu ve serkeş idi. Hatta Allahlık davası dahi etmeye başladı.

Şeddad, Tanrılık davası ettiği zaman, zamanının nebileri ve alimleri kendisine dediler ki:

"Ya Şeddad! Yerlerin ve göklerin Allah'ı vardır. Nitekim Hak Teala buyuruyor ki:

"Yuhi ve yumit" (İsterse diri kılar, isterse öldürür. O, her şeye kadirdir.)

Bunun üzerine Şeddad Aleyhillane şöyle cevap verdi:

“O gök tanrısıdır. Ben ise yer tanrısıyım. Ben de öldürmeye ve diriltmeye kadirim.” dedi. Daha sonra yüz kişi getirtti Bunların ellisini öldürdü, ellisini de azat etti.

Bu zaman orada bulunan alimler dediler ki:

¹¹ Diyanet İşleri Başkanlığı (2018). “Kuran-ı Kerim”. 5. Baskı, İstanbul: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık. s. 504

¹² Diyanet İşleri Başkanlığı (2011). “Kuran-ı Kerim Meali”. Ankara: Yenigün Matbaacılık. s.559

Ya Şeddad! Yüce Allah kıyamet gününde mümin bendelerinin ebedi rahata ermesi için, içinde çeşitli nimetler bulunan, dil ile tarif edilmesi mümkün olmayan cennetler yarattı. İlaveten ona karşı gelen kulları, yani senin gibi kafirlere azap etmek için de Cehennemi yarattı.

Şeddad şöyle cevap verdi: “Onun hükmü gökte olan mahlukatına, benim hükmüm ise yerde olan kullanmadır, eğer O, kıyamet gününde kullarına vadettiği şeyleri verecekse, ben de kullarıma Cenneti dünyada nasip ederim.

Türkiye’nin önemli dilbilimci alimlerinden olan profesör İskender Pala “Ansiklopedik Divan Şiir Sözlüğü” kitabında Şeddadla ilgili bilgi önemli bilgiler vererek yazmıştır: “Şeddad Hud peygamberin zamanında Yemende yaşayan Ad kavminin hükümdarı idi. Zamanında birçok yapılar ve bentler inşa ettirmiş ve kendisine kibir gelip tanrılık iddiasında bulunmuştur. Bunu ispat için de “Bağı-İrem” denilen bir bahçe ve içine saray yaptırmıştır. Bu bahçe ve saray o derece güzel ve kıymetli taşlarla yapmış ki, Şeddad halkına, buranın Cennetten daha güzel bir yer olduğunu söylemiştir. Meğer Şeddad Cennetin vasıflarını Hud peygamberden dinlemiştir. İrem bağı Suriye’de yapılmıştır. İrem bahçesinin inşası tamamlandıktan sonra Şeddad askerleriyle birlikte yarattığı cennetini görmeğe giderken yolda helak olmuştur. Rivayete göre önce Şeddad ölmüş, sonra ordusu ve yaptırdığı Bağı-İrem yok olmuştur. Bugün büyük yapılara Şeddadi bina denilir.¹³

الر - به معنی سرین باشد. (فرهنگ صحاح الفرس ، ص.99) الر حروف مقطعه در اوایل سوره
ها به معنی انا الله الرؤف است. (فرهنگ نظام الاطباء، جلد 2، ص. 369)

Transkripsiyon: “Elif Lam Ra – Be meniye serin başed.” (Ferhenge Sihahül-Furs, ss. 99) Elif Lam Ra hurufe mukattaa der evayele sureha be meniye “Ene Allahu er -Rauf” est. (Ferhenge Nizamül-Etba, cilt 2, ss. 369)”

Elif lam ra – İslam dininin mukaddes kitabı olan Kurani-Kerimin bazı surelerinin başında yazılan harflerle ilgili “Sihahül-Furs” sözlüğünde çok az bilgi mevcuttur. Sözlükte “Elif,lam,ra” surenin manasında.¹⁴ Doktor Ali Ekber Nefisi ise kendisinin “Nizamül-Etba” sözlüğünde “Elif,lam,ra”nın anlamını “Ben gören Allahım!” manasında kullanıldığını açıklamıştır.¹⁵

Sihahül-furs sözlüğünde geçen “الر” – “Elif,lam,ra” Kurani-Kerimin “Huruf –u Mukattaa” adlandırılan harfleri sırasındadır. Türkiye Diyanet Vakfının yayınladığı “İslam Ansiklopedisi”nin 18. cildinde bu kelime ile ilgili geniş bilgi verilmiştir.

¹³ İskender, Pala (1989). “Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü”, İstanbul: L.M Yayın Evi. s.436

¹⁴ Muhammed bin Hinduşah Nahçıvani (1976). “Sihahül-Furs”, Tahran: Bongahe Tercome ve Neşre Ketab. s.99

¹⁵ Doktor Ali Ekber Nefisi (1963). “Nizamül-Etba”, 1.cilt, Tahran: Kitapfuruşiye Hayyam Matbaası. s. 369

Ansiklopedide “الر”nın anlam itibariyle “huruf” – harf kelimesinin çoğulu ve “mukattaa” – “ayrılmış” veya “kesilmiş” manasında kullanıldığı belirtilmiştir.¹⁶

ابو يحيى - كنيته "ملك الموت" است و عرب نیز "بو يحيى" گویند. (فرهنگ صحاح الفرس ، ص.299) ماخوذ از تازی و نام حضرت عزرائیل است. (نظام الاطباء ، جلد 1، ص. 663)

Transkripsiyon: “Ebu Yehya – Kunyete “Melek ül-Mevt” est ve ereb niz Buyehya guyend. (Ferhenge Sihahül-Furs, ss. 299) Mahuz ez tazi ve name hezrete Azrail est. (Nizamül-Etba, cilt 1, ss. 663)”

Ebuyehya – Sözlükte geçen Arap kökenli bu kelimeyle ilgili bilgi çok az olsa da, M. Nahçıvani bu sözün anlamının “ölüm meleği”, hazreti Azrail’in lakabı olduğunu belirtmiştir.¹⁷ İranlı dil bilim profesörü Ali Ekber Nefisi de M. Nahçıvaninin yazmış olduğu gibi, kendisinin “Nizamül-etba” sözlüğünde bu kelimenin “ölüm meleği” anlamını ifade ettiğini yazmıştır.¹⁸ İran’ın ünlü tarihçi alimi Muhammed ibn Utbinin İran’da İslam dininin yayılmasından başlayarak, Gazneviler zamanına kadar geçen tarihi olaylarla ilgili önemli açıklamaları içeren “Tarihe Yemeni” isimli kitabında da “Ebuyehya” kelimesi ölüm meleği anlamında kullanılmıştır.¹⁹ Bir çok fars şairleri de kendi şiirlerinde “Ebuyehya” ismini hazret Azrail anlamında kullanmıştır. Ünlü Azerbaycan şairi Hakani Şirvaninin aşağıdaki şiirinde de Azrail ve Ebuyahya isimleri eşanlamlı şekilde kullanılmıştır:

دیم سحرگهی ملک الموت را که پای
بی کفش می گریخت ز دست و پای ری
گفتم تو نیز!- گفت چو ری دست برگشاد
بویحیی ضعیف چه باشد بی پای ری.

Transkripsiyon:

Didem sehergehi Melek ül-Mevt ra ke pay,
Bi kefen migoriht ze deste vebaye Rey,
Goftem to niz! – Goft çou Rey dest bergoşad,
Buyehyaye zeif çe başed bepaye Rey!

Anlamı:

“Bir sabah aniden Azrail ile karşılaştım,
Onu Reyin yaydığı vebadan çıplak ayakla koşarken gördüm.
Söyledim: “Sen de mi koşuyorsun ey Azrail?
Dedi: “Ben zavallı Ebuyehya Reyin karşısında nasıl dura bilirim?”²⁰

¹⁶ Türkiye Diyanet Vakfı. (1963). “İslam Ansiklopedisi” 18. cilt. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

¹⁷ Muhammed İbn Hinduşah Nahçıvani. (1976) “Sihahül-Furs”. Tahran: Bongahe Tercome ve Neşre Ketab. s.299

¹⁸ Doktor Ali Ekber Nefisi (1963). “Nizamül-Etba”, 1.cilt, Tahran: Kitapfuruşiyeye Hayyam Matbaası. s. 663

¹⁹ Muhammed ibn Utbi (1955). “Tarihe Yemeni”, Tahran: Muhammed Ali Ferdin Matbaası. s.243

²⁰

تشلیخ - به معنی سجاده بود. (فرهنگ صحاح الفرس ، ص.63) سجاده و جانماز را گویند.
(فرهنگ برهان قاطع، جلد 1، ص. 496)

Transkripsiyon: “Teşlih – be meniye seccade bud.” (Ferhenge Sihahül-Furs, ss. 63) Seccade ve canemaz ra guyend. (Ferhenge Burhan e-Kate, cilt 1, ss. 496)

Teşlih – “Seccade” anlamını veren bu kelime köken itibariyle meçhuldür.²¹ Burhan-e Kate sözlüğünde de görülen “teşlih” kelimesi seccade veya Farsça karşılığı olan “canemaz” manasında beyan edilmiştir.²² Sözlük bu kelime ile ilgili malumat vererek, yazmaktadır:

در سه نسخه از لغت فرس اسدی هم کلمه تشلیخ بمعنی سجاده آمده است. گمان ما این کلمه غریب که با وزن و قیافه خود هیچ شباهتی با کلمات فارسی ندارد، محتملاً از یکی از السنه سامی و یا آرامی از قدیم الایام در زبان فارسی داخل شده بوده است و بعدها مهجور و متروک شده است.

Anlamı: “Lugat-e Furs” sözlüğünün her üç nüshasında da “teşlih” kelimesi “seccade” anlamında kullanılmaktadır. Vezni ve görünümü bakımından Farsça kelimelerle hiçbir ortak yanı olmayan bu garip kelimenin, fars diline eski zamanlarda, Sami veya Arami dillerinden dahil olduğu gümün edilmektedir.²³

رستخیز و رستاخیز - هر دو نام های قیامت اند. (فرهنگ صحاح الفرس ، ص.126) به معنی برخاستن مردگان است. به معنی بعث می باشد. (فرهنگ معین، ص. 741) قیامت را گویند که محشر باشد.
(فرهنگ برهان قاطع، جلد 2، ص. 948)

Transkripsiyon: “Resthiz ve restahiz – Her do namhaye ğeyametend. (Ferhenge Sihahül-Furs, ss. 126) Be meniye berhastene mordegan est. Be meniye bees mibaşed. (Ferhenge Moin, ss.741) Ğeyamet ra guyend ke mehşer başed. (Ferhenge Burhan e-Kate, cilt 2, ss. 948)”

Resthiz ve Restahiz – Her iki kelime de Kıyamet günü anlamında kullanılmıştır.²⁴ Muhammed Moin kendisinin tertip ettiği “فرهنگ فارسی” (ferhenge farsi) sözlüğünde kullandığı bu kelimenin anlamının “ölülerin dirilişi” manasına geldiğini açıklamıştır.²⁵ İran’ın Türk asıllı diğer bir dilbilimci alimi olan Muhammed Hüseyin ibn Halef Tebrizi kendisinin Burhan-e Kate sözlüğünde bu kelimenin “kiyamet” ve ya “mahşer” günü anlamına geldiği belirtilmiştir.²⁶ Fars dilinde “رس” (res) kelimesinin kökeni “رسیدن” (residen) fiilidir. Toprak ile ilişkili olan bu kelime “filizlenmek” anlamında da kullanılmaktadır. “خیز” (hiz) kelimesi ise “kalkmak”,

²¹ Muhammed bin Hinduşah Nahçıvani (1976). “Sihahül-Furs”. Tahran: Bongahe Tercome ve Neşre Ketab. s.63

²² Muhammed Hüseyin bin Halef Tebrizi (1963). “Burhan-e Kate”. 1.cilt, Tahran: İbn Sina Matbaası. s.496

²³ Ebu Mansur Ali İbn Ahmed Esedi. (1940). “Lugat-e Furs”. Tahran: Meclis Matbaası. s. 25

²⁴ Muhammed bin Hinduşah Nahçıvani (1976). “Sihahül-Furs”, Tahran: Bongahe Tercome ve Neşre Ketab. s.126

²⁵ Muhammed Moin (2002). “Ferheng-e Farsi”. 1. cilt, Tahran: Adna Matbaası. s. 741

²⁶ Muhammed Hüseyin bin Halef Tebrizi (1963). “Burhan-e Kate”. 2. cilt, Tahran: İbn Sina Matbaası. s.938

“uyanmak” ve ya “dirilmek” anlamlarında kullanılmaktadır. Bu iki kelime birlikte kullanıldıkta “topraktan diriliş” veya “Kıyamet” anlamına gelmektedir.

سروا - به معنی حدیث باشد و در بعضی نسخ به معنی حدیث دروغ است. (فرهنگ صحاح الفرس، ص.25) به معنی حدیث و سخن باشد که دروغ باشد. (فرهنگ برهان قاطع، جلد 2، ص. 1131)

Transkripsiyon: “Serva – be meniye hedis ve der bezi noseh be meniye hedise doruğ est. (Ferhenge Sihahül-Furs, ss.25) Be meniye hedis ve sohen başed ke doruğ başed. (Ferhenge Burhan e-Kate, cilt 2, ss. 1131)

Serva – Çağdaş fars dilinde kullanılmayan bu dini kelime Sihahul-furs sözlüğünde “hadis”, onun bazı nüshelerinde ise “yalan hadis” anlamında kullanılmaktadır.²⁷ “Burhan-e Kate” sözlüğünde de “سروا” (serva) sözü aynı manasında izah etmiştir.²⁸ Kelime çok eski olmakla birlikte, köken itibarile “yazmak” anlamını veren “سرودن” (soruden) fiilinden töremiştir. Anlaşıldığı üzere, ilk başta dinle hiçbir ilgisi bulunmayan bu söz, ilerleyen zamanlarda “yalan hadis” kelimesinin eşanlamı manasında kullanılmıştır. Bu kelime ile ilgili Esedi Tusinin “Logat-e Furs” sözlüğünde de açıklama verilmiştir.

سروا به معنی حدیث و سخن باشد و بعضی افسانه دروغ و شعر را هم گفته اند. (فرهنگ لغت فرس، ص. 7)

Transkripsiyon: “Serva be meniye hedis ve sohen başed ve bezi efsaneye doruğ ra hem gofteend. (Ferhenge Logat e-Furs”, ss.7)”

Esedi Tusi de sözlüğünde bu kelimenin hadis ve söz, aynı zamanda yanlış efsane ve şiir anlamına geldiğini belirtmiştir.

SONUÇ

İslam dininin doğuşu farklı milletlerin sosyo-kültürel yaşamları üzerinde önemli etkileşim sağlamıştır. İslam dini halkların günlük yaşamlarında kullandıkları deyimlerinden şiirlerine, geleneklerinden mimarilerine, sanattan bilime, ticaretten ekonomiye tüm alanlarda büyük gelişime neden oldu. İslam dininin geniş coğrafyalarda yayılışının ardından, onu kabul eden birçok halkların ileri gelen bilim insanları İslam dininin kutsal kitabı olan Kuranı-Kerimi anlamak için Arap dilini öğrenmeğe ihtiyaç duymuştur. Bu önemli ihtiyacı karşılamak için, İslam’la tanışan birçok alimler Arapçayı mükemmel bir biçimde öğrenerek, çeşitli sözlükleri tertip etmeğe başlamıştır. Böylece ilerleyen zamanlarda, İslam kültürünün de etkileri nedeninden İslami terimler sözlük biliminin gelişiminde özel bir önem kazanmıştır.

²⁷ Muhammed bin Hinduşah Nahçıvani (1976). “Sihahül-Furs”, Tahran: Bongahe Tercome ve Neşre Ketab. s.25

²⁸ Muhammed Hüseyin bin Halef Tebrizi. (1963) “Burhan-e Kate”, 2.cilt . Tahran: İbn Sina Matbaası. s.1131

Azerbaycan ve Türk dünyasının önemli şahsiyetlerinden olan Muhammed ibn Hinduşah Nahçıvani'nin “Sihahül-Furs” sözlüğünde de İslam dini ile ilgili kelimelere yer verilmiştir. Sözlükte yer alan İslam dini ile ilgili kelime ve terimlerin araştırılması İslam dininin İran sözlük bilimi tarihinin gelişimine etkilerini daha iyi anlamak bakımından anlamlı olduğu gibi, Türk-İslam kültürünün bir parçası olması açısından da özel bir önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Ali Ekber, Nefisi. (1963). Nizamül-Etba. 1.Cilt, Tahran: Kitapfuruşiyeye Hayyam Matbaası.

Ali Ekber, Nefisi. (1963). Nizamül-Etba. 2.Cilt, Tahran: Kitapfuruşiyeye Hayyam Matbaası.

Diyenet İşleri Başkanlığı. (2018). Kuran-ı Kerim. 5. Baskı. İstanbul: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık.

Diyenet İşleri Başkanlığı. (2011). Kuran-ı Kerim Meali. Ankara: Yenigün Matbaacılık.

Ebu Mansur Ali İbn Ahmed Esemi. (1940). Lugat-e Furs (Haz: Abbas İkbâl) Tahran: Meclis Matbaası.

İskender, Pala. (1989). Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü. İstanbul: L.M yayın Evi.

Mevlana, Firaki. (1993). Kırk Sual. İstanbul: Sebil Yayınevi.

Muhammed bin Hinduşah Nahçıvani. (1976). (Haz: Abdülali, Taeti) Sihahül-Furs. Tahran: Bongahe Tercome ve Neşre Kitab Matbaası.

Muhammed Hüseyin İbn Halef Tebrizi. (1963). Burhan-e Kate. 1.cilt, Tahran: İbn Sina Matbaası.

Muhammed Hüseyin İbn Halef Tebrizi. (1963). Burhan-e Kate. 2.cilt, Tahran: İbn Sina Matbaası.

Muhammed ibn Utbi. (1955). Tarihe Yemeni. Tahran: Muhammed Ali Ferdin Matbaası.

Muhammed Moin. (2002). Ferheng-e Farsi. 1. cilt, Tahran: Adna Matbaası.

Türkiye Diyanet Vakfı. (2013). İslam Ansiklopedisi. 18. cilt, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Vakıf, Piriyev. (2004). Nahçıvan Tarihinden Sayfalar. Bakü: Müellim Yayınevi.